

Nr 192

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statens inlösen av Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds aktier i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag; given Stockholms slott den 15 april 1955.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Per Edvin Sköld

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen, som grundar sig på en av särskilda sakkunniga verkställd utredning i frågan om statens inlösen av stamaktierna i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag, föreslås att staten begagnar sin avtalsenliga rätt att inlösa stamaktierna den 30 september 1957 samt att staten hos Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund gör för staten bindande tillsägelse här- om senast den 30 september 1955. De med en inlösen förenade kostnaderna för staten har preliminärt beräknats ligga mellan 880 och 975 milj. kronor.

Betalningen skall enligt gällande bestämmelser erläggas antingen kontant under första året efter inlösningsdagen eller i jämna rater under en fem- årsperiod eller under en tioårsperiod. Staten äger bestämma betalningssättet. I propositionen föreslås att Kungl. Maj:t erhåller bemyndigande att senare få bestämma sättet för betalningens erläggande.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 15 april 1955.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM, LINDSTRÖM, LANGE.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Sköld, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om inlösen av de Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund (TGO) tillhöriga aktierna i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag (LKAB) samt anför därvid följande.

Inledning

Rättsförhållandet mellan staten och TGO såsom hälftendelägare i LKAB regleras för närvarande genom avtal av den 29 juni 1927 med tillägg den 12 maj 1932, den 30 juni 1934, den 18 juni 1937, den 29 april 1938, den 12 september 1947 och den 30 juni 1952. Enligt § 25 mom. 1 i förstnämnda avtal, ägde staten den 30 september 1947 och sedermera vart tionde år rätt att inlösa TGO tillhöriga aktier i LKAB. Vill staten begagna denna rätt, har staten att därom göra bindande tillsägelse hos TGO senast två år före inlösningsdagen. Staten har alltså, då tillsägelse om inlösen ej gjordes 1945, att före den 30 september 1955 på nytt taga ställning till frågan, huruvida staten skall begagna den möjlighet att bliva ensam ägare till de lappländska malmfälten, som nu inträder.

Med anledning härav har på mitt förslag Kungl. Maj:t den 17 december 1954 uppdragit åt särskilt tillkallade utredningsmän¹ att verkställa utredning i frågan om statens inlösen av stamaktierna i LKAB. Utredningsmännen har den 14 mars 1955 till Konungen överlämnat betänkande med utredning i ämnet (SOU 1955: 9). Över betänkandet har efter remiss yttranden avgivits av *statskontoret, kommerskollegium, länsstyrelsen i Norrbottens län, fullmäktige i riksbanken, fullmäktige i riksgäldskontoret, Gällivare kommun, Kiruna stad, landsorganisationen i Sverige, tjänstemännens centralorganisation* samt TGO, *handelskammaren i Norrbottens och Västerbottens län* samt *Svenska gruvindustriarbetareförbundets styrelse*.

¹ Utredningsmän har varit generaldirektören O. A. V. Söderström, ordförande, samt generaldirektören B. V. Lindskog och numera riksbankschefen P. V. Åsbrink.

Innan jag går in på de olika skälen för och emot ett förstatligande av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB vill jag först redogöra för betänkandet och de yttranden, som däröver avgivits.

Utredningen

Historisk översikt

Under 1800-talets sista decennier kom frågan om ett utnyttjande av de norrbottniska malmfälten att aktualiseras i samband med olika förslag att anlägga järnväg, dels från Gällivare till Bottniska viken, dels västerut från malmfälten till isfri hamn i Norge. Byggnadsarbetet på sträckan Gällivare—Bottniska viken påbörjades på 1880-talet och banan inlöstes av staten 1891, sedan det utländska bolag, som erhållit rättighet utbygga banan, icke kunnat fullgöra i koncessionen föreskrivna villkor om banans fullbordande inom viss tid.

Under tiden fram till 1898 sökte enskilda intressenter upprepade gånger koncession för utbyggande av järnväg mot Riksgränsen. Dessa ansökningar avsågs av statsmakterna, som intog ståndpunkten, att om ett utbyggande av järnvägen skulle komma till stånd, detta av både allmänpolitiska skäl och med hänsyn till önskvärdheten av att staten finge kontroll över malmbrytningen vid de lappländska gruvfälten borde ske i statens regi.

1898 års riksdag biföll en proposition om byggande av järnväg från Gällivare förbi Luossavaara och Kiirunavaara malmfält i riktning mot Ofoten, dock med förbehåll att från norsk sida beslut fattades om anläggande av en anslutande järnväg från Riksgränsen till Ofoten. I direkt anknytning till beslutet om anläggande av en järnväg till Riksgränsen godkändes 1898 ett förslag till fraktavtal med LKAB, enligt vilket staten åtog sig att, sedan banan färdigställdes, på densamma frakta årligen högst 1 200 000 ton järnmalm samt material och bränsle, som erfordrades för bolagets rörelse. Bolaget skulle — utöver ränta och amortering på anläggningskapitalet — gälda underhållskostnaderna samt den driftskostnad, som belöpte på för bolagets räkning verkställda transporter, ävensom den förlust, som kunde uppkomma på annan trafik på banan. För transporter utöver 1 200 000 ton malm skulle staten äga uppbära särskild avgift.

Den ställning staten intog i fråga om äganderätten till malmbanan och de ekonomiska konsekvenserna av de med bolagen träffade överenskommelserna om villkoren för malmbanans utnyttjande — de höga anläggningskostnaderna kom genom amorteringsvillkoren att fördyra malmtransporterna — blev av avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen av statens förhållande till bolagen.

Under de följande åren fördes en serie förhandlingar mellan staten och LKAB, AB Gällivare Malmfält och Mertainens Gruvaktiebolag om överlä-

tande på staten av bolagens fasta egendom och gruvor respektive om revivering i olika hänseenden av de gällande överenskommelserna. Sålunda godkändes 1902 preliminärt från de ovannämnda tre gruvbolagens sida ett avtal, enligt vilket staten skulle inköpa dessa bolags fasta egendom samt gruvor och inmutningar m. m. för ett belopp av 21,6 milj. kronor. Gruvbolagen skulle mot ett totalt arrendebelopp av 900 000 kronor per år under 40 år få bearbeta fyndigheterna. Brytningsrätten skulle maximeras, men ökad brytning kunde tänkas ske mot erläggande av viss royalty. Avsikten var att hela köpeskillingen skulle kunna gäldas via arrendeavgifterna. Kungl. Maj:t ansåg emellertid, att avtalet, med hänsyn till de ytterligare utredningar, som erfordrades, icke kunde föreläggas 1902 års lagtima riksdag. Då det preliminära avtalet förutsatte godkännande av denna riksdag förföll därmed överenskommelsen.

1903 förvärvade TGO omkring 90 procent av aktierna i vardera LKAB och AB Gällivare Malmfält. TGO begärde därefter upptagande av förhandlingar med staten för att erhålla vissa justeringar av gällande fraktavtal liksom av bestämmelserna om statens inflytande i de båda bolagen. Därjämte anhöll bolaget om ett statslån om 20 milj. kronor. Riksdagen avtog en på dessa förhandlingar baserad proposition.

De därpå följande förhandlingarna resulterade i att 1906 års riksdag förelades en ny proposition, enligt vilken staten efter 50 år utan ersättning skulle bli ägare till såväl gruvfälten som gruvdriften tillhörande fast och lös egendom. Redan efter år 1911 skulle staten erhålla viss del av vinsten på gruvbrytningen och efter år 1924 skulle staten ha lösningsrätt efter vissa grunder. Brytningsrätten skulle vara begränsad, men malmbolagen skulle ha rätt att fritt tillgodogöra sig ungefär 1/5 av malmtillgången, dock högst 187,5 milj. ton.

Riksdagen avtog propositionen närmast under motivering att riksdagen fått för kort tid på sig för att kunna bedöma en så viktig fråga.

1907 års malmavtal. Vid 1907 års riksdag förelades densamma en ny proposition i ärendet, som av riksdagen antogs (Prop. 1907:107; SU 111; Rskr. 122). I samband därmed anförde föredragande departementschefen bl. a. »Länge har den önskan hysts, att staten själv måtte komma i besittning av ifrågavarande malmfält. Med det värde de numera erhållit torde det emellertid icke längre kunna ifrågasättas, att staten skall omedelbart inköpa desamma. Det har därför gällt att träffa en anordning, varigenom staten med mindre uppoffringar än ett dylikt köp skulle medföra, kunde komma i tillfälle att förvärva malmfälten. Detta syfte har vunnits därigenom att staten från och med den dag det upprättade kontraktet skulle träda i tillämpning eller den 1 januari 1908 varder ägare av halva aktiekapitalet i det bolag, till vilket överlättes samtliga de malmfält, som icke redan nu med full äganderätt överlämnas till staten. Genom den staten tillförsäkrade rätten att efter 25 år jämväl tillösa sig den återstående hälften av de i samma bolag tillhöriga malmfälten, har staten härjämte satts

i tillfälle att för ett skäligt pris inom en icke alltför avlägsen tidsperiod erhålla full äganderätt över hela den ifrågavarande nationalrikedomen.»

Överenskommelsen innebar i huvudsak följande. AB Gällivare Malmfält skulle överlåta sina tillgångar på LKAB, av vars till 80 milj. kronor utökade aktiekapital staten i preferensaktier skulle erhålla hälften såsom ersättning för statens till bolagen överlåtna jordägareandel i utmål och gruvor inom malmfälten inom Luossavaara, Kiirunavaara och Gällivare. Intill år 1937 skulle utdelningen på statens preferensaktier utgå enligt en på särskilt sätt uträknad royalty. 1932 skulle staten äga rätt att inlösa samtliga TGO eller AB Gällivare Malmfält tillhöriga aktier i LKAB. Använde sig staten ej av denna rätt skulle avtalet gälla i huvudsak till 1937, då staten skulle inträda i fullt utövande av sina rättigheter och skyldigheter som aktieägare och äga samma rätt till utdelning av uppkommen vinst som övriga aktieägare. Ny rätt till inlösen skulle tillkomma staten år 1942.

Till grund för inlösen skulle läggas en värdering av bolagets aktier, grundad å den medelvinst, malmbolaget haft under åren 1920—1929 på en malmkvantitet av 30 milj. ton Kirunamalm samt 7,5 milj. ton Gällivare-malm. Den årliga medelvinsten under nämnda period skulle kapitaliseras efter 4 procent på sådant sätt att TGO för sin hälft av aktiestocken erhöi en lösensumma, som uppgick till 25 gånger hälften av medelvinsten.

Bolagens rätt till malmbrytning omfattade en kvantitet av sammanlagt 93,75 milj. ton i Kiirunavaara och Gällivare under åren 1908—1932. Därjämte fanns maximigränser för årliga brytningar. I särskilt fraktaftal utfäste sig staten att på malmbanan till fasta fraktsatser frakta malm i kvantiteter motsvarande den medgivna brytningsrätten.

Under de följande åren vidtogs vissa ändringar och gjordes vissa tillägg till 1907 års avtal. Genom beslut 1908 och 1913 utökades brytningsrätten med ytterligare 40 milj. ton för tiden fram till 1932. Staten skulle härav uppbära en större del av nettovinsten än som gällde enligt royaltybestämmelserna. Genom beslut vid 1922 års riksdag uppskötis tidpunkten för inlösen till 1936. Å andra sidan skulle staten erhålla ökad representation i malmbolagets styrelse och den skulle även få rätt att vid inlösen övertaga en del av trafikbolagets tonnage.

1927 års malmavtal. Vid 1927 års riksdag godkändes ett nytt förslag till malmavtal (Prop. 1927: 241; SU 157; Rskr. 215). Behovet av ett nytt avtal sammanhänge framförallt med att den tidpunkt, då staten ägde rätt inlösa aktierna, alltmer närmade sig. Man önskade upphäva den bestående intressemotsättningen mellan staten såsom ägare av preferensaktierna och trafikbolaget såsom ägare av stamaktierna. Föredragande departementschefen framhöi härutinnan bl. a. följande.

»Även om staten 1936 icke skulle begagna sin inlösningsrätt, inträder likväl från och med år 1938 en kraftig förskjutning av kontrahenternas rättsställning. Under det att dessförinnan statens rätt till utdelning å de staten tillhöriga preferensaktierna är begränsad till en viss avgift å hälften

av den brutna malmen och stamaktieägarna uppbära nettovinsten i övrigt, skall efter 1938 års utgång vinsten delas lika mellan stam- och preferensaktieägarna. I den föreliggande situationen måste det givetvis vara av ett stort ekonomiskt intresse för stamaktieägarna att i möjligaste mån driva upp vinsten i företaget under de år, då denna i huvudsak skall tillfalla dem. Vad som kräves för att tillgodose företagets framtida utveckling kan därvid lätt komma att stå tillbaka. Frestelsen för stamaktieägarna att låta dylika företaget såsom sådant ovidkommande synpunkter inverka på företagets skötsel, är desto större som de ensamma skola ansvara för alla kostnader, som nedläggas å företaget under ifrågavarande tid. Det kan givetvis befaras, att nyanläggningar eller förbättringar, vilka för bolagets framtida verksamhet kunna vara synnerligen önskvärda men som icke äro oundgängligen nödvändiga, få stå tillbaka ju mer man nalkas tiden för en eventuell inlösen, enär ju bolaget icke kan beräkna att amortera dem till nämnda tidpunkt. En särskild olägenhet framträder därvid med hänsyn till en kommande djupbrytning. Såvitt nu kan bedömas torde man i början av 1940-talet nödgas övergå från dagbrytning till djupbrytning. — — — Under nuvarande förhållanden kan det icke förväntas, att de enskilda skola nedlägga några kostnader för förberedelsearbeten för djupbrytning.»

I syfte att såvitt möjligt eliminera de här nämnda olägenheterna borde den inbördes relationen mellan stamaktieägarna och preferensaktieägarna ordnas så, att den i stort sett bleve densamma under hela kontraktstiden. Staten skulle sålunda i fortsättningen behandlas som hälftendelägare i malmbolaget, d. v. s. komma i åtnjutande av samma rättigheter och vara underkastad samma skyldigheter, som förefanns för TGO i egenskap av ägare till stamaktierna. Detta innebar i stora drag, att en halvering av nettovinsten mellan TGO och staten skulle ske fram till år 1947. Från den 1 oktober 1947 skulle nettovinsten per ton delas lika intill en kvantitet av 3,75 milj. ton och vinsten på överskjutande kvantiteter fördelas med två tredjedelar till preferensaktierna och en tredjedel till stamaktierna. Statens inlösningsrätt försköts till att första gången gälla den 30 september 1947.

Vidare skulle fraktsatserna ändras. Den principiellt viktigaste ändringen låg däri, att med hänsyn till penningvärdets fluktuationer en bestämmelse intogs att — utöver de fasta fraktutgifterna — bolaget skulle, därest efter den 30 september 1937 medelförsäljningspriset översteg ett visst minimipris, erlägga ett belopp motsvarande en femtedel av merpriset. Malmbrytningen begränsades till högst 9 milj. ton per år med vissa utjämningsmarginaler.

Genom 1927 års avtal skapades förutsättningar för stordrift. Denna krävde dock avsevärda kapitalinvesteringar, men någon fondering utöver den i aktiebolagslagen föreskrivna avsättningen till reservfond hade med hänsyn till statens rätt till inlösen icke skett före 1927 och ägde på grund av uttrycklig bestämmelse i avtalet icke heller rum efter det nya avtalets ikraftträdande. Krisen under 1930-talets första hälft aktualiserade likviditetsproblemet. Nya överenskommelser 1932 och 1934 innebar bl. a. att aktiekapitalet utöka-

des — med lika fördelning på preferens- och stamaktier — samt att fondering av bolagets vinstmedel på vissa villkor finge äga rum utöver föreskriven avsättning till reservfond. Utökningen av aktiekapitalet från 80 till 110 milj. kronor ägde rum genom att staten och TGO vardera tillförde LKAB 30 milj. kronor. Ersättning för aktierna erlades sålunda med dubbla nominella värdet och övertärdet — 30 milj. kronor — tillfördes reservfonden.

Brytningsrätten har efter 1927 i olika omgångar utökats och för närvarande gäller enligt beslut vid 1951 års riksdag en maximering av bortfraktningen till 15 milj. ton per år intill 1957 års utgång.

1945 års riksdagsbeslut. Enligt 1927 års avtal ägde staten första gången den 30 september 1947 inlösa de aktier i LKAB, vilka tillhör TGO. Vid begagnande av denna rätt skulle staten göra för staten bindande tillsägelse härom hos TGO senast två år före inlösningsdagen.

I den proposition (1945: 247), som med anledning härav framlades för 1945 års riksdag, uppskattades den sammanlagda ersättningen enligt reglerna i gällande avtal till ungefär 400 milj. kronor.

I propositionen framhöll föredragande departementschefen bl. a. följande.

»Frågan om förvärv för statens räkning av äganderätten till de norrbottniska malmfälten togs redan vid detta århundrades början upp till övervägande. Den har sedan vid upprepade tillfällen varit föremål för statsmakternas behandling. Såsom framgår av den här tidigare lämnade redogörelsen, ha därvid inga invändningar framförts mot ett dylikt förvärv. Man synes tvärtom ha varit i stort sett ense om det önskvärda i att dessa värdefulla malmrikedomar förr eller senare ginge över i samhällets ägo. — — —

Då frågan om inlösen enligt 1927 års avtal av de enskildas andel i malmbolaget nu för första gången kommer upp till avgörande, synas de skäl fortfarande äga giltighet, som tidigare varit bestämmande för statsmakternas hållning. Av olika anledningar, på vilka det här icke är nödvändigt att ingå, ha malmrikedomarna i de norrbottniska malmfälten ansetts intaga en sådan särställning, att man oberoende av skilda ekonomiska samhällsuppfattningar kunnat förorda ett överförande i samhällets ägo. — — —

Formen av enskilt företag med ledningen i väsentliga hänseenden lagd i de enskilda delägarnas hand, har i vissa utrikespolitiska lägen ansetts innebära fördelar, enär staten icke behövt direkt uppträda såsom förhandlande part. Det är möjligt att denna föreställning tidigare i viss mån svarat mot de verkliga förhållandena. Erfarenheterna från krigsåren och de antaganden som nu kunna göras om framtiden, ge icke stöd åt uppfattningen att en dylik formell särskillnad kan bli av nämnvärt gagn vid våra ekonomiska eller politiska uppgörelser med utlandet. Handelspolitiskt kan det däremot anses ha en viss betydelse att försäljningen av malm från de norrbottniska fälten och från Grängesbergs gruvor sker gemensamt och att praktiskt taget hela den svenska malmexporten sålunda handhaves såsom en enda stor affär. Förutsättningar böra emellertid finnas för sådant samarbete även sedan de norrbottniska malmfälten övergått i statens ägo.

Svagheterna i den delade äganderätten framträda när det gäller produktionspolitiken och sysselsättningspolitiken. Regler för brytningens bedrivande ha icke kunnat uppgöras endast med hänsyn till det för hela landet eller ens för gruvföretaget på lång sikt bästa. Man har också haft att beakta de båda parternas stridiga intressen rörande inlösning vid den ena eller andra tidpunkten. — — —

Vad sysselsättningspolitiken beträffar är det också naturligt att den enskilde delägaren är höjd att se frågan om arbetstillgången på kortare sikt och med mindre hänsyn till hela arbetsmarknadens läge än som för staten synes ofrånkomligt. En politik som syftar till utjämning av sysselsättningen möter utan tvivel mindre svårigheter, om äganderätten helt ligger i det allmännas hand.

De olägenheter, som sålunda måste vidlåda ett hälftenbruk av ifrågavarande art, bli naturligtvis mindre framträdande i den mån den enskilda delägarens syn på företagens ekonomiska och sociala uppgifter närmar sig den, som företrädes av det allmänna. Samarbetet med den nuvarande bolagsledningen har i detta hänseende ägt rum under gynnsamma förutsättningar. I regel torde ett mindre mått av samstämmighet vara att räkna med och under tider av ekonomiska påfrestningar kunna väntas slitningar mellan enskilda och allmänna intressen, som icke kunna få en tillfredsställande lösning. Av sålunda anförda skäl finner jag det i och för sig önskvärt, att den sedan gammalt uppdragna linjen fullföljes och att staten förvärvar den fulla äganderätten till de norrbottniska malmfälten.»

I fortsättningen framhöll föredragande departementschefen, att avgörande för bedömningen av frågan om inlösen bleve det förhållandet, att den tioårsperiod — 1935—1945 — vars vinstresultat skulle läggas till grund för en inlösen, varit en tid av enastående högkonjunktur för malmbrytningen. Den starka ökningen av de brutna kvantiteterna hade sänkt genomsnittskostnaden och stegrat vinsten, samtidigt med att en fortgående rustningskonjunktur gynnsamt påverkat priserna. Lösensumman framstod härigenom som på längre sikt onormalt hög.

Propositionen innebar sålunda förslag om att tillsägelse om inlösen vid denna tidpunkt icke skulle göras av staten, vilket även blev riksdagens beslut.

I riksdagens skrivelse (1945: 367) uttalades, att riksdagen delade den uppfattning, varom departementschefen erinrat, nämligen att naturrikedomarna i de norrbottniska malmfälten av olika anledningar ansetts inta en sådan särställning, att man oberoende av skilda ekonomiska samhällsuppfattningar kunnat förorda deras överförande i samhällets ägo samt att en sådan överföring borde äga rum så snart detta kunde ske på rimliga villkor.

I april 1946 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att i anslutning till uttalandena i propositionen själv eller genom ombud med styrelsen för TGO upptaga förhandlingar rörande övertagande av TGO:s aktier i LKAB på andra villkor än de avtalade. TGO:s styrelse meddelade, sedan kontakt i frågan tagits med styrelsen, att den icke för det dåvarande funnit sig böra upptaga dylika förhandlingar.

Den 31 juli 1950 övertog LKAB aktierna i Bergverksaktiebolaget Freja, vilka aktier ditintills legat i utländsk hand. Köpeskillingen utgjorde 33 milj. kronor. Freja innehar den i omedelbar närhet till LKAB:s egna gruvor i Malmberget belägna Koskullskullegruvan. Brytningen hade omfattat en årlig kvantitet av mellan 250 000 och 300 000 ton huvudsakligen fosforfattig malm. Det överenskomms mellan staten och LKAB såsom en förutsättning för aktieförvärvet, att Frejas gruvdrift och affärsrörelse skulle handhas och i räkenskapsavseende behandlas så, att så långt det skäligen lät sig göra, ingen inverkan därav kom att äga rum på beräkningen av den medelnettovinst per ton malm, som enligt 1927 års malmavtal vid en eventuell statsinlösen av TGO:s aktier i LKAB skulle ligga till grund för fastställandet av lösensumman.

Viktigare bestämmelser

LKAB:s aktiekapital uppgår numera, sedan staten och TGO år 1932 i lika mån intill ett sammanlagt nominellt belopp av 30 milj. kronor tecknat nya aktier i bolaget, till 110 milj. kronor. Av aktierna, som vardera lyder å 1 000 kronor, är hälften stamaktier och hälften preferensaktier. TGO är ägare till samtliga stamaktier och staten ägare till samtliga preferensaktier.

Bolagsstämma och styrelse. De av staten ägda aktierna i LKAB (preferensaktierna) medför enligt bolagsordningen endast en tiondels röst för varje aktie. Enligt bolagsordningen (LKAB:s bolagsordning § 17) utses styrelseledamöterna till lika antal av stamaktieägarna och preferensaktieägarna (§ 10). De av stamaktieägarna valda styrelseledamöterna äger att inom styrelsen utse såväl ordförande som verkställande direktör och vid lika röstetal inom styrelsen har ordföranden utslagsröst (1927 års avtal § 9 mom. 1).

Statens inflytande över bolagets skötsel såsom preferensaktieägare består huvudsakligen av rätt till insyn i bolagets förvaltning och skötsel samt veto-rätt i vissa frågor.

De statliga ledamöterna har vidare rätt att föreskriva att visst ärende eller vissa frågor skall föredras inför styrelsen och kan begära bordläggning minst en vecka i alla frågor av större betydelse (1927: § 9 mom. 1). De äger också tillsätta en jourhavande revisor med erforderliga biträden, som skall ha tillgång till »LKAB:s handelsböcker, kontrakt, korrespondens och andra affärshandlingar» (1927: § 9 mom. 2 och 3).

För beslut på LKAB:s bolagsstämma erfordras godkännande av röstande som företräder mer än hälften av preferensaktiekapitalet i fråga om

- 1) fondering av bolagets vinstmedel (1932: § 4)
- 2) ianspråktagande av fonderade medel (1932: § 4)
- 3) fastställande av arvode eller tantiem (1927: § 9 mom. 4).

Koncernförhållandet (1927: § 9 mom. 5 och 6a). Mellan TGO och LKAB råder ett koncernförhållande med LKAB som dotterbolag till TGO. Kon-

cernförhållandet är relativt långt drivet. De båda bolagen har gemensam verkställande direktör, och den centrala administrationen i Stockholm är likaledes gemensam för de båda bolagen. All för LKAB:s verksamhet erforderlig personal vid Kiirunavaara, Luossavaara och Gällivare malmfält samt i Narvik och Luleå (Svartön) skall, såvida ej minst tre av de av preferensaktieägarna utsedda styrelseledamöterna annat medgiver, emellertid vara anställd uteslutande i LKAB:s tjänst. All annan för bolagets verksamhet erforderlig personal skall likaledes vara anställd i LKAB:s tjänst men utan hinder från statens sida för densamma att jämväl vara anställd hos TGO.

Om försäljningen av LKAB:s malm gäller i organisatoriskt hänseende att densamma skall ledas av LKAB:s personal samt ske i bolagets namn och direkt till förbrukare, såvida ej styrelsen genom beslut, som biträdades av minst två av de av preferensaktieägarna valda ledamöterna, bestämmer, att försäljningen skall ske i annan ordning.

Brytningsbestämmelser (1927: §§ 3, 6, 19 mom. 1, och 20). Rätten till bortfraktning och därmed också i realiteten till brytning av malm begränsades enligt 1927 års avtal till nio milj. ton järnmalm för varje bokslutsår, varav 6,1 milj. ton från Kiirunavaara, 2,5 milj. ton från Gällivare och 0,4 milj. ton från Luossavaara. Denna rätt har sedermera genom olika överenskommelser mellan staten och TGO utökats. Senast genom Kungl. Maj:ts beslut den 30 juni 1952 har LKAB medgivits rätt att från och med den 1 oktober 1951 tills vidare till och med den 30 september 1957 i samråd med järnvägsstyrelsen bortfrakta en malmkvantitet beräknad efter högst 15 milj. ton per år. Därutöver äger LKAB bortfrakta de kvantiteter, som levereras till Norrbottens Järnverk AB (NJA).

Vad beträffar staten tillhöriga gruvor och inmutade områden inom Syväjärvi, Nokutusvaara, Haukivaara, Svappavaara, Leveäniemi, Tansari och Salmivaara malmfält samt i Mertainens gruvaktiebolag tillhöriga gruvor och inmutade områden gäller, dels att för export avsedd malm från dessa fyndigheter ej får bortfraktas till billigare frakter än LKAB-malmen, dels att den malm, som utom nu lagligen gällande utmål finns inom Gällivare, Kiirunavaara och Luossavaara malmfält icke — så länge staten ej begagnat sig av sin inlösningsrätt till stamaktierna — får vare sig inmutas för annans räkning eller brytas.

Leveranser till inhemska köpare (1927: §§ 16, 17 och 19, 1938: § 6). LKAB har åtagit sig att, om så åstundas, utöver de tidigare angivna bortfraktningskvantiteterna bryta och till ett pris motsvarande självkostnaden ökad med 10 procent tillhandahålla staten eller den eller dem till vilka staten överlåter sin rättighet intill 100 000 ton malm från Luossavaara. Enligt 1938 års avtal § 6 skall pristillägget bortfalla, när malmen användes för järntillverkning inom Norrbottens län. För järntillverkning i samma län har LKAB vidare åtagit sig att, likaså utöver de kvantiteter bolaget avtalsenligt äger bortfrakta från sina gruvfält, till självkostnadspris tillhandahålla intill 100 000 ton fosformalm från Gällivare och/eller Kiirunavaara.

Dessa stadganden har haft sin betydelse främst när det gällt leveranser för planerad järntillverkning inom Norrbottens län och tjänat som utgångspunkt för de leveransavtal som sedermera härutöver slutits mellan LKAB och NJA. Enligt 1947 års leveransavtal mellan LKAB och NJA, skulle NJA för egen tillverkning ha rätt att köpa intill 500 000 ton malm per kalenderår. Malmpriset skulle bestämmas såsom självkostnaden ökad med 10 procent. Enligt ett nytt leveransavtal från januari 1954, som ersätter 1947 års avtal, har NJA rätt att köpa intill 275 000 ton järnmalm per kalenderår.

Fraktavtalen (1927: §§ 13, 14 och 15). Nu gällande bestämmelser rörande LKAB:s malmfraktning på malmbanan fastställdes i sina grunddrag genom 1927 års malmavtal. Vissa smärre förändringar vidtogs genom överenskommelsen 1946 mellan järnvägsstyrelsen och LKAB samt genom 1952 års avtal.

Det kan erinras om att fraktavtalet i stort sett var oförändrat från 1908 till 1937 och baserat på att staten åtog sig att på malmbanan frakta de kvantiteter LKAB enligt malmavtalet årligen ägde bortfrakta. Fraktsatserna per ton malm var sålunda oförändrade under denna tid. Enligt 1927 års malmavtal höjdes de fasta fraktsatserna något från och med utgången av 1937. Av väsentligare betydelse för den framtida utvecklingen var den med hänsyn till penningvärdets förändringar införda bestämmelsen om en efter malmpriset varierande justering av fraktsatserna. Därest efter den 30 september 1937 medelförsäljningspriset fritt ombord för malm, som utskeppades från Narvik eller Svartön, översköt ett angivet belopp, kr. 16: 75 per ton malm, skulle nämligen frakten ökas med en femtedel av det sålunda överskjutande beloppet.

Enligt malmavtalet har SJ tillförsäkrats en viss fraktgaranti. LKAB skall nämligen utbetala ett frakttillägg, därest sammanlagda inkomsten på järnvägen Svartön—Riksgränsen med bibanor till MalMBERGET och Koskullskulle under något år från och med den 1 januari 1927 räknat understiger kostnaderna för järnvägens drift och underhåll, däri inräknad avsättning till förnyelsefond, jämte ränta å nuvarande och blivande anläggningskostnad för järnvägen, omfattande jämväl alla statens upplags-, lossnings- och lastningsanordningar å Svartön. Därvidlag skall räntan på anläggningskostnaden från och med den 1 januari 1938 beräknas efter 6 procent vid en bortfraktad malmkvantitet av högst 5 milj. ton och i annat fall efter 6 procent jämte 1/20 procent däröver för varje påbörjat ytterligare 100 000-tal ton.

Den i samband med utbyggandet av brytningskapaciteten vid gruvorna år 1951 beslutade utökningen av malmbanans kapacitet kom att kräva stora investeringar från statens järnvägars sida. Fraktgarantibeloppet kunde därför vid hög bortfraktning komma att bli mycket stort. Efter förhandlingar mellan TGO och staten överenskoms 1951 att räntan å anläggningskostnaderna icke skulle utgå med högre procenttal än det som svarade mot en brytningskapacitet om c:a 11 milj. ton eller 9 procent.

Inlösen av fartygsrum (1927: § 10). Samtidigt som genom överenskommelse 1922 inlösningsrätten försköts från år 1932 till år 1936 erhöll staten rätt att vid inlösen även övertaga en del av TGO:s fartygstonnage.

Genom 1927 års avtal ändrades bestämmelserna därhän att lösenrätten till fartygsrum skildes från statens inlösenrätt till LKAB:s stamaktier. Numera äger sålunda LKAB självt rätt att ett år efter tillsägelse inlösa högst så stor del av TGO tillhörigt fartygsrum, att med detsamma kan utskeppas lika stor kvantitet malm, som i medeltal under närmast föregående femårsperiod utskeppats med TGO:s eget tonnage. De av staten utsedda styrelseledamöterna i LKAB äger påfordra dylik inlösen.

Avskrivningar (1927: § 7). LKAB är icke skyldigt att göra avskrivningar på grund av substansminskningen i gruvorna. I övrigt gäller bestämmelser som fastlagts i en särskild bilaga till avtalet. I huvudsak föreskrives därvid, att anläggningar inklusive byggnader och maskiner, vilka utförs huvudsakligen eller uteslutande för visst brytningsområde, skall avskrivas för varje år med så stor del, som svarar mot under året brutna malmkvantitet i förhållande till hela den utnyttjningsbara malmkvantiteten inom området samt att i övrigt avskrivningar skall företas med för anläggningar 2,5 procent, maskiner 5 procent och inventarier 8 procent.

Extra fonderingar (1932: § 4). Då förut relaterade avskrivningsregler ej medgav, att medel för de större investeringar, som skulle komma att erfordras i samband med en småningom förutsebar övergång till underjordsbrytning i Kiirunavaara, avsattes genom en konsolidering inom företaget via större avskrivningar, infördes i 1932 års malmavtal en bestämmelse, enligt vilken ordinarie bolagsstämma ägde besluta om fondering av bolagets vinstmedel utöver föreskriven avsättning till reservfond. För beslut härom fordras att det godkännes av röstande, vilka företräder mer än hälften av preferensaktieägarna.

Vinstfördelning (1927: § 5, 1932: § 5). Enligt 1907 års malmavtal skulle utdelningen på statens preferensaktier utgå såsom en på hälften av den i bolagets gruvor i Kiirunavaara och Gällivare brutna och bortförda malmen beräknad royalty, som småningom skulle ökas från 1 krona till 2 kronor respektive från 50 öre till 1 krona från Kiirunavaara respektive Gällivare. Om staten ej begagnade sin inlösningsrätt 1932 skulle från 1937 staten äga samma rätt till utdelning av uppkommen vinst som övriga aktieägare.

Enligt 1927 års malmavtal erlade bolaget royalty till staten under tiden 1 oktober 1927—30 september 1947 med 1 krona 50 öre för varje ton bortfraktad järnmalm. Den utdelningsbara nettovinsten fördelades därefter så, att staten under samma period tilldelades ett belopp per ton, som med 75 öre understeg halva nettovinsten per ton, och återstoden av nettovinsten tilldelades stamaktieägarna.

Från och med den 1 oktober 1947 bortföll statens rätt till royalty, och

nettovinsten per ton malm fördelas numera intill en kvantitet av 3,75 milj. ton bortfraktad malm per bokslutsår lika mellan de båda kontrahenterna, medan nettovinsten för överskjutande kvantiteter fördelas med två tredjedelar till staten och en tredjedel till TGO.

Detta är huvudregeln. Genom vissa särbestämmelser erhåller TGO en något större del av vinsten än som framgår av huvudregeln.

Exporttull- och skattegaranti (1927: § 28). Under förhandlingarna i början av 1900-talet spelade frågan om statens möjlighet att pålägga en exporttull eller en särskild skatt på malmförsäljningarna en stor roll.

En av de förmåner LKAB åtnjuter genom 1907 och 1927 års avtal är att staten de facto utfäst sig att ej uttaga exporttull för malm som bryts i LKAB:s gruvor och ej ålägga LKAB eller TGO någon speciell direkt beskattning.

Inlösenbestämmelser (1927: §§ 25 och 26, 1932: § 6). Enligt 1927 års malmavtal skall lösensumman uppgå till ett belopp lika med hälften av vinsten på 25 gånger 4,25 milj. ton. Med vinsten förstås i detta avseende LKAB:s utdelningsbara medelnettovinst per ton enligt § 5 (efter royalty, skatter och avskrivningar) under den tioårsperiod, vars sista dag infaller två år före inlösningsdagen, ökad med den royalty av 1 krona 50 öre per ton som under perioden må ha utgått till staten.

Därest under tioårsperioden sammanlagda fraktade kvantiteten icke uppgått till 42,5 milj. ton, skall till grund för lösensummans beräkning i stället läggas en tiondel av den verkliga fraktade kvantiteten. Därest bolagets utskeppning över Narvik och Luleå till följd av krig eller blockad under ett eller flera bokslutsår icke uppgått till 6 milj. ton per år, skall vid beräkningen av medelnettovinsten per ton i stället för sagda år medtagas motsvarande antal närmast före tioårsperioden liggande år, under vilka utskeppningen icke på angivet sätt påverkats.

Staten äger även vid andra tidpunkter än de ovan angivna inlösa stamaktierna i LKAB. Lösensumman skall i så fall uppgå till ett belopp lika med 20 gånger halva LKAB:s årliga medelnettovinst under den tioårsperiod, vars sista dag infaller ett år före inlösningsdagen. Enligt uttalande i 1927 års proposition av föredragande departementschefen borde denna möjlighet till inlösen icke begagnas enbart av den anledning att en inlösen med hänsyn till rådande konjunkturläge vid något tillfälle skulle visa sig ekonomiskt fördelaktig för staten.

Även TGO kan under vissa speciella omständigheter, därest staten ej ger tillsägelse om inlösen per de i § 25 angivna data, begära, att staten verkställer inlösen av stamaktierna. Sådan begäran kan ske om vid någon av tidpunkterna för tillsägelse om inlösen uppgörelse ej kan träffas angående malmfrakterna. I sådant fall skall lösensumman beräknas på samma sätt som om staten givit tillsägelse om inlösen enligt § 25 i 1927 års avtal, dock att summan skall beräknas på 25 gånger medelnettovinsten på en malmkvantitet om 3,75 milj. ton i stället för 4,25 milj. ton.

Därest inlösen äger rum skall lösensumman erläggas *antingen* kontant på inlösningsdagen, dock med rätt för staten att dröja med erläggande av lösensumman eller del därav intill den 30 september nästföljande år, under vilken tid ränta beräknas efter fyra procent, *eller* med en femtedel på inlösningsdagen samt en femtedel jämte upplupna räntor den 30 september ett vart av de fyra närmast följande åren *eller* med en tiondel på inlösningsdagen samt en tiondel jämte upplupna räntor den 30 september ett vart av de nio närmast följande åren. Förräntningen av oguldna delar av lösensumman skall ske med fyra procent under första året efter inlösningsdagen och där- efter med sex procent om året. Staten äger välja betalningsmodalitet.

Det åligger staten att senast inom två år före inlösningsdagen meddela bolaget, enligt vilket av dessa tre alternativ lösensumman kommer att erläggas.

Ersättning för fonderade vinstmedel (1932: § 6). Förutom den på grundval av nettovinsten uträknade lösensumman skall staten i händelse av inlösen, jämlikt 1932 års avtal § 6, gottgöra TGO för dess andel i de vinstmedel, som på grund av sistnämnda kontrakt icke blivit utdelade utan fonderade i LKAB. Vidare skall TGO på grund av det kapitaltillskott, som 1932 tillfördes LKAB genom nyteckning av aktier från TGO:s sida, tillgodoföras ersättning enligt särskilda regler.

Övergångsbestämmelser (1927: § 25 mom. 5). Från och med den dag, då tillsägelse om inlösen skett, skall i fråga om sådant styrelsens beslut, som avser tiden efter inlösningsdagen, beträffande försäljning för export, anställande av och anställningsvillkor för personal, upprättande av agenturkontrakt och vidtagande av liknande anordningar för försäljning samt uppgörande av befракtningsavtal, gälla den mening, som omfattas av flertalet av de av preferensaktieägarna utsedda ledamöterna.

Förhandlingar mellan staten och TGO år 1954

I skrivelse till finansministern den 1 februari 1954 anmälde de statliga representanterna i LKAB:s styrelse¹ att, därest inlösen skall ske, tillsägelse därom måste delges TGO senast den 30 september 1955 och att frågan, huruvida inlösningsrätten skall begagnas, måste avgöras vid 1955 års riksdag. Statsrepresentanterna ansåg det icke ankomma på dem att avge något yttrande beträffande frågan, huruvida staten borde övertaga TGO:s aktier eller om fortsatt samarbete i en eller annan form borde eftersträvas. Däremot framhöll styrelserepresentanterna, att om det senare alternativet skulle väljas, vissa jämkningar vore påkallade i fråga om statens och TGO:s inbördes ställning.

I en vid skrivelsen fogad promemoria framhölls vidare följande. De av staten ägda aktierna i LKAB medför enligt bolagsordningen endast en tion-

¹ F. d. överståthållaren Torsten Nothin, direktören Knut Norlin, generaldirektören Åke Rusck och numera landshövdingen Mats Lemne.

dels röst för varje aktie. Styrelseledamöterna utses till lika antal av stamaktieägare och preferensaktieägare. De av stamaktieägarna valda styrelseledamöterna äger att inom styrelsen utse såväl ordförande som verkställande direktör; vid lika röstetal inom styrelsen har ordföranden utslagsröst. Från allmän synpunkt torde det vara otillfredsställande att staten icke har större inflytande på skötseln av LKAB med dess stora naturrikedomar. Efter en inlösen övergår hela bestämmanderätten till staten, vilket ur nyssnämnda synpunkt får anses önskvärt.

På försommaren 1954 inbjöd jag TGO till förhandlingar om ett fortsatt samarbete på vissa villkor och anmodade samtidigt de sedermera tillkallade utredningsmännen att härvid biträda mig. Vid ett sammanträde med TGO:s representanter den 13 augusti 1954 meddelades TGO, att man från regeringens sida kunde tänka sig att staten avstode från att 1957 inlösa TGO:s aktier i LKAB under förutsättning att vissa önskemål, som betingades av statens dominerande intresse i företaget, tillgodosågs. Dessa önskemål specificerades sålunda.

1. Staten skall ha det avgörande inflytandet på bolagsstämman och i styrelsen.

2. LKAB organiseras som ett från TGO helt fristående bolag, vilket bland annat innebär, att LKAB skall ha egen verkställande ledning och att tjänstemännen uteslutande skall vara anställda i LKAB.

3. I den mån samarbete prövas lämpligt mellan LKAB och TGO eller dess tjänstemän regleras detta genom intermittenta avtal.

Därest dessa önskemål blev tillgodosedda, var staten villig att i samarbetsavtal med TGO inrymma bestämmelser till skydd för TGO:s minoritetsintresse.

Från TGO-representanternas sida förklarade man sig ha förståelse för statens önskan att få ökad kontroll över malmfälten och deras utnyttjande. Då man betraktade det som mycket olyckligt att bryta sönder koncernen, anhöll man att få inkomma med ett motförslag, som i väsentliga delar beaktade statens synpunkter men bibehöll koncernen.

Med skrivelse den 31 augusti 1954 överlämnade verkställande direktören i TGO ett förslag från TGO:s sida till ändringar i 1927 års avtal, vilket förslag syftade till att på olika punkter utvidga statens inflytande över LKAB:s skötsel men bibehålla koncernförhållandet och 1927 års avtals regler om bestämmanderätt för TGO på bolagsstämma och i styrelsen.

Statens utvidgade inflytande skulle avse följande punkter.

1. Staten skulle få oinskränkt granskningsrätt, omfattande även tekniska och ekonomiska rapporter, utredningar o. s. v.

2. För beslut i LKAB:s styrelse skulle fordras samtycke av statsrepresentanterna i fråga om

- a) avtal om bolagets malmförsäljningar
- b) avtal om malmens befraktning till lands och sjöss
- c) nyinvesteringar
- d) kollektivavtal för personalen.

3. Avskrivningsreglerna skulle ändras så, att man kunde övergå till avskrivningar enligt de satser som godkändes av skattemyndigheterna vid avskrivning enligt plan.

4. För att undvika »inlösningstänkande» hos bolagets ledning skulle den periodiskt återkommande inlösningrätten upphöra. TGO var i gengäld beredd att medge staten rätt att när som helst med tre års varsel inlösa TGO:s aktier mot en i förväg fixerad lösensumma. Det föreslogs, att lösensumman skulle fixeras till det belopp som kunde beräknas utgå om inlösen enligt nuvarande avtal gjordes den 30 september 1957. Inlösensumman skulle dock justeras med hänsyn till penningvärdets förändringar enligt någon lämplig index.

5. I förslaget berördes även frågan om substansminskningen i gruvorna. Med hänsyn till att en utnyttjningstid av »åtminstone 200 år» återstod syntes det TGO naturligast att överlämna åt parterna att först i ett läge då frågan om den återstående malmreservens storlek kom att nämnvärt påverka värdet av TGO:s aktier i LKAB överenskomma om det sätt varpå substansminskningen då lämpligen skulle beaktas.

6. TGO var berett att låta gruvfyndigheterna överföras i samhällets ägo under förutsättning att LKAB utan erläggande av avgift fick arrendera dem under den tid TGO var delägare. Anläggningarna över och under jord skulle dock alltså tillhöra LKAB.

Då TGO:s motförslag icke innebar ett godtagande av någon av de huvudpunkter staten velat lägga till grund för förhandlingar om ett fortsatt samarbete, överlämnades från de statliga representanternas sida till TGO ett memorandum med närmare precisering av de statliga önskemålen och förslagen.

I detta memorandum utsades att TGO:s förslag innehöll från statens synpunkt beaktansvärda förändringar i avtalsförhållandet mellan staten och TGO för det fall att LKAB:s skötsel även framgent skulle handhas av TGO. Emellertid kunde staten enligt förhandlarnas mening icke avstå från att begagna sin inlösenrätt utan att de vid sammanträdet den 13 augusti framställda önskemålen tillgodosågs. Å andra sidan var staten villig att i händelse av ett fortsatt samarbete ge TGO ett minoritetsskydd, i stort sett svarande mot det inflytande som TGO erbjudit staten för det fall att den nuvarande organisationen av bolagets skötsel skulle ha bestått.

Följande punkter föreslogs ingå i ett nytt avtal.

A. Nuvarande aktie- och vinstfördelning bibehålles. Förhållandet med avseende å rösträtten mellan statens och TGO:s aktier omkastas, så att TGO:s aktier ges lägre röstvärde än statens. Styrelsen skall bestå av 9 ledamöter jämte samma antal suppleanter, av vilka staten utser 5 och TGO 4. Styrelsen utser inom sig ordförande och vice ordförande. Verkställande direktör utses av styrelsen. Samförstånd bör eftersträvas om personvalet till denna post.

B. Staten och TGO utser vardera två revisorer jämte två suppleanter.

C. För beslut på LKAB:s bolagsstämma fordras godkännande av röstande, som företräder minst hälften av TGO:s aktiekapital i LKAB i fråga om

1) fondering av vinstmedel för annat ändamål än föreskriven avsättning till reservfond, vinstutjämning mellan olika år eller finansiering av produktionsapparatens utbyggnad;

2) ianspråktagande av fonderade vinstmedel för annat ändamål än nu sagts.

D. För styrelsebeslut i följande frågor fordras samtycke av minst hälften av TGO:s styrelseledamöter i LKAB

1) avvikelser från de allmänna riktlinjer för gruvbrytningens ordnande, varom överenskommelse träffas i samband med det nya avtalets ingående;

2) malmförsäljning, avslutad för längre tid än fem år;

3) nyinvesteringar, avseende större brytning än som är tänkt enligt nuvarande planering;

4) kollektivavtal rörande arbets- och löneförhållanden för LKAB:s personal.

E. TGO berättigas att vid utgången av varje tioårsperiod, efter visst varsel, få sina aktier inlösta av staten enligt de regler, som anges i § 25 av nuvarande avtal, med vissa ändringar. Den kvantitet malm, till vilken vid lösensummans beräkning hänsyn skall tas, skall därvid utgöra 3,75 milj. ton. Den tidsperiod, som enligt § 25 mom. 2 skall läggas till grund för beräkning av medelnettovinsten, förlängs till 20 år. Den i enlighet härmed beräknade lösensumman minskas med en hundradel för varje år som förflutit efter 1957.

F. Staten medges rätt att vid utgången av varje tioårsperiod, efter visst varsel, inlösa TGO:s aktier enligt samma regler som angivits under E, dock att den kvantitet malm, till vilken vid lösensummans beräkning hänsyn skall tas, skall utgöra 4,25 milj. ton.

G. Staten är beredd att sluta ett avtal med TGO om samarbete vid försäljning av malm från LKAB och TGO.

H. Nu gällande skatte- och exporttullgaranti bibehålles.

Från TGO:s sida meddelades som svar på detta förslag, att man icke kunde ingå i förhandlingar på de grunder som angetts i förslaget. Det viktigaste för TGO var att koncernen icke sprängdes och att TGO fick behålla det avgörande inflytandet på bolagsstämman och i styrelsen. Endast om detta accepterades var TGO berett att inträda i förhandlingar.

Den 17 januari 1955 ägde ett sammanträde rum mellan verkställande direktören i TGO och LKAB samt de tillkallade utredningsmännen. Vid detta sammanträde konstaterades, att man å ömse sidor var beredd att diskutera jämkningar eller alternativa lösningar beträffande vissa av de upptagna frågorna. I huvudfrågorna förelåg dock icke möjlighet att nå en sådan grad av enighet, att den kunde utgöra en bas för förhandlingar om fortsatt samarbete med delad äganderätt. TGO kunde ej finna det förenligt med bolagets uppgift att avstå från att ha huvudansvaret för den direkta förvaltningen

av LKAB, eftersom TGO:s i LKAB satsade kapital representerade den dominerande delen av TGO:s förmögenhet. Önskade staten upplösa den bestående gemenskapen och övertaga skötseln av LKAB måste TGO:s styrelse ta på sig uppgiften att i nya former söka nyttiggöra det kapital som bolaget hittills haft nedlagt i de lappländska gruvorna. Vid sådant förhållande lönade det sig enligt TGO:s mening icke att diskutera de ändringar till TGO:s förman, som staten på vissa punkter kunde vara villig att göra i förhållande till det överlämnade memorandumet. Utredningsmännen meddelade å sin sida, att de ansåg sig icke kunna tillstyrka en överenskommelse mellan staten och TGO om fortsatt samarbete på de villkor, som innefattades i TGO:s förslag till nytt avtal.

Lapplandsmalmernas avsättningsmöjligheter

Utredningsmännen har genom särskilt tillkallade experter¹ låtit företaga en studie över järnmalmstillgångarna i världen och över de tendenser i fråga om den framtida försörjningen med järnmalm, som kan utläsas ur tillgängligt material rörande järn- och ståltillverkningens framtida utveckling och den framtida tillgången på järnmalm i olika länder. Därvid har särskild uppmärksamhet ägnats sådana förhållanden, som kan få betydelse för den framtida avsättningen av svensk exportmalm.

Malmstillgångarna i de malmfält, som tillhöra LKAB, uppskattas ned till de djup, intill vilka man i dag med någorlunda säkerhet kan räkna med att de tekniska svårigheterna för brytning ej skall bli för stora eller för ekonomiskt betungande för att övervinna, till omkring 2 000 milj. ton. Efter färdigställandet av nu pågående utbyggnader av gruvdrift och transportanläggningar beräknas brytningen kunna uppgå till över 15 milj. ton årligen. En ytterligare ökning till omkring 20 milj. ton kan tekniskt genomföras.

Malmstillgångarna i de av staten helt ägda gruvfälten i Norrbotten uppgår enligt hittillsvarande beräkningar till något över 300 milj. ton.

LKAB-malmerna har genomgående en hög järnhalt, varierande mellan 60 och 70 procent. Fosforhalten är också för huvudparten av malmen hög, d. v. s. det är en typisk thomasmalm.

Icke oväsentliga kvantiteter, särskilt i Malmberget, uppvisar dock en lägre fosforhalt. Frejamalmen i Koskullskulle är fosforfattig.

Brytningens årliga omfattning, nettovinstens storlek samt utdelningen till staten respektive TGO framgår av efterföljande tablå.

¹ Direktionssekreteraren i AB Statsgruvor, juris kandidaten O. Asplund, extra byrådirektören hos riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap Å. Englund, direktören för utrikeshandelsärenden i statens handels- och industrikommission E. Grafström, professorn vid tekniska högskolan I. Janelid, byråchefen i försvarsväsendets radioanstalt S. von Porat och kommerserådet I. Sahlin.

År	Malmlev. (milj. ton)	Nettovinst (milj. kronor)	Utdeln. till TGO (milj. kronor)	Utdeln. till staten (milj. kronor)
	Årsgenom- snitt	Årsgenom- snitt	Årsgenom- snitt	Årsgenom- snitt
1910/14	3,6	18,4	16,4	1,8
1915/19	3,0	12,3	11,0	1,4
1920/24	3,5	15,7	13,6	2,1
1925/27	6,1	27,7	23,6	4,1
Totalt 1910/27	68,7	315,3	276,0	38,5
1928/32	4,6	14,7	10,9	8,6
1933/37	5,5	20,3	4,8	7,4
1938/42	7,1	49,6	16,2	21,0
1943	6,2	45,7	20,0	20,0
1944	3,6	27,1	5,5	5,5
1945	0,6	— 9,1	0,0	1,8
1946	3,1	21,0	10,5	10,5
1947	5,8	39,3	19,5	19,5
1948	8,8	59,4	19,5	24,6
1949	10,6	81,7	23,1	33,5
1950	9,7	89,0	26,1	37,9
1951	11,4	127,6	29,4	43,2
1952	12,5	216,1	42,7	63,4
1953	12,1	247,2	43,3	63,9
1954	10,6	195,1	39,4	55,7
Totalt 1928/54	181,2	1 545,2	438,0	563,6
Totalt 1910/54	250,0	1 860,5	714,0	602,1

Av brytningen vid LKAB-gruvorna har den helt övervägande delen gått på export. Först under senare år har leveranser av någon betydelse ägt rum till den inhemska marknaden främst till NJA. Före det senaste kriget gick huvuddelen av malmexporten till Tyskland. Under efterkrigstiden har exporten fått en jämnare spridning på de stora stålproducerande länderna i Västeuropa och Amerika.

Exportfördelningen för LKAB-malmerna var under verksamhetsåret 1953/54 följande.

USA	1,6 milj. ton
Storbritannien	2,6 » »
Belgien	2,2 » »
Västtyskland	3,7 » »
Polen	0,4 » »
Övriga	0,4 » »

Totalt 10,9 milj. ton

Den fosforrikaste malmen med omkring 2 procent fosfor gick i allt väsentligt till Västtyskland och Belgien. Såväl Storbritannien som USA erhöll övervägande malmer med medelhög fosforhalt mellan 0,3 och 1 procent. Huvudparten av den fosforfattiga malmen gick till Storbritannien.

Under senare år har tackjärnsproduktionen i världen legat vid omkring

70 procent av stålproduktionen. En tidigare utbredd uppfattning, att skrottet till stor del skulle uttränga malmen som råvara har numera övergivits. En avsevärd del av det producerade stålet går i användningen definitivt förlorat, och man räknar med att tackjärnsbehovet och därmed behovet av järn i malm kommer att stå i ungefär samma relation till stålproduktionen som för närvarande.

Olika utredningar om det framtida behovet av järnmalm i de stora stålproducerande länderna i Västeuropa och i Nordamerika ger skäl för uppfattningen att konsumtionen inom några decennier skulle stiga med c:a 50 procent utöver den nuvarande konsumtionen om drygt 100 milj. järnton och att de stora stålproducerande länderna i framtiden i avsevärt ökad utsträckning för sin försörjning skulle bli beroende av importmalmer.

För en bedömning av den svenska malmens långsiktiga avsättningsmöjligheter får hållpunkter sökas i jämförelser mellan betingelserna för den svenska malmproduktionen och försäljningen, inklusive malmens transport till avnämarna och de motsvarande betingelserna för nuvarande och potentiella konkurrenter på för den svenska malmen väsentliga avsättningsmarknader.

Det förhållande, som härvidlag främst får tillmätas vikt, är LKAB-malmens höga järnhalt. Bortsett från Grängesbergsmalmen finns i Europa ingen mer betydande malmtillgång med samma höga järnhalt. Det är främst tack vare den, som LKAB-malmen kunnat erövra sin hittillsvarande ställning på marknaden. För framtiden bör den höga järnhalten närmast få ökad betydelse i samma mån som avnämarnländerna i stigande grad tvingas att tillgodose sina malmbehov från mer avlägsna gruvor och transportkostnaderna i motsvarande grad kommer in i bilden som en faktor av större vikt än hittills. Den stigande prisutvecklingen och tilltagande knappheten på malmens viktigaste komplementråvara i järnhanteringen — kolet och främst det för järnhanteringen behövliga kokskolet — kommer ävenså att stärka den järnrika malmens konkurrenskraft på grund av den koksbesparing denna möjliggör. I den utsträckning nu nämnda omständigheter tvingar fram ökad anrikning och förarbetning av de fattigare malmerna före deras användning i masugnsprocessen, uppkommer ökade kostnader härför, som på samma sätt bör förbättra den rika malmens pris och avsättningsmöjligheter.

En jämförelse mellan de direkta tekniska brytningsbetingelserna för LKAB-malmen och för vissa andra konkurrerande malmer utfaller även gynnsamt för LKAB-malmernas del. Bortsett från den franska minettmalmen, som har låga brytningskostnader men vars konkurrensmöjligheter av andra skäl begränsas, torde i varje fall i Europa inga betydelsefullare malmtillgångar finnas, som tekniskt sett erbjuder gynnsammare brytningsbetingelser än LKAB-malmen. Ett sådant omdöme torde stå sig även efter övergång till underjordsbrytning i Kiruna. Många nu bearbetade europeiska fyndigheter synes erbjuda så svaga betingelser för brytningen, att långsiktig kostnadstäckning vid nuvarande malmpriser icke uppnås. I alla de icke säll-

synta fall, då en konkurrerande malmbrytning arbetar under väsentligt sämre betingelser än LKAB:s, bör det vara berättigat att säga, att om sådana fyndigheter i framtiden skall kunna lämna ett i och för sig behövt bidrag till Europas malmförsörjning och få full kostnadstäckning härför, LKAB-malmen bör kunna brytas med god vinst. — Det är riktigt att en jämförelse mellan LKAB och dess konkurrenter i fråga om de tekniskt ekonomiska betingelserna för malmbrytningen delvis utfaller annorlunda, om jämförelsen utsträcker till att omfatta även utomeuropeiska gruvor. Vissa av dessa erbjuder eller kan i framtiden efter utbyggnad erbjuda utmärkta förutsättningar för en tekniskt effektiv och rationell stordrift. Att emellertid inte heller detta alltför mycket förändrar den allmänna bilden av konkurrenssituationen, sammanhänger med andra faktorer. De gruvföretag det här är fråga om har i varje fall i förhållande till den europeiska marknaden sina fyndigheter avlägset belägna och hämmas även i vissa fall av speciellt besvärliga transportförhållanden. LKAB-malmen bör därför på grund av sitt gynnsamma läge ha goda marginaler även i konkurrensen med dem.

I expertutredningen har synpunkterna i detta hänseende sammanfattats på följande sätt.

»1. Man kan räkna med en successivt stegrad efterfrågan på järn och stål i världen och därmed även en väsentligt ökad efterfrågan på järnmalm. Då man ej räknar med möjligheten att öka den relativa skrotinsatsen vid järnframställningen, torde efterfrågan på malm komma att stiga i åtminstone samma utsträckning som på järn.

2. Som en följd av ovanstående och med hänsyn till en förutsebar minskning eller stagnation av malmproduktionen i många i nära anslutning till järnverken bearbetade malmfyndigheter, kommer importmalmen i framtiden att spela en avsevärt större roll för malmförsörjningen än hittills. Detta är framförallt fallet i fråga om USA:s försörjning. I Europa torde en liknande utveckling vara att förvänta för Västtyskland, Storbritannien och sannolikt även Belgien.

3. För dagen kan inte pekats på några kända förhållanden, som skulle tyda på att de fosforrika malmen skulle löpa risk att bli mindre efterfrågade än de fosforfattiga.

4. Lapplandsmalmen brytningskostnader torde efter övergången till underjordsbrytning ligga på ungefär samma nivå som brytningskostnaderna vid andra större, modernt utrustade rikmalmsfyndigheter. Man kan sålunda räkna med att underjordsbrytningen i Kiruna kommer att ske till lägre kostnader än underjordsbrytningen i flertalet konkurrerande gruvor, medan dessa kostnader kommer att ligga något över kostnaderna i konkurrerande gruvor med ovanjordsbrytning.

5. Lapplandsmalmen synes ha ett bättre transportekonomiskt läge än de främsta konkurrenterna på de viktigaste malmmarknaderna och synes på de europeiska avsättningsmarknaderna med hänsyn till sin höga järnhalt vid nuvarande priser även vara fullt konkurrenskraftiga med de inhemska malmen.»

En rimlig slutsats av detta torde vara, att lapplandsmalmerna i framtiden vid ett tillfredsställande allmänt konjunkturläge torde kunna påräkna avsättningsmöjligheter motsvarande brytningskapaciteten vid gruvorna.

Ersättningen till TGO vid inlösen

Inlösensummans storlek är beroende av medelnettovinsten per ton malm, sådan denna beräknas enligt § 5 i 1927 års avtal för tioårsperioden den 1 oktober 1945—den 30 september 1955. Till följd av dessa tidsbestämmingar kan lösensumman för närvarande icke anges med någon större grad av exakthet.

Osäkerheten om lösensummans storlek beror icke blott av svårigheten att förutse resultatet av företagets drift intill den 30 september 1955 utan jämväl av vissa bestämmelser i avtalen, om vilkas tolkning olika meningar gjorts gällande.

Med hänsyn till dessa tolkningsfrågor och till de uppskattningar rörande utfallet av driften under periodens sista räkenskapsår, som måste göras, har lösensumman för aktierna ej kunnat med exakthet anges. Den har ansetts komma att ligga mellan gränsvärdena 630 och 675 milj. kronor.

Förutom den på grundval av nettovinsten uträknade lösensumman skall staten, i händelse av inlösen, jämlikt 1932 års avtal § 6 gottgöra TGO för dess andel i de vinstmedel, som på grund av detta avtal icke har blivit utdelade utan fonderade i LKAB. Denna gottgörelse skall avse fonderade medel av berörd art per den 30 september 1957. På grund av denna tidsbestämning kan storleken av gottgörelsen nu ej exakt anges. Som huvudregel gäller att i fråga om här avsedda fonderingar av vinstmedel gottgörelse till TGO skall äga rum i den utsträckning dessa vinstmedel, om fondering ej ägt rum, skulle ha tillfallit TGO.

Man torde kunna beräkna den fondmedelsgottgörelse, som staten i samband med en inlösen kan komma att få vidkännas, till 250 à 300 milj. kronor. Bakom denna ersättning ligger i huvudsak TGO-partens bidrag till en om- och utbyggnad av gruvdriften, som medför bl. a. övergång till underjordsbrytning i Kiruna, rationalisering av hela verksamheten i såväl Kiruna som Malmberget, nya utlastningsanläggningar i Narvik och en ökning av brytningskapaciteten för framtiden till över 15 milj. ton per år.

Det totala ersättningsbelopp, som staten i framtiden vid inlösen bör räkna med att förränta och amortera genom den del av vinsten, som vid fortsatt samgående med TGO skulle ha tillfallit sistnämnda bolag, kan sålunda i runda tal beräknas komma att ligga mellan 880 och 975 milj. kronor. Som tidigare nämnts, har här hänsyn ej tagits till vissa tolkningsfrågor, vilkas lösande i för staten förmånlig riktning kan medföra att det lägre gränsvärdet sänkes med några tiotal miljoner kronor.

Avkastningsvärdet av TGO:s andel i LKAB

Därest man räknar med en brytningstid av åtminstone 100 år blir nuvärdet av 100 års vinster approximativt detsamma som det för evig tid kapitaliserade värdet på samma årsvinst.

Om man — sedan hänsyn först tagits till vinstutdelningen från Bergverks AB Freja — i anslutning härtill räknar med en kapitalisering på evig tid blir vid de aktuella ersättningsbeloppen och en räntefot av 4 procent avkastningsbeloppen 33 respektive 37 milj. kronor. För att det på TGO:s andel skulle falla belopp, som motsvarar de här nämnda, skulle det vid en vinst om 13 kronor per ton eller lika med den beräknade genomsnittsvinsten under åren 1945—55, erfordras en brytning av 5,5 till 6,7 milj. ton årligen eller blott en dryg tredjedel av den brytning som efter de nu pågående utbyggnadernas färdigställande möjliggöres. Under åren 1945—55 beräknas den genomsnittliga brytningen till 9,35 milj. ton och den har under de fem sista åren legat mellan 11 och 12 milj. ton.

Av följande tablå framgår avkastningsvärdet för hela företaget respektive för TGO-andelen därav vid en amorteringstid om 50 år och varierande antaganden rörande räntefot, årsproduktion och nettovinst per ton malm.

*Avkastningsvärden [TGO-andelen anges inom ()] i milj. kronor
Amorteringstid 50 år*

Årsproduktion i milj. ton Räntefot	Nettovinst per ton malm			
	8 kr	10 kr	12 kr	16 kr
1. Årsproduktion 10 milj. ton TGO-andelen 39,6 %				
Räntefot 3 1/2 %	1 876 (743)	2 346 (929)	2 815 (1 115)	3 753 (1 486)
Räntefot 4 %	1 719 (681)	2 148 (851)	2 578 (1 021)	3 437 (1 361)
2. Årsproduktion 13 milj. ton TGO-andelen 38,1 %				
Räntefot 3 1/2 %	2 439 (929)	3 049 (1 162)	3 659 (1 393)	4 879 (1 858)
Räntefot 4 %	2 234 (851)	2 793 (1 064)	3 351 (1 277)	4 468 (1 702)
3. Årsproduktion 15 milj. ton TGO-andelen 37,5 %				
Räntefot 3 1/2 %	2 815 (1 056)	3 518 (1 319)	4 222 (1 583)	5 629 (2 111)
Räntefot 4 %	2 578 (967)	3 222 (1 208)	3 867 (1 450)	5 156 (1 934)

Man kan sammanfattningsvis säga att vid en årlig brytning om 13 milj. ton och med en medelvinst per ton om ca 9 kronor uppnås full förräntning och amortering på 50 år även vid det högre ersättningsbeloppet och den högre räntefoten. Utsträcker man amorteringstiden till 75 år ernås under samma

förutsättningar förräntning och amortering vid en vinst per ton om ca 8 kronor.

Därest nuvarande vinstkonjunktur skulle bestå, d. v. s. medelvinsten per ton uppgå till 18 kr och brytningen per år till 13 milj. ton, skulle det högre ersättningsbeloppet vara förräntat och amorterat efter ca 13 år vid 3 1/2 procent räntefot. Om man för att ta ett annat mindre extremt exempel antar, att de närmaste 20 åren skulle medföra först 10 år med en årsvinst om 200 milj. kronor per år och en produktion om 13 milj. ton per år, d. v. s. en vinst per ton av omkring 15 kronor 40 öre, och därefter skulle följa en 10-årsperiod med en årsproduktion om 10 milj. ton och 100 milj. kronors årsvinst (vinst 10 kr/ton) skulle det högre ersättningsbeloppet vara amorterat efter ca 19 år och det lägre efter 15—16 år.

Utredningen sammanfattar de ekonomiska övervägandena i fråga om en inlösen av stamaktierna i LKAB sålunda.

1. Gynnsamma utsikter föreligger för en förräntning och amortering inom en 50-årsperiod av de ersättningsbelopp, som ifrågakommer. Vid god konjunktur i periodens början kan man räkna med full amortering på betydligt kortare tid.

2. Det är icke osannolikt att ersättningsbeloppet vid kommande inlösen-tillfällen kommer att bli högre än nu.

3. Det försiggår en icke obetydlig substansminskning i fyndigheterna, varigenom ett senare förvärv från statens sida jämfört med ett förvärv nu innebär att icke obetydliga kvantiteter av de lättast tillgängliga malmtillgångarna under tiden har utbrutits.

4. Även om staten kunde säga sig, att de allmänna skäl som motiverar en inlösen i huvudsak är av sådan karaktär, att staten skulle kunna låta nuvarande förhållanden bestå ytterligare några decennier, talar dock de ekonomiska synpunkterna på inlösenfrågan mot att en inlösen uppskjutes.

Allmänna synpunkter

Ett förhållande, som ger det allmänna särskild anledning att intressera sig för verksamhetens bedrivande vid de norrbottniska malmfälten, utgör råvarans icke beständiga karaktär. I områden av vårt land med ett mångsidigare näringsliv skulle ett sådant förhållande ej nödvändigtvis behöva föranleda särskilda åtgärder från det allmännas sida. Verksamheten i Kiruna och MalMBERGET är helt avhängig av gruvdriften och större förändringar i förutsättningarna för driftens upprätthållande skulle skapa stora problem för dessa samhällen och därmed även för det allmänna. En kraftig nedgång i brytningen på längre sikt eller en successiv nedgång i densamma i riktning mot dess totala nedläggande skulle nödvändiggöra stora statliga insatser för överförande av befolkningen till andra verksamhetsgrenar och andra delar av landet.

Det finns ej anledning att inom den framtid, man vanligen brukar söka överblicka, anta att förändringar av nu nämnd art skulle inträffa. Proble-

mens storleksordning gör dock, att det kan finnas skäl förlänga perspektivet utöver det normala. Allteftersom decennierna går rycker den tidpunkt närmare, då exempelvis malmtillgångarna i Malmberget kan börja visa sig otillräckliga för vidmakthållande av nu planerad brytning, då underjordsbrytningen i Kiruna börjar nå sådana djup att det är vanskligt att uttala sig om de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för den fortsatta brytningen, eller då sådana tekniska omdaningar kan inträda, som kan fordra helt nya dispositioner från bolagsledningens sida.

Skulle en längre period av dåliga konjunkturer inträda för gruvdriften uppkommer i dessa från landet i övrigt avskilda befolkningsområden speciella problem från sysselsättningssynpunkt och från sociala synpunkter. Staten kommer i sådana fall alltid att i sista hand få bära ansvaret för bemästandet av dessa problem. Staten måste därför också ha en sådan bestämmanderätt över bolaget, att den har möjlighet att vidtaga de ekonomiska dispositioner och de åtgärder ifråga om brytning m. m., som från dessa synpunkter ter sig önskvärda.

I området kring Kiirunavaara och Malmberget finns även andra, staten helt tillhöriga gruvfyndigheter (Svappavaara, Mertainen, Ekströmsberg, Kaunisvaaragruppen m. fl.). Någon brytning vid dessa har hittills ej alls ägt rum om man bortser från provbrytning. En del av fyndigheterna är i och för sig brytvärda redan i dag, andra kan komma att bli det genom teknikens vidare utveckling. Tillsammans torde malmtillgångarna kunna uppskattas till över 300 milj. ton.

Det kan tänkas vara en klok politik från det allmännas synpunkt — mot den bakgrund som här tecknats — att redan innan det från LKAB:s ekonomiska synpunkter ter sig motiverat, påbörja brytningen även vid dessa fyndigheter i syfte att utdryga livslängden hos malmkropparna i Malmberget och Kiirunavaara.

En del av de nämnda staten tillhöriga fyndigheterna innehåller fosforfattig malm, vilket även är fallet med en mindre del av LKAB-malmen. Den begränsade livslängden hos de svenska på kvalitetsstål inriktade brukens råvarubas, de mellansvenska malmfälten, kan inom en relativt kort tid medföra ett behov att samordna utnyttjandet av de norrbottniska och de mellansvenska fosforfattiga malmerna. Även från dessa utgångspunkter är det önskvärt att staten erhåller vidsträcktare bestämmanderätt över LKAB:s verksamhet. Större tekniska förändringar i framtiden, exempelvis genom atomenergiens ianspråktagande för den industriella produktionen, kan även komma att påkalla dispositioner av sådant slag, att staten har intresse av att aktivt kunna påverka dessa.

De, visserligen ej aktuella men likväl i framtiden skymtande spörsmål, som nu antytts, synes vara av sådan art att det snarast skulle vara förvånande om ej vid deras prövning den enskilde och den statlige delägarens intressen kom att bryta sig mot varandra. Ett starkt skäl för staten att redan nu ta hänsyn till dessa problem, ligger i själva konstruktionen av det avtal, som f. n. reglerar mellanhavandena mellan staten och den enskilda intressenten i gruvföretaget.

Staten har visserligen påtryckningsmedel i den inlösenrätt, som staten enligt avtalet med tioåriga intervaller kan aktualisera. Så som denna inlösenrätt och framför allt bestämmelserna om lösensummans storlek är utformade — lösensumman bestäms vid varje framtida inlösentillfälle genom en enkel kapitalisering av en viss bolagets vinst under den närmast föregående tioårsperioden och således utan hänsynstagande till den vid tillfället kvarvarande malmtillgångens storlek — kan emellertid efter hand inlösenrätten i sammanhanget bli värdelös. Om en förändring av förhållandet mellan staten och den enskilda intressenten i malmbolaget på denna grundläggande punkt ej åvägabringas, kommer staten en dag att befinna sig i det läget, att TGO-andelens i LKAB kvarvarande värde ej ens uppgår till den då på föreskrivet sätt fixerade lösensumman. I ett sådant läge har inlösenrätten blivit helt illusorisk.

Vill staten icke försätta sig i denna situation, är en inlösen eller i vart fall en ändring av de rättsförhållanden mellan staten och TGO, som det nuvarande malmavtalet grundlägger, ofrånkomlig.

I diskussionen om ett statligt övertagande av stamaktierna i LKAB har understundom utrikespolitiska, handelspolitiska och valutapolitiska synpunkter andragits. Man har å ena sidan menat, att det i vissa lägen kunde innebära fördelar, att staten i politiska eller handelspolitiska förhandlingar icke samtidigt behövt uppträda som förhandlare och som ägare av de största järnmalmsfyndigheterna i landet, då järnmalmen i sådana förhandlingar ofta intagit en mycket betydelsefull plats. Man har därjämte sagt sig, att en gemensam försäljning av malm från de två största malmföretagen i landet kunde medföra fördelar i förhandlingar med mäktiga utländska köpare. Å andra sidan har även i skilda sammanhang framhållits, att det kunde vara värdefullt, om staten hade större möjligheter att påverka malmexportens inriktning på från handels- och valutapolitisk synpunkt betydelsefulla marknader. I 1945 års tidigare återopade proposition anförde departementschefen härom följande.

»Formen av enskilt företag med ledningen i väsentliga hänseenden lagd i de enskilda delägarnas hand har i vissa utrikespolitiska lägen ansetts innebära fördelar, enär staten icke behövt direkt uppträda såsom förhandlande part. Det är möjligt att denna föreställning tidigare i viss mån svarat mot de verkliga förhållandena. Erfarenheterna från krigsåren och de antaganden som nu kunna göras om framtiden, ge icke stöd åt uppfattningen att en dylik formell särskillnad kan bli av nämnvärt gagn vid våra ekonomiska eller politiska uppgörelser med utlandet. Handelspolitiskt kan det däremot anses ha en viss betydelse, att försäljningen av malm från de norrbottniska fälten och från Grängesbergs gruvor sker gemensamt och att praktiskt taget hela den svenska malmexporten sålunda handhaves såsom en enda stor affär. Förutsättningar böra emellertid finnas för sådant samarbete även sedan de norrbottniska malmfälten övergått i statens ägo.»

Utredningsmännen anser att dessa bedömanden står sig även idag. Det synes ej finnas anledning att hävda, att äganderättsförhållanden i fråga om

LKAB över huvud taget skulle spela någon större roll för de politiska eller handelspolitiska överläggningar, som svenska staten deltar i, vare sig i den ena eller andra riktningen. En gemensam försäljningspolitik lär — i den mån den visar sig vara i båda parterns intresse — även kunna komma till stånd, därest det nuvarande avtalsförhållandet mellan TGO och LKAB upphör.

Slutsatser och förslag

Enligt utredningsmännens uppfattning skulle för statens vidkommande en inlösen av stamaktierna i LKAB vara en ekonomiskt fördelaktig affär och från denna synpunkt att föredra framför ett fortsatt samarbete med hittillsvarande regler för vinstfördelningen. Härtill kommer, att de synpunkter utredningsmännen i övrigt har lagt vikt vid, då de bedömt frågan om den fortsatta skötseln av LKAB, även talar för att staten i första hand borde sikta till att helt övertaga äganderätten till LKAB.

Emellertid har det ansetts, att staten jämväl borde beakta att företaget nu under lång tid drivits i samarbete mellan staten och TGO och att detta samarbete, där TGO haft bestämmanderätten, hittills har ägt rum utan större friktioner och meningsmotsättningar. Att företaget letts med skicklighet har också omvittnats. Med hänsyn härtill har det ansetts föreligga skäl för staten att, ehuru strängt ekonomiska synpunkter talar däremot, erbjuda TGO ett fortsatt samarbete med vissa ändringar i fråga om bestämmanderätten och koncernförhållandet, som betingas av statens ställning som den ekonomiskt dominerande intressenten och dess önskan att på ett mer aktivt sätt än hittills kunna göra sina synpunkter gällande i fråga om företagets skötsel.

Då de kontakter som mot bakgrunden härav under 1954 på statligt initiativ togs med TGO-ledningen icke visat sig kunna leda fram till en överenskommelse med TGO om fortsatt samarbete på för staten godtagbara villkor har utredningen kommit till slutsatsen att en statlig inlösen av stamaktierna bör företas.

Penning- och kapitalmarknadspolitiska frågor

Utredningen har även berört frågan, om det ansenliga belopp, som ersättningen utgör och som staten vid en inlösen måste uppbringa och utbetala till TGO, genom sin storlek skulle kunna medföra sådana störningar på penning- och kapitalmarknaden, att redan den omständigheten kunde framstå som ett allvarligt argument mot en inlösen.

En av särskilda experter¹ utarbetad promemoria i detta ämne har legat till grund för utredningsmännens bedömning. Slutsatserna i promemorian kan sammanfattas på följande sätt.

TGO:s möjligheter att disponera lösenbeloppet för direkt realinvestering inom antingen det egna företaget eller inom andra företag, vars nyemitte-

¹ Filosofie licentiaten G. Arvidsson och filosofie licentiaten K. Wickman.

rade aktier TGO i sådant fall finge överta eller vars kapitalbehov eljest täcktes genom lån från TGO, måste anses relativt begränsade.

Ett betydande behov av finansiell investering, inriktad på bl. a. gamla aktier och obligationer, kommer att kvarstå, sedan TGO maximalt utnyttjat möjligheterna till realinvestering.

Placeringsmöjligheterna på aktiemarknaden begränsas genom att en stor efterfrågan driver upp kurserna och pressar ned den effektiva avkastningen.

En stigande efterfrågan på obligationer måste därför väntas, utlöst dels av TGO:s egna obligationsköp, dels av köp från placerare, som genom TGO:s aktieköp fått placeringsökande kapital frigjort, och dels på grund av den genom den stegrade aktieefterfrågan framkallade förändrade relationen mellan aktie- och obligationsräntan.

Vid en adekvat emissionspolitik från statens sida och förutsatt att den totala investeringsvolymen bibehålles oförändrad, kan det behov av statlig upplåning i marknaden, som inlösen medför, väntas bli tillfredsställt tämligen automatiskt.

Verkningarna av den ökade investeringsbenägenhet, som i och för sig kan väntas som en följd av det likviditetstillskott till marknaden, som en inlösen primärt medför, kan i och för sig icke väntas bli av annan storleksordning än som staten ständigt måste vara beredd att möta i den ekonomiska politiken.

Dessa verkningar kan, i den grad det vid inlösentillfället rådande konjunkturen så påkallar, mötas med sedvanliga finans- och penningpolitiska åtgärder.

Den granskning av frågan, som företagits i de tillkallade experternas promemoria, och de resultat den givit hänför sig närmast till det alternativet, att staten vid en inlösen väljer att erlagga ersättningsbeloppet kontant inom ett år — staten kan som förut nämnts även välja att erlagga beloppet på fem eller tio år med en femtedel respektive en tiondel om året. I princip blir verkningarna desamma, vare sig staten väljer det ena eller det andra betalningsalternativet; skillnaden blir att vid avbetalningsalternativen den till varje tidpunkt under betalningstiden koncentrerade effekten av marknadens likviditetsförändringar rent kvantitativt blir mindre och det eventuella behovet av motåtgärder i motsvarande grad också mindre.

Utredningsmännen har vid sin bedömning av den här upptagna frågan inte kommit till annat resultat än de anlitade experterna. Detta gäller även det fall, att staten vid en inlösen väljer att erlagga hela lösensumman inom ett år. De verkningar på kreditmarknaden respektive de realekonomiska verkningar, som ersättningen för TGO:s andel i LKAB kan tänkas utlösa, skiljer sig till arten icke från de motsvarande verkningar, som varje annat likviditetstillskott till marknaden kan föra med sig, och de kan, även om frågans vikt därmed icke skall bagatelliseras, på samma sätt neutraliseras med gängse finans- och penningpolitiska medel.

Med den nu behandlade frågan sammanhänger också, förutom som

nämnts det val staten skall träffa i fråga om betalningssättet, sådana spörsmål som uppkommer, därest staten efter en föregående inlösen, som tillgodosåg statens anspråk på att få ett mot dess reella intressen i LKAB svärande inflytande över bolagets ledning, skulle finna, att den utifrån denna nya förutsättning ånyo ville engagera privat kapitals medverkan i företaget, t. ex. genom emission av preferensaktier som utbjöds på marknaden eller dylikt.

Eftersom spørsmålet om ett eventuellt nytt engagemang av privat kapital i LKAB hör till de frågor som, sedan statsmakternas slutliga beslut i själva inlösenfrågan föreligger, liksom en rad andra då aktuella problem får upptagas till särskild prövning, har utredningsmännen icke ytterligare uppehållit sig härvid.

Med hänsyn till den, jämfört med nu rådande ränteläge, oförmånliga ränta som staten, därest den väljer att belata ersättningsbeloppet under fem eller tio år, efter första året får erlagga å oguldna delar av lösensumman, torde övervägande skäl tala för att staten bör välja att erlagga likviden enligt det förstnämnda alternativet, som ju ger staten möjlighet att utan onormala räntekostnader för det året fördela betalningarna över ett år. Under vissa i varje fall teoretiskt tänkbara förutsättningar, avhängiga av den kommande utvecklingen, skulle dock en betalning enligt något av alternativen med uppdelade likvider kunna komma att förtjäna övervägande. Dels med hänsyn härtill, dels med hänsyn till det allmänna övervägandet, att sättet för betalningens erläggande bör bestämmas så sent och så nära inlösendagen som möjligt, har utredningsmännen icke ansett sig böra ge bestämt förord åt någotdera av de tre betalningsalternativen.

Därest statsmakternas slutliga ställningstagande blir, att staten skall begagna sig av sin inlösenrätt, torde vissa ytterligare frågor därefter få upptagas till särskild prövning. En sådan fråga, som vid ett inlösenbeslut aktualiseras, rör utformningen av den bolagsordning m. m., som efter en inlösen — utredningsmännen förutsätter, att LKAB även därefter skall drivas i aktiebolagsform — skall gälla för företaget. En annan dylik fråga, nämligen spørsmålet huruvida staten efter en inlösen bör inbjuda till viss privat aktieteckning i LKAB, har redan antytts. Även vissa frågor, som avser statens roll och uppgifter i samband med LKAB:s förvaltning under den mellan tillsägelsedagen och inlösendagen fallande perioden, då bl. a. vissa nya befogenheter enligt avtalet tillfaller statens representanter i bolagets styrelse, torde vidare få upptagas i sådant sammanhang.

Yttranden

Av remissinstanserna har statskontoret, fullmäktige i riksbanken, landsorganisationen samt Kiruna stad och Gällivare kommun uttalat sig för att Kungl. Maj:t bemyndigas giva tillsägelse om inlösen av stamaktierna i LKAB senast den 30 september 1955. Kommerskollegium har likaså förordat detta

men med förbehållet att sådan tillsägelse ej skall ske, om dessförinnan överenskommelse kan träffas med TGO om att tillsägelse må uppskjutas ett år. Länsstyrelsen i Norrbottens län har förordat uppskov ett år med beslut i frågan om tillsägelse, därest överenskommelse därom kan träffas med TGO. Fullmäktige i riksgäldskontoret har icke uttalat sig i huvudfrågan om inlösen bör företas eller ej. TGO har icke ansett det ankomma på företaget att tillstyrka eller avstyrka förslaget om statlig inlösen. Gruvindustriarbetarförbundets styrelse har ansett att frågan om inlösen kan skjutas på framtiden om vissa av styrelsen begärda ändringar i nuvarande malmavtal ernås. Tjänstemännens centralorganisation samt handelskammaren i Norrbottens och Västerbottens län har uttalat sig mot inlösen.

Statskontoret har kommit till uppfattningen att staten bör utnyttja sin rätt till inlösen av stamaktierna den 30 september 1957. Detta har skett under beaktande av att statsmakterna i princip tidigare — senast i samband med 1945 års riksdagsbeslut i inlösenfrågan — uttalat sig för att LKAB vid lämplig tidpunkt borde förstatligas, och med hänsyn till att i betänkandet gjorda ekonomiska beräkningar ger vid handen, att förutsättningar får anses föreligga för en tillfredsställande förräntning och amortering av de aktuella ersättningsbeloppen liksom med hänsyn till att i övrigt ej heller omständigheter framkommit, som med fog kan andragas mot ett förvärv av stamaktierna. Statskontoret anför vidare, att även vid ett upphörande av det nuvarande avtalsförhållandet mellan LKAB och TGO det dock vill synas angeläget, att en gemensam försäljningspolitik kommer till stånd med hänsyn till den dubbling av försäljningsorganisationen i utlandet, som i annat fall knappast torde kunna undvikas.

Vidare fäster statskontoret uppmärksamheten på det ytterligare kapitalutlägg, som påkallas, därest staten skall utnyttja sin avtalsenliga rätt att övertaga en del av TGO:s fartygstonnage.

Kommerskollegium konstaterar till en början i sitt yttrande att syftet med inlösenklausulen, såsom framgår av statsmakternas uttalanden vid olika tillfällen, varit att ifrågavarande gruvor förr eller senare — när en lämplig tidpunkt inträdde — skulle överföras i statens ägo och att frågan om inlösen därmed framstår som ett i första rummet praktiskt ekonomiskt problem.

I vad gäller uppskattningen av de totala malmtillgångarna erinrar kollegiet om att, såsom bergmästaren i norra distriktet framhållit, malmtillgångarna i de norrländska malmfält varom nu är fråga endast delvis tillhör LKAB och att en mycket stor del av dessa tillgångar tillkomma staten utan att någon åtgärd erfordras beträffande 1927 års malmavtal. Bergmästaren anför härom i sitt yttrande till kommerskollegium.

Som bekant inskränker sig LKAB:s gruvinnehav till de nu utmålslagda områdena och då malmerna genom sin sido- och fältstupning mot djupet kommer utanför utmälen blir staten automatiskt ensamägare till fyndigheterna långt innan malmtillgångarna börja sina.

Kiirunavaaramalmens centrala del når utmålsgränsen ca 350 m under

Luossajärvis yta — med nuvarande avsänkning om 20 å 25 år — och de övriga delarna av malmen följa därefter successivt. Den korta remisstiden har icke medgivit någon mera ingående beräkning av de inom utmål anstående kvantiteterna, men i stort sett torde man kunna räkna med att inemot hälften av malmen faller utanför utmålen. Luossavaaramalmnen kommer redan om något tiotal år att överskrida utmålsgränsen. Gällivaremalmen västra tredjedel och de östra småalmerna nå utmålsgränserna på ca 500 m avv. d. v. s. ca 250 m under nuvarande brytningsnivå och Frejabolaget erhåller redan nu ca 20 % av sin malmfångst från utmål i vilka staten äger jordägarandelen och uppbär arrende.

Kollegiet redogör därefter för de olika bestämmelser i 1907 och 1927 års avtal, som äger betydelse för bedömning av denna fråga, och konstaterar att staten utan inlösen har full bestämmanderätt över stora delar av de kvarvarande malmtillgångarna och utan vidare blir ensam ägare till fyndigheterna, när brytningen i sinom tid måste förläggas helt till de utanför nuvarande utmål befintliga malmtillgångarna. I detta sammanhang omnämner kollegiet även att LKAB — under åberopande av en genom lagändring 1952 tillkommen bestämmelse, varigenom Konungen äger, när synnerliga skäl därtill äro, medgiva enskild rätt att inmuta å statsgruvfält — hösten 1953 hos Konungen hemställt om medgivande till utmålsläggning på statsgruvfälten utanför befintliga utmål i den utsträckning som påkallas av malmer- nas förhållande mot djupet. Ansökningen har ännu icke slutgiltigt behandlats.

Kollegiet finner även att på grund av dessa omständigheter avkastningsvärdet av de malmtillgångar som genom inlösen nu skulle tillfalla staten måste beräknas på en väsentligt lägre kvantitet än vad utredningsmännen förutsatt och att alltså de ekonomiska fördelarna för staten blir mindre. Vidare betonas att avkastningsvärdet till följd av den relativt sett snabbare substansminskningen i LKAB:s gruvor kommer att sjunka ganska fort under årens lopp. Kollegiet fortsätter därefter.

I detta sammanhang måste också beaktas att den fortsatta brytningen av kvarvarande fyndigheter i malmfälten måste planläggas redan inom de närmaste åren. Det är nämligen av tekniskt-ekonomiska skäl knappast genomförbart att bryta ut malmen inom de nuvarande utmålen och först därefter angripa den bredvidliggande malmen på andra sidan utmålsgränsen — — —. Det är därför nödvändigt att samordna brytningen i redan lagda utmål med ett fortsatt bearbetande av utanför liggande fyndigheter. — — —. En sådan samordning kan åstadkommas antingen genom att staten i fortsättningen ensam driver hela verksamheten eller träffar överenskommelse med LKAB/TGO om ett samarbete i lämplig form.

För den händelse 1927 års malmavtal skulle komma att gälla i nuvarande utformning, kan alltså befaras att staten vid ett senare inlösentillfälle får med ett för högt belopp lösa till sig ett på grund av substansminskningen i LKAB:s gruvor lägre värde, ävensom att fyndigheterna i malmfälten icke bli utnyttjade på ett ändamålsenligt sätt. — — — — —

Med hänsyn till nu angivna omständigheter synes ofrånkomligt att 1927 års avtal snarast bringas att upphöra. Härför fordras emellertid riksdagens medverkan.

Kollegiet framför därefter vissa synpunkter på hur den framtida förvaltningen av de norrländska malmfälten bör ordnas. Enligt kollegiet ligger det nära till hands att förordna en inlösen av stamaktierna, då det kan sägas vara en naturlig sak att samtliga malmtillgångar — när statens malm i alla fall bör brytas — först som sist överföres i statens ägo. En sådan åtgärd skulle på ett enkelt sätt skapa förutsättning för en samordnad brytning av fyndigheterna i deras helhet. För ett allsidigt bedömande är det emellertid nödvändigt att förvissa sig om att en statsinlösen icke medför påtagliga nackdelar. Kollegiet fortsätter.

Sålunda bör det till en början vara ådagalagt att en inlösen är försvarbar ur ekonomisk synpunkt. Huru härmed förhåller sig är vanskligt att avgöra med hänsyn till de förhållanden som tidigare berörts av kollegium. Det kan sålunda icke helt uteslutas, att en inlöSENSUMMA, beräknad med ledning av de i 1927 års avtal lämnade ersättningsgrunderna, är för hög med hänsyn till den malm som nu finnes att bryta i LKAB:s gruvor. Skulle en närmare undersökning visa att så är fallet, bör underhandlingar inledas med TGO för att parterna tillsammans skola — utan att inlösen sker — kunna finna en väg som ur deras och allmän synpunkt är framkomlig. Det bör vara för- enligt med TGO:s egna intressen att ingå på sådana förhandlingar, eftersom TGO:s utbyte av gruvorna (jfr LKAB:s ansökan av den 4 september 1953) — därest 1927 års avtal får löpa vidare i nuvarande utformning — blir allt mindre ju närmare utmålsgränserna brytningen kommer.

I fråga om verkningarna på penning- och kapitalmarknaden i samband med löSENSUMMANS uppbringande och utbetalande liksom i fråga om de utrikespolitiska och handelspolitiska synpunkterna på äganderätten till LKAB anser kollegiet att de — även om de ej bör förringas eller bortses från i detta sammanhang — icke är av den art, att de i och för sig bör avhålla staten från inlösen.

Däremot anser kollegiet, att det ur praktisk-ekonomisk synpunkt skulle vara en betydande nackdel för vårt land, om den nuvarande förvaltningsformen helt skulle brytas sönder.

Utredningsmännen ha framhållit, att den nuvarande ledningen omhändertog förvaltningen på ett skickligt sätt och att samarbetet med staten varit gott. Det enda skälet för en ny förvaltningsform vore då, att det ekonomiska utbytet för landet skulle bli ännu större. Kollegium kan icke finna något som talar för att så skulle bli fallet. Snarare kan motsatsen befaras. Därest staten helt omhändertog lapplandsfälten och TGO sålunda hänvisades till sina mellansvenska gruvor, skulle sannolikt det sammanlagda resultatet bli sämre än för den nuvarande gemensamma organisationen, även om staten och TGO samarbetade i försäljningsfrågor. Bl. a. bör beaktas att vid en uppdelning den administrativa och i viss mån även den tekniska personalen måste dubbleras --- -- --.

Även när det gäller försäljningen torde det nära sambandet mellan LKAB och TGO vara av betydelse och till fromma för båda parter. Visserligen kunna staten och TGO vid en uppdelning överenskomma att driva en gemensam försäljningspolitik, men detta är dock icke detsamma som en gemensam försäljning, vilken för att kunna bedrivas rationellt måste nära samordnas med driften, t. ex. i fråga om brytningens inriktning på olika malmkvaliteter, malmens anrikning och dess behandling i övrigt. Möjligen skulle

det kunna räcka med en gemensam försäljningspolitik, därest det vore fråga om en eller ett fåtal standardprodukter, vilka levererades till ett huvudsakligen av världsmarknadsnoteringar bundet pris. Så är emellertid icke fallet beträffande de malmer som säljas från de norrländska malmfälten och TGO:s egna gruvor. De levererade malmernas beskaffenhet i fråga om exempelvis kemisk sammansättning måste anpassas efter kundernas önskemål

På grund av vad sålunda anförts finner kollegium övervägande skäl tala för att den framtida förvaltningen av de norrländska malmfälten bör — oavsett huruvida inlösen av stamaktierna sker eller ej — ordnas så att det väsentliga i den nuvarande organisationen kan behållas, utan att statens berättigade anspråk på inflytande över malmfälten åsidosättes.

Kollegiet slutar med att förorda, att Kungl. Maj:t hos riksdagen hemställer om bemyndigande att senast den 30 september 1955 hos TGO göra för staten bindande tillsägelse om inlösen av stamaktierna i LKAB, att riksdagen emellertid därvid tillika beslutar att tillsägelse då ej skall ske, därest dessförinnan avtal kunnat träffas med TGO om att tillsägelsen må uppskjutas ett år, samt att — om sådant avtal kommer till stånd — det närmare undersökes huru förvaltningen av fyndigheterna i de lappländska malmfälten i framtiden lämpligen bör ordnas.

Länsstyrelsen i Norrbottens län framhåller först att det med hänsyn till den utomordentliga betydelse — ekonomiskt och i andra avseenden — som alla med äganderätten till och driften vid dessa malmfält sammanhängande frågor har för de direkt berörda kommunerna och för hela länet, måste framstå som orimligt, att länsstyrelsen och de kommunala myndigheterna på så kort tid skulle kunna ta ställning till de komplicerade frågor utredningen behandlar.

I fråga om ett av de motiv utredningsmännen framfört för ett statligt förvärv av stamaktierna, nämligen att den nuvarande maktfördelningen inom LKAB:s styrelse och dess bolagsstämma icke ger statens representanter ett tillräckligt inflytande över bolagets verksamhet, uttalar länsstyrelsen i huvudsak följande. Bortsett från att länsstyrelsen menar att utredningsmännen ej påvisat att det s. k. »minoritetsskyddets» otillräcklighet inneburit några reella olägenheter, anser länsstyrelsen att det torde vara en i och för sig rimlig begäran, att statens även *formella* representation och konstitutionella inflytande bringas i bättre överensstämmelse med dess aktieinnehav och avtalsmässiga andel av rörelseresultatet än vad det nuvarande avtalet föreskriver. Huru staten eller det allmänna, företrädd av andra intressenter, skulle kunna tillförsäkras en sådan ökad delaktighet i företagets skötsel är en fråga, som enligt länsstyrelsens mening icke borde anses avförd från dagordningen i och med de förhandlingar, som hittills förekommit mellan de statliga representanterna å ena och LKAB:s verkställande direktör å andra sidan.

I sin sammanfattning säger länsstyrelsen härom vidare:

Beträffande maktfördelningen inom bolagets styrelse och vid bolagsstämman bör en utjämning kunna åstadkommas på så sätt att exempelvis TGO och staten disponerade ett lika röstetal och att det allmänna därutöver före-

trädde av en representant eller två representanter från förslagsvis lands-
tinget i Norrbottens län samt Kiruna stad och Gällivare kommun.

I fråga om substansminskningens betydelse för värdet av en framtida in-
lösen anser länsstyrelsen det riktigt att denna fråga särskilt upptagits. Läns-
styrelsen fäster i det sammanhanget uppmärksamheten på ett avsnitt i ett
av bergmästaren i norra bergmästaredistriktet till kommerskollegium avgivet
remissyttrande i ärendet, som länsstyrelsen under hand fått ta del av.

Avsnittet avser en beskrivning av det förhållandet, att LKAB:s gruvinne-
hav inskränker sig till de nu utmålslagda områdena och att staten då mal-
merna genom sin sido- och fältstupning mot djupet kommer utanför utmålen
automatiskt blir ensamägare till fyndigheterna långt innan malmtillgång-
arna börjar sina. Länsstyrelsen säger härom.

Med hänsyn till den betydelse den av bergmästaren berörda problemställ-
ningen synes kunna ha beträffande statens möjligheter att engagera LKAB
för en samverkan vid förberedandet av gruvsdriftens slutliga avveckling,
hade det varit önskvärdt att detta spörsmål upptagits till närmare granskning
av utredningsmännen.

I fråga om den framtida driften av LKAB uttalar länsstyrelsen.

Företaget bör — om ett förstatligande äger rum — organiseras som ett
bolag och den exekutiva ledningen bör få en mycket stor handlingsfrihet.
Likaledes utgår länsstyrelsen från att ett sådant statligt bolag skall tillämpa
generösa principer, när det gäller löner och andra förmåner till sådana tek-
niska och administrativa chefstjänstemän, vars insatser måste tillmätas
en avgörande betydelse för bolagets möjligheter att bedriva verksamheten
på ett i alla avseenden rationellt sätt.

Länsstyrelsen vill i detta sammanhang gärna ge till känna sin stora upp-
skattning av det sätt, på vilket LKAB:s nuvarande ledning löst sina upp-
gifter inom länet. Med såväl den centrala instansen i Stockholm som plats-
förvaltningarna i Kiruna, Malmberget och Luleå har länsstyrelsen haft ett
gott samarbete. Därtill kommer ett mycket bestämt intryck av att företaget
just nu pågående dynamiska utveckling i hög grad är ett resultat av vad
synnerligen skickliga och ansvarskännande tekniker, administratörer och
arbetare i samverkan med — i detta fall bl. a. staten — kunna åstadkomma.
Även när det gäller företaget nuvarande relationer till malmkommunerna
har länsstyrelsen fått ett gott intryck. Det skulle ur bl. a. dessa olika syn-
punkter vara av stor betydelse, att den sakkunskap, som företaget nu för-
fogar över, i största möjliga utsträckning kunde förvärvas av ett eventuellt
statligt bolag, detta icke minst för att så långt som möjligt bevara kontinu-
iteten i den fortlöpande rationaliseringen och verksamheten i övrigt.

I fråga om återverkan på malmkommunernas och landstingets finanser
av en statlig inlösen beklagar länsstyrelsen att dessa verkningar ej berörts
i betänkandet och anför själv några synpunkter.

Om staten övertar stamaktierna och den med aktieinnehavet samman-
hängande verksamheten men driften fortfarande sker genom det »gamla»
bolaget (LKAB), vill det synas som om man icke till följd av inlösen skulle
behöva räkna med några menliga följder beträffande landstingets och kom-
munernas skatteintäkter. Denna slutledning måste dock omgärdas med den
reservationen, att förhållandet kan bli ett annat, om detta bolag skulle ingå

som en del i någon statlig gruv- eller annan koncern. Om ett helt nytt bolag bildas för gruvdriften och detta nya bolag skulle upplåna erforderligt kapital för statens inlösen av stamaktierna, kunna räntorna på lånet bli avdragsgilla vid taxering av det nya bolaget och detta i sin tur påverka landstingets och de berörda kommunernas skatteunderlag. Även i detta fall bör nämnas att en eventuell sammanslagning av LKAB med något annat bolag kan komma att ytterligare markera detta förhållande. Oklart synes vara, huruvida det statliga bolaget skulle kunna tänkas komma att bokföra en del av köpeskillingen såsom ersättning för goodwill. I så fall skulle detta vid taxeringen medföra rätt till avskrivning av goodwillbeloppet fördelat på en period av minst 10 år.

Länsstyrelsen har, som redan framhållits, icke närmare hunnit utreda dessa frågor men har å andra sidan icke kunnat undvika att nämna dem med hänsyn till den betydelse, som varje om än aldrig så liten relativ försämring av gruvdriftens vinster kan få för såväl landstingets som malmkommunernas ekonomi. Med bortseende ifrån de förändringar i detta avseende, som automatiskt kunna följa av försämrade konjunkturförhållanden, utgår emellertid länsstyrelsen såsom självklart ifrån att statens eventuella övertagande av gruvdriften icke får medföra några sådana ekonomiska komplikationer, som här antytts.

Även om frågan om det nu gällande fraktavtalet mellan LKAB och SJ icke inrymmts i utredningsuppdraget, vill länsstyrelsen ändå erinra om de mycket bestämda erinringar mot detta avtal, som förut gjorts från malmkommunernas och landstingets sida — — —. Oberoende av hur det kan komma att bli med äganderätten till gruvorna och den framtida gruvdriftens ordnande, måste det anses uteslutet att den nu de facto till följd av avtalets formella konstruktion pågående delvisa vinstöverföringen från LKAB till SJ skall få fortsätta. Det är här fråga om mycket betydande belopp, som genom fraktavtalets tillämpning undandrager sig beskattning inom länet. En revision av detta avtal bör därför snarast komma till stånd på det sätt, som närmare utvecklats i den skrivelse, vilken samarbetskommittén tidigare överlämnat.

Länsstyrelsen förordar slutligen att de med statens inlösen av stamaktierna i LKAB förknippade frågorna göres till föremål för fortsatta kompletterande utredningar samt förhandlingar mellan avtalsparterna och ovan nämnda myndigheter ävensom att frågan om ett beslut, att staten skulle göra tillsägelse om inlösen av TGO:s stamaktier, uppskjutes ett år om statens företrädare kan träffa en överenskommelse härom med TGO. En proposition till årets riksdag skulle i så fall kunna inskränka sig till en hemställan, att riksdagen lämnade sitt bifall till ett sådant uppskov.

Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare anser sig icke kunna tillstyrka förslaget om att staten skulle inlösa stamaktierna i LKAB utan förordar att man på grundval av TGO:s förslag till fortsatt samarbete upptar nya förhandlingar mellan staten och TGO. Tidpunkten för tillsägelse om inlösen borde därvid genom särskild överenskommelse kunna framflyttas. Handelskammaren anser att LKAB är ett ur alla synpunkter välkött företag, vilket även gäller företagets sociala politik. Handelskammaren uttalar även sin tvekan om hållbarheten av de ekonomiska bedömningarna i betänkandet.

Fullmäktige i riksbanken erinrar om att genom de olika avtalen mellan staten och TGO anordningar träffats för statligt inflytande på LKAB:s verksamhet och möjlighet hållits öppen för staten att vid lämplig tidpunkt slutligt förvärva äganderätt till den betydande naturtillgång som ifrågavarande malmfält utgör och fortsätter.

Alternativet till en statsinlösen av stamaktierna är ett fortsatt samarbete i en eller annan form mellan staten och TGO. Ett val enligt det senare alternativet förutsätter enligt fullmäktiges mening sådan jämkning i gällande avtal att staten tillförsäkras det avgörande inflytandet på exploateringen av ifrågavarande naturtillgångar. Vid de förhandlingar som förts för att söka finna en form för fortsatt samarbete har också från TGO:s sida uttalats förståelse för statens önskan att få ökad kontroll över malmfälten och deras utnyttjande. De förändringar som TGO föreslagit i avtalsförhållandet anse fullmäktige emellertid icke tillräckliga för att tillfredsställa statens berättigade krav på avgörande inflytande över LKAB:s skötsel.

Då alltså överenskommelse ej kunnat träffas med TGO om fortsatt samarbete på för staten godtagbara villkor få fullmäktige i enlighet med utredningsmännens förslag tillstyrka att staten begagnar sin rätt att inlösa stamaktierna i LKAB den 30 september 1957 och senast den 30 september 1955 hos TGO gör tillsägelse därom.

Tillsägelsen bör ju icke utesluta att vid fortsatta förhandlingar undersökes om förutsättningar finnes för ett fortsatt samarbete i för staten tillfredsställande form.

Fullmäktige anser, att spørsmålet om betalningssättet och finansieringsfrågan bör prövas ytterligare innan staten binder sig för det ena eller andra alternativet och föreslår i likhet med utredningsmännen, att därest statsmakterna beslutar göra tillsägelse om inlösen, Kungl. Maj:t samtidigt bemyndigas att få bestämma sättet för lösenbeloppets erläggande.

Inom fullmäktige har särskilt yttrande avgivits av herr *Rubbestad*, som ansluter sig till uppfattningen, att de förändringar som TGO föreslagit i avtalsförhållandet icke är tillräckliga för att tillfredsställa statens berättigade krav på erforderligt inflytande över LKAB:s skötsel. Enligt herr *Rubbestad* borde fullmäktiges yttrande i fortsättningen ha givits följande lydelse.

Vid ett eventuellt godkännande av utredningsmännens förslag att staten hos TGO gör tillsägelse om att den kommer att begagna sin rätt att den 30 september 1957 inlösa stamaktierna i LKAB förutsätter fullmäktige att detta sker i avsikt att åstadkomma bättre betingelser för fortsatt samarbete med TGO i för staten tillfredsställande form.

Vidare har herr *Kristensson* i Osby med instämmande av herrar *Kollberg* och *Sundén* reserverat sig mot fullmäktiges uttalande. De har icke ansett att bärande skäl för inlösen framlagts. De har yrkat på förhandlingar om en uppgörelse antingen på grundval av nuvarande typ för överenskommelse eller efter en omläggning av avtalet i sådan riktning, som av de enskilda intressenterna framlagts som en möjlighet.

Fullmäktige i riksgäldskontoret har icke ansett sig böra ingå på frågan huruvida ett förstatligande av LKAB bör komma till stånd eller icke, utan

har begränsat sitt yttrande till att avse de statsfinansiella och samhällsekonomiska verkningarna av en statsinlösen.

Fullmäktige anför härom bland annat följande.

Det belopp av inemot en miljard kronor, som staten skulle ha att vid en kontantinlösen erlægga, måste, då utrymme för en så stor utgift näppeligen kan finnas inom driftbudgeten, upplånas av riksgäldskontoret. I ett konjunkturläge av den struktur, som kännetecknat de senare åren med full sysselsättning och väl utnyttjade resurser, torde det vara otänkbart att kapitalmarknaden skall kunna i ett sammanhang tillgodose ett så stort extraordinärt lånebehov vid sidan om det upplåningsbehov — för staten, kommunerna och enskilda — som normalt förefinnes. Riksgäldskontoret skulle då — såsom även utredningsmännen förutsatt — tvingas att för transaktionens genomförande tillfälligt låna upp en betydande del, kanske hela det erforderliga beloppet i riksbanken. Genom utbetalningen av inlösningssumman skulle bankernas inlåning och likviditet ökas. Det är antagligt, att denna ökade medelstillgång i väsentlig utsträckning komme att av bankerna placeras i skattkammарväxlar och korta statsobligationer, varigenom riksgäldskontoret bleve i tillfälle att med motsvarande belopp reducera skulden till riksbanken. Möjligheterna att nedbringa likviditeten inom banksystemet bleve beroende på i vad mån läget på kapitalmarknaden skulle medge en emission av långa statsobligationer. Såvitt redan nu kan bedömas måste särskilt med tanke på det övriga statliga lånebehovet, som jämsides måste tillgodoses, svårigheterna härvidlag komma att bli stora. Det synes därför sannolikt att man måste räkna med en mera långvarig ökning av bankernas likviditet. Denna likviditet skulle i ett konjunkturläge liknande det nu rådande kunna medföra ogynnsamma verkningar för samhällsekonomien, därest staten ej genom särskilda åtgärder förhindrar, att dessa likvida resurser utnyttjas för nyinvesteringar, som kunna skapa en överkonjunktur och leda till en försämring av penningvärdet.

Fullmäktige anser sig ur praktisk politisk synvinkel ha anledning ställa sig tveksamma angående möjligheterna att genomföra de ingripande åtgärder, som skulle bli nödvändiga för att neutralisera de inflationsdrivande verkningarna av en kontantinlösen. Härom uttalar fullmäktige:

Det förda resonemanget synes fullmäktige leda till den slutsatsen, att staten bör söka undvika alternativet med engångsbetalning av inlösensumman för stamaktierna i LKAB och i stället utnyttja möjligheten att erlægga likviden i rater. Även alternativet med fem årliga inbetalningar synes dock fullmäktige innebära kapitalanspråk av den storleksordning, att liknande risker, som föreligga i fråga om kontantinlösen, skulle kunna bli aktuella, ehuru givetvis i mindre omfattning. Fullmäktige anse sig därför inför valet av de tre betalningsalternativen nu i princip böra giva förord åt alternativet med uppdelning på tio år.

Landsorganisationen anser icke, att det finnes anledning ändra uppfattning ifråga om den principiella målsättning, som tidigare väglett statsmakterna och som senast kom till uttryck i 1945 års riksdagsbeslut, nämligen att staten borde inlösa stamaktierna, så snart detta lät sig göra på rimliga villkor. Landsorganisationen framför även som sin mening att de ekonomiska skälen, inklusive de som medför att inlösningsrätten såsom indirekt kontrollmedel från det allmännas sida över bolagets skötsel småningom kan förlora sitt värde, talar för att inlösen ej bör uppskjutas ytterligare. Lands-

organisationen förordar sålunda att tillsägelse om inlösen sker nu men önskar ytterligare utredning om sättet för betalningens erläggande.

Svenska gruvindustriarbetareförbundets styrelse berör i sitt yttrande till en början statens engagemang i landets bergshantering över huvud taget och framför i detta sammanhang vissa önskemål om en personell och teknisk upprustning av »bergöverstyrelsen, bergsstaten och geologiska undersökningen». I fråga om de sociala konsekvenserna av att malmbrytningen en gång kommer att upphöra framhåller förbundsstyrelsen, att detta är ett problem, som berör alla gruvföretag i landet liksom industrier, som har sin råvarubas i inhemska gruvföretag och att dessa frågor bör upptas till granskning i ett vidare sammanhang.

Förbundsstyrelsen menar att statliga bolag kan driva gruvorna lika bra som privata bolag, men anser det inte lyckligt att bryta sönder en organisation, som enligt dess uppfattning arbetar utmärkt. I fråga om sysselsättningen i gruvsamhällena vid ekonomiska kriser anför styrelsen, att koncernledningen lagt upp stora reserver för att möta en eventuell konjunkturedgång. I fråga om malmbrytningen i Kiruna anför förbundsstyrelsen följande:

År 1951 beslutade riksdagen, att malmbrytningen i Kiirunavaara skulle ökas. För att beslutet skulle kunna fullföljas måste arbetet pågå jämväl på nätterna. Detta skapade en mycket stark irritation bland arbetarna. Nattskift hade under senare år ej förekommit i Kiirunavaara. Mot bakgrunden av att år 1949 lag om förbud mot nattarbete stiftats föreföll åtgärden märklig. Förbundets avdelning i Kiruna vände sig också till regeringen i ärendet. Förbundsstyrelsen försvarade riksdagens åtgärd med att en utökning av brytningen var nödvändig av valutaskäl. Skulle nu den ekonomiska balansen vara så god som de sakkunniga synes vilja göra gällande, hemställer förbundsstyrelsen, att riksdagen måtte besluta, att utbyggnaden av underjordsbrytningen i Kiirunavaara och utbrytningen av dagbrottet därstädes ej skall ske i snabbare takt än att nattarbete ej behöver förekomma.

Beträffande arbetarpensioneringen citerar styrelsen första stycket § 27 i 1927 års malmavtal. »Staten utfäster sig att, om staten begagnar sig av inlösningsrätt enligt § 25 eller § 26, i den mån sådant lämpligen kan ske, bibehålla den hos LKAB anställda personalen ävensom att svara för fortsatt utbetalning av då utgående, till beloppet rimliga pensioner och understöd åt tjänstemän och arbetare, som varit anställda vid nämnda bolag.» Därefter fortsätter styrelsen.

Om koncernförhållandet kommer att bestå, bör avtalstexten förtydligas så att det framgår, att utgående pensionsförmåner ej få minskas. Tolkningsen av avtalstexten bör också göras klar, så att icke ovisshet om tillämpningen vid en eventuell framtida inlösen verkar hämmande på förbundets möjligheter att förbättra arbetarpensionerna.

Förbundsstyrelsen ifrågasätter vidare bl. a. sådana förändringar i gällande avtal att viss del av statens järnvägars fraktinkomster på malmbanan skall kunna bli föremål för kommunal beskattning, att vinstfördelningen mellan staten och TGO ändras så att vid en brytning av över 9 milj. ton per år vinsten på överskjutande kvantiteter fördelas med exempelvis en fjärde-

del till stamaktieägarna och tre fjärdedelar till staten, att en fast lösensumma fastställes för eventuell framtida inlösen samt att nuvarande tio-årsperioder för statens inlösenrätt ändras till tre år.

Blir dessa förändringar av malmavtalet genomförda, anser förbundsstyrelsen att frågan om inlösen av stamaktierna i LKAB kan ställas på framtiden.

Av förbundsstyrelsens fem ledamöter har en uttalat sig för statsinlösen, om ej överenskommelse med TGO:s styrelse kan träffas med av mig framlagt förslag som förhandlingsbas.

Av svenska gruvindustriarbetareförbundets avdelningar i Kiruna, Malmberget och Luleå har de i Kiruna och Luleå anslutit sig till förbundsstyrelsens yttranden, medan avdelningen i Malmberget uttalat sig för en statlig inlösen.

Kiruna stad och Gällivare kommun erinrar till en början om den dominerande ställning LKAB rent skattemässigt intar i kommunerna. Av antalet skattekronor vid 1954 års taxering utgör gruvbolagets andel i Kiruna 79,60 procent och i Gällivare 56,50 procent. Kommunerna har ansett sig i första hand böra granska betänkandet utifrån dessa förhållanden och beklagar att utredningen så gott som helt undvikit att diskutera och klarlägga spörsmålet om förstatligandet av LKAB från dessa synpunkter. Kommunerna beklagar även, att utredningen ej berört andra för kommunerna i samband med statens ekonomiska verksamhet i Norrbottens gruvkommuner och län aktuella frågor och åsyftar därvid särskilt den av kommunerna resta frågan om kommunal beskattning av statens järnvägars fraktinkomster på malmbanan.

I huvudfrågan anför malmkommunerna följande.

Malmkommunerna vill dock från principiella utgångspunkter och med tanke på möjligheterna att genom en differentierad industri trygga de anställdas och samhällets ekonomiska ställning förorda utredningens förslag, att staten inlöser TGO:s stamaktier i LKAB.

Kiruna stad fortsätter sedan.

Skulle emellertid en från statens sida godtagbar överenskommelse kunna träffas med TGO om fortsatt samgående i fråga om malmbrytning och malmförsäljning eller att till tiden något förskjuta inlösen av aktierna, har malmkommunerna intet att invända häremot utan finner snarare fog här för — — —.

Vid sin tillstyrkan av gruvornas förstatligande förutsätter malmkommunerna följande.

1) Av Kungl. Maj:ts proposition och riksdagens behandling och beslut i ärendet bör klart framgå, att kommunernas intressen skattemässigt och helst ock i andra hänseenden inte eftersättes eller försämras.

2) Vid utarbetandet av riktlinjer och organisation för den kommande verksamheten beredes läns- och kommunala myndigheter tillfälle och möjlighet att medverka, helst genom utsedda representanter från län och malmkommuner.

3) Övergångstidens svårigheter skall särskilt beaktas och noggrant övervägas, varvid som oeftergivligt villkor skall gälla, att malmproduktion och investeringsverksamhet skall fortgå i planlagd omfattning.

Vid behandlingen av denna fråga i drätselkammaren i Kiruna och i Gällivare kommunalnämnd har vissa ledamöter reserverat sig och ansett, att man förhandlingsvägen bör söka få till stånd ett nytt avtal, som icke innebär en upplösning av nuvarande organisation, men i vilket skäliga hänsyn tages till såväl statens som kommunernas berättigade intressen på grundval av de erfarenheter, som vunnits under den tid nuvarande avtal varit gällande.

Tjänstemännens centralorganisation (TCO) uttalar vid sin granskning av de olika skäl, som av utredningen anförts för ett beslut om inlösen, i fråga om de framtida ekonomiska vinstutsikterna för företaget och inlösensummans beräknande följande.

Utvecklingen av efterfrågan bedömes i utredningen som gynnsam. Detta motiverar än mer en inlösen i dagens läge, anser utredningsmännen, då lösensumman eljest med den överenskomna metoden synes komma att bli ännu större samtidigt som den kvarvarande malmtillgången minskar. Enligt TCO:s uppfattning synes dock det av TGO lämnade förslaget om inlösningsrätt vart tredje år samt maximering av inlösensumman, i realvärde räknat, till det belopp den skulle uppgå vid inlösen 1957, både leda till undvikande av det eventuella inlösningsstänkande, som enligt utredningsmännen kunde påverka LKAB:s ledning i avseende på vinstmaximering, och medföra att utredningsmännens farhågor i detta avseende kan betraktas som helt ogrundade.

I fråga om de från staten och TGO framförda förslagen om ändring av avtalen mellan parterna anför TCO.

De förslag om ändring av avtalen mellan staten och TGO som framförts vid de under 1954 förda förhandlingarna ger enligt TCO:s uppfattning uttryck för i viss mån samstämmig uppfattning. Vissa medgivanden har gjorts från båda parter, men i frågan om bestämmelserätten och koncernförhållandet mellan TGO och LKAB synes parterna oförenliga. TCO kan ej dela uppfattningen att koncernförhållandet i detta fall i princip bör upplösas. En upplösning av koncernen förefaller skola medföra en dubblering av en nu effektivt arbetande förvaltningsapparat samt eventuellt ett sönderbrytande av en väl fungerande försäljningsorganisation samt ett ersättande av denna i dess mest betydelsefulla del av en ny organisation, som inte i och för sig kan väntas medföra att ett bättre ekonomiskt resultat uppnås.

TCO sammanfattar sin uppfattning i huvudfrågan sålunda:

Med hänvisning till vad som i det föregående anförts och med beaktande av att de förslag som framförts om en utvidgad medbestämmanderätt för staten i LKAB synes medföra icke oväsentliga förbättringar, får TCO uttrycka som sin uppfattning att övervägande skäl av ekonomisk och praktisk natur talar för att inlösen nu ej bör äga rum. Ett fortsatt arbete för en revidering av avtalen synes i första hand vara den utväg som bör prövas. Skulle ändock från andra utgångspunkter en inlösen nu komma till stånd får TCO ifrågasätta om ej ett betalningsalternativ, där betalningarna skedde under en längre tidsperiod, vore det ur samhällsekonomisk synpunkt lämpligaste likvidsättet.

Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund sammanfattar sin redovisning av de diskussioner mellan staten och TGO, som föregått utredningen, på följande sätt:

De diskussioner mellan parterna som föregick utredningen har alltså icke inneburit några förhandlingar i detta ords egentliga mening. De av finansministern utsedda förhandlarna hade emellertid redan under nämnda diskussioner klart givit till känna att enligt deras mening staten i det uppkomna läget borde begagna sin inlösenrätt. Det synes som om det efterföljande utredningsarbetet i konsekvens härmed i stor utsträckning fått till syfte att ange argument till stöd för en redan intagen ståndpunkt snarare än att göra en allsidig och förutsättningslös undersökning.

TGO anför i fråga om värdet av den gemensamma organisationen och skötseln av LKAB under övervägande enskild regi bl. a. följande.

Att vad som i betänkandet benämnes »koncernförhållandet», varmed väl torde avses den gemensamma organisationen, under den långa tid som gått blivit i hög grad sammansvetsad, har full riktighet. Förutom den gemensamma affärs-, försäljnings- och driftsledningen, till vilken anknötes bl. a. gemensamma skeppnings- och inköpsavdelningar, samt en rad stabsorgan (t. ex. för teknisk forskning och planering, intern revision, statistik, personaladministrativa och juridiska frågor etc.) kan nämnas den gemensamma utlandsorganisationen med egna kontor i Berlin, Essen, Antwerpen, London och Middlesbrough samt agentur i New York.

Skulle en splittring ske, måste man räkna med att vart och ett av de bägge företagen kan komma att behöva en i stort sett lika stor central organisation som hela koncernen har för närvarande. Man finge alltså i dylikt fall räkna med ungefär en fördubbling av hela den centrala förvaltningsapparaten jämte en stor del av utlandsrepresentationen. Även om man helt bortser från de fördelar i rationaliseringshänseende som man därigenom går miste om, måste en splittring komma att medföra högst kännbara ingrepp såväl när det gäller den administrativa rutinen inom de bägge bolagen som även eljest i personelhänseende. Hela detta viktiga spørsmål har man fullständigt förbigått i betänkandet.

Att kombinationen av enskild skötsel med statligt inflytande och statlig kontroll medfört stora fördelar ur försäljnings- och handelspolitisk synpunkt, torde kunna vitsordas av alla som haft närmare beröring med malmexporten. Erfarenheterna av de senaste årens handelspolitik ävensom av förhållandena under andra världskriget och av relationerna dessförinnan till tredje rikets Tyskland torde i särskild grad ha bekräftat värdet för staten av att närhelst det varit lägligt kunna hänvisa till företagets övervägande enskilda karaktär, samtidigt som staten alltid kunnat påräkna bolagets medverkan när det gällt att tillgodose landets handelspolitiska intressen. —

Det bör i detta sammanhang erinras om att det bland vissa större utländska köpare, icke minst under senare år, funnits en tendens att vilja ersätta den hittillsvarande, på en fri världsmarknad grundade prissättningen på den svenska malmen med olika slag av icke marknadsmässiga bindningar (»prisvågar» etc.), som väsentligen skulle få karaktären av mellanstatliga överenskommelser grundade på resp. länders handelspolitiska makt- och intresseförhållanden. TGO hävdar att det icke skulle bli lättare att hålla stånd mot sådana tendenser, därest malmexporten i framtiden skulle komma att framstå som en den svenska statens angelägenhet.

Sammanfattningsvis anför TGO om sitt förslag till ändringar i nuvarande avtal följande:

TGO:s förslag har syftat till att ge staten möjlighet att överföra naturtillgångarna i samhällets ägo utan att nu behöva göra något kapitalutlägg och utan att staten skulle förbinda sig till annat än att låta dessa tillgångar tills vidare skötas av den organisation som hittills fungerat med stor framgång och över vilken staten skulle erhålla ett ytterligare ökat inflytande. Därutöver skulle de förmenta nackdelarna med avseende på inlösentänkande, avskrivningar m. m. elimineras. Skulle mot all förmodan svårigheter eller intressekonflikter komma att uppstå i framtiden, står det staten öppet att närsomhelst med några få års varsel avlösa arrendeavtalet och bli ensam ägare till LKAB med samma inlösenbelopp (i realvärdet räknat) som 1957.

Enligt TGO:s uppfattning skulle därmed — med användande av ordalagen i 1945 års proposition — naturtillgångarna ha överförts i samhällets ägo på rimliga villkor.

TGO har utförligt kommenterat utredningsmännens ekonomiska övertväganden och säger bland annat:

Den bild, som utredningsmännen ger, utmynnar i ett antagande att LKAB-malmerna med sin höga järnhalt och med sitt i förhållande till i första hand europeiska järn- och stålcentra gynnsamma transportläge på lång sikt kan beräknas få sin ställning på den internationella malmmarknaden relativt förbättrad. Med hänsyn till de även efter övergången till underjordsbrytning i Kiruna låga produktionskostnaderna, anses LKAB-malmerna även i ogynnsamma konjunkturer böra ha möjlighet att hävda sig i konkurrensen. Så långt kan TGO dela utredningsmännens uppfattning.

Men när utredningsmännen synes vara beredda att basera ekonomiska bedömningar på antaganden att försäljningarna skall kunna ske till priser som förutsättes ej komma att i någon väsentlig mån understiga de nuvarande, d. v. s. med mycket betydande vinstmarginaler, synes underlaget betydligt mera bräckligt. De skäl som anförts för LKAB-malmernas kostnads- mässigt goda konkurrenskraft saknar ju praktisk relevans för en bedömning av utsikten att i framtiden kunna räkna med vinstmarginaler på mellan 100 och 200 procent som utredningen gör i olika alternativa beräkningar.

Utredningsmännen synes ha ensidigt betonat den stigande efterfrågan på malm och icke i samma grad lagt vikt vid de väldiga produktionstillskott, som uppnåtts eller ligger inom räckhåll vid nyöppnade fyndigheter, och som skapat helt nya förutsättningar för en balans mellan tillgång och efterfrågan på malmmarknaden. Denna förändrade situation har kommit till uttryck redan under innevarande år. Trots en gynnsam konjunktur inom järn- och stålindustrien och en därav föranledd stark efterfrågan på malm har sålunda de internationella malmpriserna i genomsnitt något sänkts. Detta synes antyda att den nuvarande malmprisnivån icke utan vidare kan betraktas som stabil på längre sikt. Vid en bedömning av den framtida utvecklingen av malmpriserna bör det beaktas att malmen från de nya fyndigheterna vid nuvarande priser kan säljas med en högst betydande vinstmarginal även i de fall då malmen måste bära högre transportkostnader än LKAB-malmerna. I samma mån som dessa fyndigheter med låga brytningskostnader får ökad betydelse för malmförsörjningen på LKAB:s hittillsvarande marknader, torde även priserna på dessa marknader tendera att närma sig kostnaderna för brytning och transport. Denna utveckling kan medföra att vinstmarginalen på LKAB-malmerna högst avsevärt pressas samman. Den effekt som bl. a. det ökade norska utbudet nyligen haft på sligpriserna i Europa belyser dessa tendenser. Även det brasilianska malmutbudet har haft liknande effekt på t. ex. Kiruna A-malmens prisutveckling. Malm från

Venezuela har nyligen börjat säljas i Tyskland till priser som, fritt Ruhr, understiger LKAB:s noteringar för likvärdigt sortiment med ca 20 procent.

Sammanfattningsvis vill TGO framhålla att utredningsmännen i sin framtidsbedömning synes ha förbisett viktiga omständigheter som skulle ha motiverat en större försiktighet. Samtidigt har de faktorer, till vilka utredningsmännen i sitt resonemang tagit hänsyn, av dem genomgående tolkats i optimistisk riktning. En på långvarig direkt erfarenhet av LKAB:s avsättningsproblem grundad bedömning synes näppeligen ge stöd åt antagandet att den direkta avkastning staten kan påräkna på ett utbetalat lösenbelopp skulle bli av den storleksordning att avkastningssynpunkten över huvud taget borde kunna tillmätas någon avgörande vikt för inlösenfrågan.

I fråga om gruvornas återstående utnyttjningstid uppger TGO, att man inom LKAB:s ledning på goda grunder räknar med åtminstone 200 år.

Delvis mot bakgrunden härav, delvis också under hänvisning till att TGO föreslagit att lösensumman skulle fixeras till sitt nu beräknade belopp (i realvärde räknat) med möjlighet att framdeles jämväl kunna ta hänsyn till malmernas minskning menar TGO att utredningsmännens argumentering, att inlösenrätten genom malmtillgångens successiva minskande småningom blir värdelös, förlorat sitt berättigande.

I fråga om substansminskningen i gruvorna framhåller TGO i en till dess yttrande fogad bilaga med kommentar till bolagets eget förslag följande.

Det kan ifrågasättas, huruvida man vid en dylik fixering av lösesumman även bör beakta substansminskningen i gruvorna. Med den betydande osäkerhet, som ännu så länge måste vidlåda uppskattningarna av den totala storleken av LKAB:s malmtillgångar, blir emellertid en beräkning av substansminskningens inverkan ytterst vanskelig. Det är vidare uppenbart, att med en nu förutsedd utnyttjningstid för gruvorna av åtminstone 200 år det kommer att dröja mycket länge innan frågan om den återstående malmreservens storlek över huvud taget kommer att nämnvärt påverka värdet av TGO:s aktier i LKAB. När den tidpunkt närmar sig, då en dylik påverkan blir att räkna med, torde väsentligt noggrannare uppskattningar föreligga betr. malmreserven än vad som nu är tekniskt möjligt att åstadkomma. Det synes oss därför naturligtast att man nu överlämnar åt parterna att i ett sådant läge överenskomma om det sätt varpå substansminskningen då lämpligen skall beaktas. I alla händelser torde staten, genom sin inlösningsrätt och sin redan i nuvarande avtal tillförsäkrade rättighet att själv anställa undersökningar rörande LKAB:s malmreserver, vara skyddad för ekonomiska risker i detta avseende.

Beträffande de synpunkter, som av utredningsmännen anförts i fråga om erforderliga åtgärder i gruvsamhällena vid tider av ekonomiska påfrestningar, meddelar TGO, att man inom TGO uppsamlat en konjunkturreserv för hela koncernens räkning, vilken för närvarande uppgår till ca 250 milj. kronor. I anslutning härtill uttalas följande.

Genom planmässiga åtgärder för att trygga sysselsättningen har permitteringar alltsedan 1930-talets kris kunnat undvikas och detta i allt väsentligt t. o. m. vid tiden omkring krigsslutet, då praktiskt taget inga malmleveranser ägde rum under nära ett års tid. Det torde knappast vara att säga för mycket om man betecknar malmkoncernens nuvarande ekonomiska och tekniska konjunkturberedskap som utan motstycke i vårt näringsliv.

Sammanfattningsvis anför TGO följande:

Som redan framhållits, anser sig TGO icke ha anledning vare sig tillstyrka eller avstyrka utredningsmännens förslag att staten skall begagna sig av sin rätt att inlösa TGO:s aktier i LKAB.

Det nuvarande avtalsförhållandet baseras alltsedan 1907 på principen att TGO som har den allt dominerande delen av sitt kapital nedlagt i LKAB, skall ha huvudansvaret för LKAB:s direkta skötsel. TGO varken kan eller vill bestrida statens rätt att förskaffa sig majoriteten i LKAB:s styrelse och därigenom påtaga sig det direkta ansvaret för LKAB:s skötsel. TGO har emellertid framhållit att man därvid måste följa de i gällande avtal angivna reglerna för en avlösning av TGO:s ekonomiska engagemang i LKAB.

I den framlagda utredningen har emellertid, såvitt TGO kan finna, icke framförts några hållbara argument för en sådan förändring. Starka skäl synes tvärtom tala för att den nuvarande driftsformen och det däri grundade samarbetet — som sedan decennier varit erkänt framgångsrikt — får bestå så länge det fungerar tillfredsställande.

I den mån som de stora lappländska gruvfyndigheterna av principiella skäl kan anses böra överföras i samhällets ägo, har TGO förklarat sig berett medverka härtill. Jämväl i andra avseenden har TGO medgivit betydelsefulla ändringar till statens förmån i gällande avtal genom det förslag som bolaget på ett tidigt stadium överlämnade till finansministern.

Departementschefen

Frågan om förvärv för statens räkning av äganderätten till de norrbottiska malmfälten har varit aktuell alltsedan malmbrytningen på allvar togs upp omkring sekelskiftet. Statsmakterna intog då liksom senare den ståndpunkten, att malmfyndigheterna i de norrbottiska malmfälten i sin helhet borde överföras i samhällets ägo. När så ändå icke skett, har detta berott på att statsmakterna, vid de tillfällen frågan varit aktuell, ansett att ett omedelbart övertagande skulle medföra så stora utgifter från statens sida, att den vägen ej borde beträdas under de då rådande omständigheterna. Bakom uppgörelser och förslag till uppgörelser under 1900-talets första decennium, som slutligen resulterade i att staten blev hälftendelägare i LKAB, låg tanken, att ersättningen från staten till de enskilda intressenterna helt eller delvis skulle ske på så sätt, att dessa först fick tillgodogöra sig en del av malmtillgången.

År 1927 träffades mellan svenska staten, å ena sidan, samt LKAB och TGO, å andra sidan, det avtal, som med vissa senare tillägg alltjämt reglerar förhållandet mellan staten och TGO i LKAB. LKAB:s aktiekapital uppgår till 110 milj. kronor. Av aktierna, som vardera lyder å 1 000 kronor, är hälften stamaktier och hälften preferensaktier. TGO är ägare till samtliga stamaktier och staten ägare till samtliga preferensaktier. Preferensaktierna medför enligt bolagsordningen endast en tiondels röst för varje aktie. Styrelseledamöterna utses till lika antal av stamaktieägare och preferensaktieägare. De av stamaktieägarna valda styrelseledamöterna äger att inom sig utse såväl ordförande som verkställande direktör och vid lika röstetal inom

styrelsen har ordföranden utslagsröst. Genom dessa bestämmelser har TGO såsom stamaktieägare erhållit bestämmanderätten i LKAB. Det inflytande staten såsom preferensaktieägare har över bolagets skötsel består huvudsakligen av rätt till insyn i bolagets förvaltning och skötsel samt vetorätt i vissa frågor, exempelvis i fråga om malmförsäljning i annans namn än LKAB:s, malmförsäljning avslutad för längre tid än fem år, malmförsäljning eller annan rättshandling, som innefattar åtagande för längre tid än till närmaste inlösendag, fondering av bolagets vinstmedel samt ianspråktagande av fonderade vinstmedel. Staten har på vissa villkor och vid vissa tidpunkter rätt att inlösa TGO:s aktier i LKAB.

Efter ingåendet av 1927 års malmavtal blev frågan om statens inlösen av TGO:s aktier i LKAB första gången aktuell 1945. Föredragande departementschefen förordade därvid i proposition till riksdagen att — ehuru han ansåg att staten borde förvärva den fulla äganderätten till de ifrågavarande naturrikedomarna — tillsägelse i dåvarande läge ej borde ske med hänsyn till att lösensumman på grund av säregna omständigheter framstod som onormalt hög på längre sikt.

Riksdagen anslöt sig till den uppfattning, varom departementschefen erinrat, nämligen att malmrikedomarna i de norrbottniska malmfälten av olika anledningar ansetts inta en sådan särställning, att man oberoende av skilda ekonomiska samhällsuppfattningar kunnat förorda deras överförande i samhällets ägo samt att en sådan överföring borde äga rum så snart detta kunde ske på rimliga villkor.

Riksdagen har sålunda, utan att skilda ekonomiska samhällsuppfattningar därvidlag föranlett meningsskiljaktigheter, 1945 uttalat sig för att ett överförande i statens ägo av malmfälten borde äga rum, så snart detta kunde ske på rimliga villkor.

I en skrivelse av den 1 februari 1954 från de statliga styrelseresponenterna i LKAB till mig anmälde de, att frågan om statens inlösen nu åter var aktuell och att, därest inlösen skulle ske den 30 september 1957, tillsägelse därom måste delges TGO senast den 30 september 1955. Statsrepresentanterna ansåg det icke ankomma på dem att avge något yttrande beträffande frågan, huruvida staten borde övertaga TGO:s aktier eller om fortsatt samarbete i en eller annan form borde eftersträvas. Däremot framhöll styrelseresponenterna, att om det senare alternativet skulle väljas, vissa jämkningar vore påkallade i fråga om statens och TGO:s inbördes ställning. I en vid skrivelsen fogad promemoria framhölls vidare att det från allmän synpunkt torde vara otillfredsställande att staten icke hade större inflytande på skötseln av LKAB. Efter en inlösen överginge hela bestämmanderätten till staten, vilket ur nyssnämnda synpunkt finge anses önskvärt.

Några omständigheter har efter 1945 enligt mitt förmenande icke tillkommit, som skulle motivera en omprövning av den principiella inställningen från statsmakternas sida. Det borde därför, när frågan om inlösen nu åter blivit aktuell, allenast undersökas, huruvida de villkor, som i dagens läge gäller för en inlösen, är att betrakta som för staten rimliga från dessa synpunkter.

Kontakter med TGO. Med hänsyn till att LKAB nu under lång tid drivits i samarbete mellan staten och TGO och detta samarbete, där TGO haft bestämmanderätten, hittills ägt rum utan större friktioner och meningsmot-sättningar, har jag emellertid ansett skäl föreligga att pröva, huruvida ett fortsatt samarbete med TGO vore möjligt. Min avsikt var att i sådant fall som ett alternativ till inlösen underställa riksdagen även förslag om fortsatt samarbete på basis av delad äganderätt men med vissa betydelsefulla förändringar i nu gällande avtal mellan staten och TGO. Under det första skedet av LKAB:s bestånd fram till 1907 tillsköt TGO i kapital omkring 55 milj. kronor. Statens insats bestod i ett överförande av statens jordägarandelar i vissa inmutningsområden till LKAB. I malmbanan investerade staten under samma skede 54 milj. kronor. Under hela perioden fram till 1954 har TGO:s bidrag till kapitalbildningen inom LKAB inklusive fonderade vinstmedel utgjort omkring 290 milj. kronor. Motsvarande insats från statens sida uppgår till 345 milj. kronor. Investeringarna från statens sida i malmbanan har fram till och med 1953 uppgått till omkring 295 milj. kronor.

De ifrågasatta ändringarna borde framför allt bestå däri att staten som den på grund av kapitaltillskott och vinstandel i företaget liksom på grund av investeringarna i malmbanan dominerande intressenten i gruvrörelsen erhöill större möjligheter att aktivt göra sina synpunkter gällande i fråga om företagens skötsel. Härav skulle följa förändringar i bestämmanderätten inom bolaget och i koncernförhållandet.

Jag tog sålunda på sommaren 1954 kontakt med ledningen för TGO för att få klargjort, huruvida genom ändringar i avtalet en sådan ordning kunde åvägabringas, som eventuellt kunde medföra, att statsmakterna skulle kunna avstå från att begagna sin inlösenrätt.

De från min sida framförda synpunkterna om önskvärda förändringar i nuvarande avtal kan sammanfattas sålunda.

1. Staten borde erhålla det avgörande inflytandet på bolagsstämman och i styrelsen.

2. LKAB borde organiseras som ett från TGO helt fristående bolag.

3. Samarbete mellan LKAB och TGO eller dess tjänstemän borde regleras genom intermittenta avtal.

4. Inlösenrätten borde bibehållas i huvudsak i sin nuvarande utformning men inlösensumman borde med hänsyn till den fortgående utbrytningen av malm ur gruvorna minskas med en hundradel för varje år som förflutit efter 1957.

5. TGO borde erhålla ett minoritetsskydd, i stort sett svarande mot det, som hittills tillkommit staten.

Någon förändring i nuvarande aktie- och vinstfördelning förutsågs ej.

De från TGO:s sida framförda motförslagen innebar i huvudsak följande.

1. TGO skulle behålla bestämmanderätten inom styrelsen och på bolagsstämman.

2. Koncernförhållandet borde bestå.

3. Statens granskningsrätt skulle utvidgas.

4. De statliga styrelserepresentanternas vetorätt i styrelsen skulle utökas att gälla bl. a. alla avtal om malmförsäljningar, avtal om malmens befraktning till lands och sjöss samt nyinvesteringar.

5. Inlösensumman skulle fixeras en gång för alla till det belopp som kunde beräknas utgå om inlösen gjordes den 30 september 1957. Den skulle dock justeras med hänsyn till penningvärdets förändringar. Inlösenrätt skulle tillkomma staten när som helst med tre års varsel.

6. I fråga om substansminskningen i gruvorna syntes det TGO naturligtast — med hänsyn till att en utnyttjningstid av åtminstone 200 år återstod — att överlämna åt parterna att först i ett läge då frågan om den återstående malmreservens storlek kom att nämnvärt påverka värdet av TGO:s aktier i LKAB överenskomma om det sätt varpå substansminskningen då lämpligen skulle beaktas.

7. TGO var berett att låta överföra gruvfyndigheterna i samhällets ägo under förutsättning att LKAB utan erläggande av avgift fick arrendera dem under den tid TGO var delägare.

I fråga om de av TGO föreslagna utökade vetorätterna från de statliga styrelserepresentanternas sida har jag den uppfattningen, att förslagen icke lämnar utrymme för den aktiva medverkan i företagets skötsel från statens sida, som enligt min mening utgör en förutsättning för att statsmakterna skulle kunna överväga att som ett alternativ till statsinlösen träffa en ny överenskommelse om fortsatt samarbete baserat på delad äganderätt till LKAB. Denna uppfattning framkommer även direkt eller indirekt i flertalet remissyttranden.

Ej heller har förslagen till beräkning av lösensumman vid kommande inlösentillfällen eller förslaget om ett formellt överförande av LKAB:s gruvinnehav till staten syntes mig innebära jämkningar i nuvarande avtal av sådant slag, som kunde ge mig anledning att betrakta TGO:s förslag som en bas för ett till inlösenmöjligheten praktiskt alternativ att underställa riksdagen. TGO:s inställning till frågan om ett hänsynstagande till den fortgående utbrytningen av malm ur gruvorna vid inlösensummans beräkning, enligt vilken ett sådant hänsynstagande visserligen i princip kan tänkas men på grund av gruvornas förmodade återstående utnyttjningstid tills vidare saknar aktualitet, skiljer sig alltför mycket från den uppfattning jag på denna punkt har. Överförandet av gruvorna i statens ägo — såsom TGO skisserat sitt erbjudande — skulle få en helt formell innebörd. Statens möjligheter att påverka brytningen vid gruvorna skulle ej bli större, och skulle staten i framtiden önska företa en inlösen, blir ersättningsbeloppet detsamma som om LKAB alltså var ägare till malmtillgångarna. Vad som på sistone framkommit om de nuvarande äganderättsförhållandena till gruvtillgångarna i de ifrågavarande malmfälten, och till vilket förhållande jag senare återkommer, har icke gjort dessa TGO:s förslag mer acceptabla från de synpunkter, som jag anser att det allmänna bör lägga på denna fråga.

Då sålunda TGO:s förslag ej kunnat läggas till bas för en förhandling i syfte att finna en alternativ lösning till en statlig inlösen, och då TGO ej

ansett sig kunna acceptera de från min sida framförda förslagen som bas för förhandlingar, har det gällt att närmare undersöka, huruvida en inlösensumma enligt i avtalen gällande bestämmelser med hänsyn till den bedömning, som kan göras av malmbolagets ekonomiska framtidsutsikter, kan betraktas som godtagbar, och om i övrigt de praktiska konsekvenserna av en inlösen kommer att bli av sådant slag, att i nuvarande läge ett beslut härom från statens sida ter sig befogat. På min hemställan tillkallade därför Kungl. Maj:t särskilda sakkunniga att verkställa utredning i frågan om statens inlösen av stamaktierna i LKAB.

Utredningens förslag. Utredningsmännen har med skrivelse den 14 mars 1955 överlämnat betänkande med utredning av frågan om statens inlösen av stamaktierna i LKAB jämte bilagor. Enligt utredningsmännens uppfattning skulle för statens vidkommande en inlösen av stamaktierna i LKAB vara en ekonomiskt fördelaktig affär och från denna synpunkt att föredra framför ett fortsatt samarbete med hittillsvarande regler för vinstfördelningen. Utredningsmännen uttalar vidare, att de synpunkter, som de i övrigt lagt vikt vid, då de bedömt frågan om den fortsatta skötseln av LKAB, även talar för att staten i första hand borde sikta till att helt övertaga äganderätten till LKAB. Under hänvisning härtill och då överenskommelse ej kunnat träffas med TGO om fortsatt samarbete på för staten godtagbara villkor, förordar utredningsmännen, att staten begagnar sin avtalsenliga rätt att inlösa stamaktierna i LKAB den 30 september 1957 och senast den 30 september 1955 hos TGO gör tillsägelse härom.

Sammanfattning av yttranden. Statskontoret, fullmäktige i riksbanken, landsorganisationen i Sverige och Gällivare kommun har i sina yttranden över betänkandet tillstyrkt en inlösen. Detsamma är fallet beträffande Kiruna stad, som dock under vissa förutsättningar ej ansett sig ha något att erinra mot att staten träffar överenskommelse med TGO antingen om fortsatt samarbete eller att till tiden något förskjuta inlösen av stamaktierna. Kommerskollegium har förordat att staten gör tillsägelse om inlösen senast den 30 september 1955 men har samtidigt föreslagit att sådan tillsägelse nu ej skall ske, därest staten kan träffa överenskommelse med TGO att skjuta tidpunkten för tillsägelsen om inlösen ett år framåt. Länsstyrelsen i Norrbottens län har förordat att beslut i frågan om inlösen skjutes ett år framåt i tiden under förutsättning att överenskommelse härom kan träffas mellan staten och TGO. Fullmäktige i riksgäldskontoret har icke yttrat sig i huvudfrågan, om staten bör begagna sin inlösenrätt eller ej. TGO har ansett det icke ankomma på bolaget att tillstyrka eller avstyrka utredningens förslag om att staten skall begagna sig av sin inlösenrätt. Svenska gruvindustriarbetareförbundets styrelse har ansett, att frågan om statens inlösen av stamaktierna kan ställas på framtiden, därest vissa av styrelsen preciserade ändringar i nuvarande avtal kan utverkas. Tjänstemännens centralorganisation samt handelskammaren i Norrbottens och Västerbottens län har uttalat sig mot att staten begagnar sin rätt till inlösen.

Ekonomiska överbåganden. Huvudprincipen för vinstfördelningen mellan TGO-stamaktieägaren och staten-preferensaktieägaren är att nettovinsten per ton malm fördelas lika mellan parterna intill en kvantitet om 3,75 milj. ton bortfraktad malm per bokslutsår, medan nettovinsten för överskjutande kvantiteter fördelas med två tredjedelar till staten och en tredjedel till TGO. Vid nuvarande brytningsnivå erhåller staten drygt 60 procent av vinsten och TGO knappt 40 procent. Enligt 1927 års avtal skulle hela nettovinsten, efter föreskriven avsättning till reservfond och sedan avskrivningar verkställt enligt avtalets bestämmelser, utdelas. Enligt 1932 års avtal äger ordinarie bolagsstämma besluta om fondering av bolagets vinstmedel utöver föreskriven avsättning till reservfond. Genom sådana fonderingar har medel skapats för de stora investeringarna under senare år. Vid inlösen skall TGO:s andel av sålunda fonderade vinstmedel återgå till TGO.

Enligt 1927 års avtal ägde staten första gången inlösa TGO:s aktier i LKAB den 30 september 1947. Därefter äger staten dylik inlösenrätt den 30 september vart tionde år. Vill staten begagna denna rätt, skall staten därom göra för staten bindande tillsägelse hos TGO senast två år före inlösningsdagen. Lösensumman skall uppgå till ett belopp lika med hälften av vinsten på 25 gånger 4,25 milj. ton. Med vinsten förstås LKAB:s utdelningsbara medelnettovinst per ton efter skatter och avskrivningar under den tioårsperiod, vars sista dag infaller två år före inlösningsdagen. Härutöver skall som nyss nämnts TGO bl. a. gottgöras för dess andel av vissa i LKAB fonderade vinstmedel. Då lösensumman för aktierna är beroende på utfallet av rörelsen t. o. m. den 30 september 1955 och gottgörelsen för fonderade vinstmedel avser läget den 30 september 1957, kan det totala ersättningsbeloppets storlek i dag icke exakt anges. Vissa punkter i gällande bestämmelser rörande inlösen ger dessutom utrymme för olika tolkningar och möjlighet är att därvid kan bli fråga om fastställande genom domstolsförfarande.

Det totala ersättningsbeloppet har under hänsynstagande till ovanstående preliminärt beräknats ligga mellan 880 och 975 milj. kronor, varav 630 till 675 milj. kronor utgör lösen för själva aktierna och 250 till 300 milj. kronor gottgörelse för TGO:s i LKAB fonderade vinstmedel m. m. År 1945 beräknades det totala ersättningsbeloppet vid en inlösen komma att uppgå till c:a 400 milj. kronor. Härav utgjorde 350 milj. kronor lösen för själva aktierna och 50 milj. kronor fondmedelsgottgörelse m. m. Räknat i dagens penningvärde har inlösenbeloppet för aktierna från år 1945 till år 1955 stigit med mellan 20 och 25 procent. Mot den ökade fondmedelsgottgörelsen står de stora utvidgningarna och rationaliseringarna av företaget; företagets brytningskapacitet kommer från den 1 oktober 1957 att vara mer än 60 procent högre än den faktiska genomsnittliga brytningen under de gångna tio åren.

Utredningen har ansett att en inlösen skulle vara en för staten ekonomiskt fördelaktig affär. Man har angivit, att vid en amorteringstid om 75 år full

amortering och förräntning efter 4 procent erhålles vid en genomsnittlig produktion om 13 milj. ton och en vinst per ton om c:a 8 kronor. Sättes amorteringstiden till 50 år erfordras för full amortering och förräntning under i övrigt lika förhållanden en vinst per ton malm om c:a 9 kronor. Under den nu aktuella tioårsperioden har genomsnittliga årsbrytningen beräknats till 9,35 milj. ton och vinsten per ton genomsnittligt legat vid c:a 13 kronor. Under de senaste åren har vinsten per ton legat vid omkring 18 kronor. Den bedömning som legat bakom de senare årens stora utbyggnader vid malmföretaget, synes även böra leda till uppfattningen att stora utsikter föreligger för att den genomsnittliga brytningen i framtiden skall kunna ligga betydligt högre än vad den gjort i det förgångna. I andra exempel har utredningsmännen visat, hurusom vid ett fortsättande under någon tid av nuvarande gynnsamma konjunkturen en full amortering och förräntning av ersättningsbeloppet skall kunna nås på relativt kort tid — mellan 12 och 20 år.

TGO har i sitt yttrande anfört, att utredningsmännen i sin framtidsbedömning synes ha förbisett viktiga omständigheter, som skulle ha motiverat en större försiktighet. Bolaget hävdar sålunda att den direkta avkastning staten kan påräkna på ett utbetalat lösenbelopp icke skulle bli av den storleksordning, att avkastningssynpunkten över huvud taget borde kunna tillmätas någon avgörande vikt för inlösenfrågan. Flertalet övriga remissinstanser har i stort sett ej haft något att erinra mot den bedömning, som i betänkandet förekommer, nämligen att gynnsamma utsikter föreligger för en förräntning och amortering av de aktuella ersättningsbeloppen inom en 50-årsperiod, respektive att man vid goda konjunkturen i periodens början kan räkna med full amortering på betydligt kortare tid.

En bedömning av de framtida vinstutsikterna för ett företag av denna art är alltid vansklig att göra. TGO synes i sitt yttrande främst ha tagit sikte på de exempel, som i utredningen redovisats om möjligheterna att under vissa betingelser nå en full amortering redan efter 20 år eller mindre. Jag kan dela TGO:s synpunkter däri, att sådana exempel icke ensamma kan ligga till grund för en bedömning om de ekonomiska villkoren för en inlösen av stamaktierna är gynnsamma. Det synes väl ej heller ha varit utredningsmännens avsikt. Undersöker man i stället de minimikrav, staten bör ha på avkastningens storlek, finner man, att om brytningstiden antas närma sig 75 år, det skulle behövas en genomsnittlig årlig brytning om ej fullt 8 milj. ton för att vid en genomsnittlig vinst om 13 kronor per ton ersättningsbeloppet skulle kunna förräntas och amorteras. Begränsar man amorteringstiden till 50 år skulle under lika förutsättningar i övrigt brytningen behöva ligga vid c:a 9 milj. ton årligen i genomsnitt. Omvänt skulle — om brytningen uppgår till 13 milj. ton per år — vinsten per ton behöva uppgå till c:a 9 kronor. Det förefaller mig icke som om TGO:s betänkligheter åsyftade det berättigade i att räkna med sådana utfall av driften.

Så långt man över huvud taget kan säga något om de ekonomiska framtidsutsikterna förefaller också mig ett sådant minimikrav på den kommande avkastningen vara lågt mot bakgrunden av omdömena om de all-

mänt sett gynnsamma betingelserna för avsättning av lapplandsmalmer, varom utredningsmännen och TGO synes vara ense. Att möjligheterna, särskilt som företaget nu genomgår en snart fullbordad rationaliserings- och utbyggnadsprocess, för den närmaste tiden är särskilt goda för att utnyttja en tillfredsställande konjunktur för stora brytningskvaniteter med i förhållande till kostnaderna relativt goda priser, anser jag icke heller att man helt skall bortse från i detta sammanhang.

Emellertid har kommerskollegium i sitt yttrande framhållit en omständighet, som ansetts böra tillmätas en icke oväsentlig vikt. Jag syftar härvidlag på vad bergmästaren i norra distriktet i sitt yttrande till kommerskollegium anfört, nämligen att LKAB:s gruvinnehav inskränker sig till de nu utmålslagda områdena och att staten — på grund av att malmerna genom sin sido- och fältstupning mot djupet kommer utanför utmålet — automatiskt blir ensamägare till fyndigheterna långt innan malmtillgångarna börjar sina. Bergmästaren räknar med att inemot hälften av malmen i Kiirunavaara faller utanför utmålen och att liknande förhållanden råder i Luossavaara och Malmberget. Kommerskollegium finner med anledning härav, dels att avkastningsvärdet av de malmtillgångar, som genom inlösen skulle tillfalla staten, måste beräknas på en väsentligt lägre kvantitet än vad utredningsmännen förutsatt, dels att det icke kan uteslutas, att inlösenssumman, beräknad med ledning av de i 1927 års avtal angivna ersättningsgrunderna, är för hög med hänsyn till den malm, som nu finnes att bryta i LKAB:s gruvor.

De totala malmtillgångarna beräknas inom Kiirunavaara malmfält ned till 1 000 meters djup uppgå till c:a 1 600 milj. ton och inom Gällivare malmfält ned till 800 meters djup till c:a 420 milj. ton. Även under dessa djup finnes malm, beträffande Kiirunavaara malmfält i vart fall sannolikt ned till 1 700 meters djup, men noggrannare undersökningar om omfattningen har ej verkställts.

En genom utredningsmännens försorg numera verkställd undersökning, vilken utredningsmännen överlämnat till mig med skrivelse den 7 april 1955 och vilken jämte sagda skrivelse torde få fogas till detta protokoll såsom *bilaga*, ger vid handen att LKAB:s gruvinnehav inom Kiirunavaara malmfält kan antas innehålla närmare 650 milj. ton malm och vid Malmberget c:a 230 milj. ton, d. v. s. de motsvarar vid en genomsnittlig brytning av 13 milj. ton per år 65 till 70 års brytning. Det förhållandet, att utmålsgränserna nås långt innan LKAB:s malminnehav definitivt utbrutits, fordrar att — därest nuvarande form för samarbete skulle bestå — nya överenskommelser träffas mellan LKAB och staten om brytning av statsmalm vid en tidigare tidpunkt, för Kirunamalms del senast om 35—40 år och för Malmbergets efter c:a 30 år. För utnyttjandet av malmtillgången i Luossavaara finnes ett relativt omgående behov av sådana överenskommelser och för Frejamalmen föreligger redan överenskommelser om brytning av statsmalm på arrendebasis.

De av utredningsmännen gjorda bedömandena har baserats på förutsättningen att en amortering skulle kunna äga rum på 50 till 75 år eller kortare

tid. De nyss redovisade äganderättsförhållandena till malmen påverkar således icke utredningsmännens bedömning i frågan om lönsamheten vid en omedelbar inlösen. Än starkare framträder detta om hänsyn tas även till den omständigheten att anläggningarna vid malmfälten, även sedan all LKAB tillhörig malm utbrutits, äger ett bruksvärde för bearbetning av den staten tillhöriga malmen. Kollegiets farhåga, att inlösensumman skulle vara för hög med hänsyn till den malm, som nu finnes att bryta i LKAB:s gruvor, synes mig därför undanröjd.

Jag har sålunda — även med hänsynstagande till den omständigheten att en avsevärd del av återstående malmtillgångar redan nu tillhör staten — kommit till uppfattningen, att det ersättningsbelopp varom nu kan bli fråga ur ekonomisk synvinkel för statens vidkommande kan betraktas som ett godtagbart vederlag för de värden staten skulle övertaga, därest inlösen nu äger rum. Däremot ställer sig frågan om vederlagets förhållande till ersättningsbeloppet annorlunda beträffande en inlösen längre fram i tiden.

Utredningsmännen anser det icke osannolikt att ersättningsbeloppet vid kommande inlösentillfällen kommer att bli högre än nu. De fäster även uppmärksamheten på substansminskningen i fyndigheterna, varigenom ett senare förvärv från statens sida jämfört med ett förvärv nu innebär att icke obetydliga kvantiteter av de lättast tillgängliga malmtillgångarna kommer att ha utbrutits. De anser därför att en inlösen, därest den skall ske, bör företas vid nu instundande tillfälle. Om härutöver hänsyn toges till det förhållandet att LKAB:s eget gruvinnehav ej motsvarar en brytningsperiod om mer än 65—70 år, blir det än angelägnare att — om staten skall inlösa stamaktierna — detta sker redan vid nu stundande tillfälle. Ett ytterligare uppskjutande därav något eller några decennier skulle — vid oförändrade regler för lösensummans beräkning liksom även vid ett accepterande av de från TGO:s sida föreslagna bestämmelserna — kunna leda till att inlösensumman icke skulle kunna amorteras medelst avkastningen från de LKAB tillhöriga malmtillgångarna. Ur den synpunkten ansluter jag mig till kommerskollegiets uppfattning, att det synes ofrånkomligt att 1927 års avtal snarast bringas att upphöra.

Även för bedömandet av frågan, hur vid ett eventuellt fortsatt samarbete mellan TGO och staten bestämmelserna om en framtida inlösen bör utformas, får frågan om nuvarande äganderättsförhållanden till gruvtillgångarna en avgörande betydelse. I sitt förslag till nytt avtal anför TGO i fråga om en eventuell substansminskningsklausul följande. »Det kan ifrågasättas, huruvida man vid en dylik fixering av lösensumman även bör beakta substansminskningen i gruvorna. Med den betydande osäkerhet, som ännu så länge måste vidlåda uppskattningarna av den totala storleken av LKAB:s malmtillgångar, blir emellertid en beräkning av substansminskningens inverkan ytterst vansklig. Det är vidare uppenbart, att med en nu förutsedd utnyttningstid för gruvorna av åtminstone 200 år det kommer att dröja mycket länge innan frågan om den återstående malmreservens storlek över huvud taget kommer att nämnvärt påverka värdet av TGO:s aktier i LKAB.

När den tidpunkt närmar sig, då en dylik påverkan blir att räkna med, torde väsentligt noggrannare uppskattningar föreligga beträffande malmreserven än vad som nu är tekniskt möjligt att åstadkomma. Det synes oss därför naturligtast, att man nu överlämnar åt parterna att i ett sådant läge överenskomma om det sätt, varpå substansminskningen då lämpligen skall beaktas. I alla händelser torde staten, genom sin inlösningsrätt och sin redan i nuvarande avtal tillförsäkrade rättighet att själv anställa undersökningar rörande LKAB:s malmreserver, vara skyddad för ekonomiska risker i detta avseende.» Som framgått av det föregående är de malmtillgångar, som ägs av LKAB, relativt överskådliga och räcker ej ens 100 år vid den förutsedda brytningen. TGO synes här ha resonerat som om samtliga malmtillgångar i området vore att hänföra till LKAB:s malmreserver, vilket synes förvånansvärt. De angivna förhållandena gör det fullt klart att substansminskningsfrågan — långt från att kunna skjutas mot en avlägsen framtid — är aktuell redan i dag och att den hänsyn, som togs till denna fråga i mitt förhandlingsbud till TGO, snarast var otillräcklig.

Följande torde även böra beaktas vid bedömningen av tidpunkten för inlösen och villkoren för ett fortsatt samarbete. Vid de förhandlingar, som — under förutsättning av fortsatt samarbete enligt nu gällande avtal eller enligt TGO:s förslag — senast om några decennier blir nödvändiga för att träffa överenskommelse om de villkor på vilka LKAB skall äga bryta den malm, som tillhör staten, blir statens ställning starkt försvagad, då avkastningsvärdet på stamaktierna icke längre kan antas motsvara ersättningsbeloppet. Alternativet till en då ur ekonomisk synvinkel icke längre lönsam inlösen blir en överenskommelse om LKAB:s brytning av statens malm på arrendebasis. Det torde vara obestriddligt att LKAB i ett dylikt läge kommer att äga större möjlighet än staten att påverka arrendevillkoren. Staten skulle nämligen, då den med hänsyn till gruvdriftens fortbestånd ej kan förvägra LKAB att utnyttja även statens malm, icke med full styrka kunna hävda i och för sig rimliga anspråk på arrendeersättning, därest LKAB skulle motsätta sig detta.

Sociala motiv. I fråga om de sociala motiv, som talar för en statlig inlösen eller ett större statligt inflytande över företagets skötsel, har i betänkandet en närmare redovisning lämnats.

Sålunda har framhållits, att malmtillgångarna en gång i framtiden kommer att sina och att verksamheten i Kiruna och Malmberget är helt abhängig av gruvdriften. Större förändringar i förutsättningarna för dess upprätthållande skulle skapa stora problem för gruvsamhällena och därmed även för det allmänna. En kraftig nedgång i brytningen på längre sikt eller en successiv nedgång i densamma i riktning mot dess totala nedläggande skulle nödvändiggöra stora statliga insatser för överförande av befolkningen till andra verksamhetsgrenar och andra delar av landet. Det synes därför utredningsmännen kunna vara rimligt att småningom låta en del av de likvida värden, som erhålles genom utnyttjande av dessa naturrikedomar, reserveras för att möta sådana eventualiteter.

I Norrbotten finnes även andra staten helt tillhöriga gruvfyndigheter med malmtillgångar som uppskattas till över 300 milj. ton. Utredningsmännen menar, att det kan vara lämpligt att vid en relativt tidig tidpunkt påbörja brytningen även vid dessa fyndigheter i syfte att utdryga livslängden hos malmkropparna i MalMBERGET och Kiirunavaara. Detta kan bli aktuellt redan innan något sådant från LKAB:s ekonomiska synpunkter ter sig motiverat.

Skulle en längre period av dåliga konjunkturen inträda för gruvdriften uppkommer i dessa från landet i övrigt avskilda befolkningsområden speciella problem från sysselsättningssynpunkt och från sociala synpunkter. Utredningsmännen anser att staten även med hänsyn härtill bör ha en sådan bestämmanderätt över bolaget, att den har möjlighet att vidtaga de ekonomiska dispositioner och de åtgärder i fråga om brytning m. m., som från dessa synpunkter ter sig önskvärda.

I stora drag kan jag ansluta mig till dessa tankegångar. Vissa av dem har emellertid i remissyttrandena berörts på ett sätt, som påkallar en kommentar från min sida.

De motiv för inlösen, som sammanhänger med det förhållandet, att gruvdriften en gång kommer att upphöra, får givetvis ökad tyngd i den mån det kan befaras att detta kan komma att ske inom en icke alltför avlägsen framtid. Utredningsmännen har i detta avseende ansett sig böra räkna med att svårigheter för den fortsatta driften kan komma att uppträda efter en tidpunkt om ca 100 år. TGO uppger att man på goda grunder inom LKAB:s ledning uppskattat gruvornas utnyttjningstid till åtminstone 200 år. Bakom dessa olika uttalanden ligger icke skiljaktiga meningar om storleken av de befintliga malmtillgångarna. Förhållandet synes vara, att experterna i dag är osäkra om de ekonomiskt-tekniska förutsättningarna för en brytning på större djup än 1 000 meter under nuvarande brytningsnivå. För det bedömande, som här kommer i fråga, synes ej erforderligt att göra ett preciserat sannolikhetsantagande om hur länge tekniskt-ekonomiska förutsättningar kommer att finnas för en fortsatt brytning.

Anses det vara en staten påkommande uppgift att i tid sörja för att stora sociala vådor i samband med gruvdriftens upphörande i dessa från landet i övrigt avskilda samhällen icke uppkommer, bör staten i sin planering räkna med den tidpunkt, då ett sådant upphörande tidigast kan bli aktuellt. Ur den synpunkten synes icke utredningsmännens val av brytningstid för kort tilltagen. Jag anser, att man därvid även bör ägna uppmärksamhet åt efterfrågesidan. Även om förändringarna inom den tunga metallurgin går relativt långsamt, är det vanskligt att spå något om förhållandena efter 100 år.

Enligt mitt förmenande har man så begränsade möjligheter att göra sig föreställningar om hur förhållandena i dessa hänseenden kan gestalta sig, att staten vid bedömningen om tidpunkten för en inlösen bör ta i betraktande att redan då en ur gruvsamhällets synpunkt icke önskvärd utveckling kan inträda. Skulle så bli fallet måste långt dessförinnan vittgående

dispositioner vidtas för att möjliggöra önskvärda omställningar och omflyttningar.

Man kan hävda — och det har också framskymtat i vissa yttranden över betänkanudet — att även i så fall de åsyftade händelserna ligger så långt fram i tiden, att de knappast i dag kan utgöra ett motiv för en inlösen från statens sida. Därvid synes dock följande omständigheter förtjäna att beaktas.

För amortering av ersättningsbeloppet har utredningsmännen i sina kalkyler räknat på perioder från under 15 och upp till 75 år. TGO:s försiktigare bedömning av vinstutsikterna skulle väl snarast innebära, att man realistiskt ej borde räkna med mindre än 50 à 75 år. Om — för att ta det ogynnsamma alternativ, som staten i detta fall måste räkna med — det skulle visa sig efter några decennier, att utvecklingen kommersiellt eller tekniskt skulle göra det sannolikt att brytningen efter ytterligare 50—60 år skulle få upphöra eller nedskäras till en bråkdel av dess nuvarande omfattning, hur skulle då statens möjligheter till inlösen på rimliga villkor se ut? Enligt TGO:s förslag skulle inlösenssumman vara densamma räknat i 1957 års penningvärde. Möjligheterna att då under en femtioårsperiod amortera densamma måste av följande skäl bli avsevärt sämre än nu. Företaget genomgår för närvarande en rationaliseringsprocedur och brytningskostnaderna är ännu så länge låga. Vidare blir den femtioårsperiod, varunder amortering i så fall skulle ske, en period med begynnande svårigheter för brytningen eller försäljningen och en period då samtidigt omfattande ekonomiska och andra dispositioner kommer att erfordras för den nödvändiga omställningen.

Jag har valt detta exempel — icke för att jag anser en sådan utveckling sannolikare än någon annan — utan för att åskådliggöra, att en inlösen från dessa synpunkter bör företas i god tid. Staten bör kunna räkna med att under åtminstone en femtioårsperiod icke behöva reservera en större del av vinstmedlen för att lösa de slutliga omställningsproblemen och att under samma tid icke behöva riskera en successiv nedgång av brytningen och försäljningen och därmed minskade amorteringsmöjligheter.

Utredningsmännen har som ovan nämnts andragit andra förhållanden, som inom betydligt kortare tidrymder kan aktualisera en aktivare insats från det allmännas sida i fråga om förvaltningen och skötseln av LKAB. Detta gäller bl. a. de insatser, vilka till gruvsamhällellenas stöd kan aktualiseras i samband med en inträdande kraftigare lågkonjunktur. TGO anför i sitt yttrande i detta sammanhang, att man inom TGO uppsamlat en konjunkturreserv, vilken för närvarande uppgår till ca 250 milj. kronor, och att man genom planmässiga åtgärder för att trygga sysselsättningen alltsedan 1930-talets kris kunnat undvika permilleringar och detta i allt väsentligt t. o. m. vid tiden omkring krigsslutet, då praktiskt taget inga malmlleveranser ägde rum under nära ett års tid.

En liknande uppfattning om TGO:s möjligheter att med insats av egna medel vid lågkonjunktur kunna undvika sociala vådor vid de lappländska gruvfälten framskymtar även i de yttranden, som avgivits av gruvindustriarbetarförbundets styrelse och av reservanterna i Kiruna drätselkammare.

Jag har från senare år icke erfarenheter, som skulle föranleda ett annat omdöme från min sida om bolagets syn på och sätt att behandla de sociala problemen inom gruvdriften, än deras som sagt att den enskilde delägarens syn på företagets ekonomiska och sociala uppgifter närmar sig den, som företrädes av det allmänna.

Till undvikande av missförstånd vill jag på denna punkt dock framhålla följande. Enligt de informationer jag erhållit föreligger ej några formella beslut om inrättande av en konjunkturreserv inom TGO. Icke heller finnes inom TGO några beslut om att de likvida medlen inom TGO skall stå till hela koncernens förfogande. Förefintligheten av likvida medel inom TGO medför sålunda i och för sig icke, att man med säkerhet kan räkna med att de skulle stå till förfogande för LKAB eller att man skulle kunna kräva, att de ställdes till LKAB:s förfogande för att undvika sysselsättnings-svårigheter. När den av TGO åberopade sysselsättningskrisen inträdde i samband med det senaste krigsslutet erhöll LKAB av staten ett räntefritt lån för att i förskott kunna bryta gråberg. Av sysselsättningspolitiska skäl igångsattes sålunda ett arbete, som från företagsekonomiska synpunkter ej var motiverat förrän åtskilliga år senare. Det ansågs då icke möjligt eller lämpligt att härför använda bolagets egna medel eller medel på ett eller annat sätt upplånade i marknaden. Anledningen var att detta genom räntebelastningen skulle leda till en minskad vinst i framtiden och därmed till minskad utdelning till TGO. Staten fick sålunda ensam påtaga sig den prestation, som här krävdes. Det är icke min avsikt att med detta exempel söka rikta en kritik mot TGO; det var ur företagets synpunkt naturligt att betrakta saken på detta sätt och det framgår också av propositionen (prop. 1945: 138 s. 6 ff) i ärendet, att frågan betraktades på samma sätt av den föredragande departementschefen. Men det belyser den begränsning i fråga om användningsmöjligheterna, som naturligen vidlåder en i en enskild koncern uppsamlad reserv, och den vidare roll, som staten i ett fall som detta skulle kunna tilldela en motsvarande reserv. Skulle TGO numera vara villigt att exempelvis garantera att redan befintliga fonder inom TGO ställdes till förfogande för de användningsområden, som framgår av det föregående, eller att låta uppbygga nya fonder inom LKAB för sådana ändamål, skulle detta innebära, att nuvarande avtal på ett väsentligt område finge ändras i den riktning, som jag på andra vägar med mitt bud till TGO-ledningen eftersträvat.

Övriga synpunkter. Som ett praktiskt skäl, som skulle tala mot en inlösen, har vissa remissinstanser anfört det förhållandet, att en statlig äganderätt till LKAB under vissa utrikespolitiska och handelspolitiska förhållanden skulle kunna utgöra en belastning för den svenska staten. Jag har icke funnit någon anledning att frångå den bedömning, som härom gjordes i 1945 års proposition i frågan om statlig inlösen. I denna uttalades att erfarenheterna från krigsåren och de antaganden som kunde göras om framtiden icke gav stöd för uppfattningen att formen av enskilt företag med

ledningen i väsentliga hänseenden lagd i de enskilda delägarnas hand kunde bli av nämnvärt gagn vid våra ekonomiska eller politiska uppgörelser med utlandet. Bedömningen byggde på erfarenheterna under kriget, medan dessa ännu var alldeles färska. Vad som i detta avseende förekommit efter kriget ger ännu mindre belägg för dylika farhågor. Anledning finns därför ej att tillmäta frågan om äganderätten någon större betydelse i dessa hänseenden.

Ett annat skäl, som från flera håll anförts mot en statlig inlösen, liksom mot den punkt i det förhandlingsbud jag överlämnat till TGO, där det krävs att koncernförhållandet skall upplösas, har varit att ett upplösande av den nuvarande förvaltningsformen ur praktisk-ekonomisk synpunkt skulle vara till en betydande nackdel för vårt land. Det torde ha framgått av den föregående redovisningen för ärendets behandling, att jag ansett att ett bibehållande av samarbetet mellan de två största malmbolagen i Sverige medför vissa fördelar. Jag har utgått från att man, därest en form kunde finnas, varigenom statens anspråk på ökat inflytande över företagets skötsel tillgodosågs, genom olika avtal om samarbete mellan TGO och LKAB skulle kunna bevara det väsentliga av de fördelar som den nuvarande formen för samarbete medför. Men jag har ansett det ofrånkomligt, att LKAB måste ges en självständigare ställning gentemot TGO än vad hittills varit fallet.

Utan att därmed avse att rikta någon kritik mot de grenar av koncernförvaltningen, som är gemensamma för LKAB och TGO, har jag ansett det självklart, att det ökade inflytande över LKAB:s skötsel, som bör tillkomma huvuddelägaren staten, icke rimligen låter sig förverkliga utan att LKAB själv dels besitter en stab av forskare, planerare och försäljningsexperter, som med direkt ansvar gentemot statens representanter i bolagsstyrelsen kan tillhandahålla dem önskade informationer och förslag, dels ock kan föra en självständig försäljningspolitik, även om genom samarbetsavtal en koordinering äger rum med TGO:s försäljningspolitik.

Den kostnadsökning, detta sannolikt skulle komma att medföra, torde få betraktas som ganska liten och väl värd att bära för att kunna nå de allmänna syften, som legat bakom önskemålet från statens sida om en förändring i bestående förhållanden. Det må ock framhållas, då kostnadsynpunkten av vissa remissinstanser framdragits, att de ökade kostnader, som skulle uppstå vid ett upplösande av koncernförhållandet, i vart fall för LKAB:s del blir relativt måttliga. Den helt övervägande delen av koncernens malmleveranser faller nämligen på LKAB och kostnaderna för den centrala administrationen fördelas för närvarande i stora drag i proportion till malmleveranserna från LKAB och TGO. Förhållandet blir givetvis ett annat för TGO.

Av kommerskollegium har vidare framhållits, att även om staten och TGO skulle komma överens om att driva en gemensam försäljningspolitik, detta icke är detsamma som en gemensam försäljning. En dylik måste för att kunna bedrivas rationellt nära samordnas med driften, t. ex. i fråga om brytningens inriktning på olika malmkvaliteter, malmens anrikning och

dess behandling i övrigt. Vid gemensam försäljning kan hänsyn också tas till bl. a. de olika malmernas kemiska sammansättning och kundernas önskemål i olika situationer.

Att fördelar kan nås vid en gemensam försäljning, som icke helt får sin motsvarighet vid avtal om en gemensam försäljningspolitik, torde vara ovedersägligt. Dock kan en gemensam försäljningspolitik också omfatta delar av vad nyss angivits naturligt falla inom ramen för en gemensam försäljning, därest båda parter skulle finna detta med sitt ekonomiska intresse förenligt. Vad gäller LKAB:s gruvtillgångar inklusive de i Koskullskulle, innehåller de kvaliteter av en mångfald skiftande slag. I och för sig kan därför ej tvekan råda om att inom detta företag förutsättningar finns — i ungefär samma utsträckning som i dag inom hela koncernen — att erbjuda kunderna för försäljningsresultatet gynnsamma kombinationer av olika malmkvaliteter. Även i detta avseende torde behovet av samarbete vara större för TGO än för LKAB.

Några remissinstanser, däribland kommerskollegium och länsstyrelsen i Norrbottens län, har ifrågasatt att beslut om tillsägelse om inlösen skulle skjutas ytterligare ett år, under förutsättning att staten med TGO kunde träffa överenskommelse härom.

Ett av skälen härtill har varit, att man då skulle erhålla tid för ytterligare undersökning, huruvida de nuvarande äganderättsförhållandena i fråga om malmtillgångarna påverkar bedömningen av om ersättningsbeloppet är att betrakta som godtagbart. Efter de undersökningar, som nu genomförts och för vars resultat jag i det föregående redovisat, synes ett uppskov av denna anledning ej erforderligt.

Kommerskollegium har vidare ifrågasatt att — därest det skulle visa sig att inlösensumman vore för hög med hänsyn till den malm som finnes att bryta i LKAB:s gruvor — förhandlingar skulle upptas utan att inlösen sker i syfte att finna en väg som ur TGO:s och allmän synpunkt vore framkomlig. Enligt kollegiets mening borde TGO ha intresse av en sådan förhandling sedan det klargjorts att vid ett bibehållande av nuvarande avtal TGO:s utbyte av gruvorna blir allt mindre ju närmare utmålsgränserna brytningen kommer.

Som av det föregående framgått är icke inlösensumman för hög med hänsyn till de malmtillgångar, som äges av LKAB. Jag vill emellertid till detta foga den kommentaren att det ingalunda synes mig självklart, att det i detta läge skulle vara den enskilde delägaren, som hade det största intresset att frånga nuvarande avtal. Det förefaller mig — även om man som kollegiet intar ståndpunkten att inlösenrätten närmast bör brukas i syfte att skapa en plattform för förnyade förhandlingar med TGO — som om statens ställning i sådana förhandlingar blir bättre, om de föregåtts av en tillsägelse om inlösen.

Andra skäl för ett uppskov med tillsägelse om inlösen har varit — och det är närmast länsstyrelsen i Norrbottens län samt malmkommunerna,

som gjort sig till tolk härför — att utredningen ej tagit upp till behandling och ej gjort några uttalanden om de konsekvenser för den kommunala beskattningen m. m., som kunde följa med en statlig inlösen av stamaktierna. Även här har kompletterande utredningar ifrågasatts. Jag vill härtill säga, att avsikten icke varit att utredningsmännen nu skulle ta upp dessa frågor till behandling. För det fall att samarbetet med TGO skulle bibehållas i ungefär nuvarande form, finns icke anledning att i detta sammanhang ingå på dessa frågor. Endast om inlösen sker eller avgörande förändringar i nu gällande avtal kommer i fråga får dylika spörsmål aktualitet. Jag har därför betraktat det som naturligt att eventuella problem i detta sammanhang upptas till behandling vid de utredningar som påkallas, först sedan statsmakterna definitivt tagit ställning till frågan om inlösen.

Sättet för betalningen. I fråga om valet av betalningssätt gäller, att staten, därest den gör tillsägelse om inlösen, också senast den 30 september 1955 skall meddela TGO enligt vilket av de i 1927 års avtal angivna alternativen betalning kommer att erläggas. De tre alternativen är att lösensumman erlägges

1. kontant å inlösningsdagen; dock med rätt för staten att dröja med erläggande av lösensumman eller någon del därav intill den 30 september nästföljande år, mot skyldighet för staten att meddela TGO dagen för inbetalningen en månad förut samt att erlægga fyra procent ränta å det resterande beloppet från inlösningsdagen till dess betalning sker;

2. med en femtedel å inlösningsdagen samt en femtedel jämte upplupna räntor den 30 september ett vart av de fyra närmast följande åren; och skall oguldna delar av lösensumman från inlösningsdagen förräntas efter fyra procent om året till och med den 30 september nästföljande år samt därefter med sex procent om året;

3. med en tiondel å inlösningsdagen samt en tiondel jämte upplupna räntor den 30 september ett vart av de nio närmast följande åren; och skall oguldna delar av lösensumman förräntas på sätt nyss under 2. sagts.

Vid en kontantbetalning inträder främst genom den ökade likviditeten i bankerna risker för försämrad balans i samhällsekonomin, om utbetalningen sker i ett konjunkturläge liknande det som nu råder. Utredningsmännen har visserligen ansett, att de icke önskvärda verkningarna av en kontantinlösen skall kunna neutraliseras med gängse finans- och penningpolitiska medel. De har emellertid icke givit bestämt förord för någotdera av betalningsalternativen utan förordat att Kungl. Maj:t måtte hemställa om riksdagens bemyndigande att senare efter hörande av bankofullmäktige och riksgäldsfullmäktige få bestämma sättet för ersättningsbeloppets erläggande.

Även flertalet remissinstanser har understrukit de risker för inflationistiska verkningar som föreligger vid en kontantinlösen. I vissa yttranden har man därför ifrågasatt ytterligare utredningar i denna fråga innan definitiv ståndpunkt tas till sättet för ersättningsbeloppets erläggande. Fullmäktige i riksbanken anser att de eventuella samhällsekonomiska verkningarna bör

ytterligare prövas innan staten binder sig för det ena eller andra alternativet. Fullmäktige i riksgäldskontoret har vid sin prövning av de föreliggande riskerna och möjligheterna för statsmakterna att genomföra de åtgärder, som kan bli nödvändiga för att neutralisera de inflationsdrivande verkningarna av en kontantinlösen, kommit till slutsatsen, att staten bör undvika alternativet med engångsbetalning av ersättningsbeloppet. Fullmäktige ger i princip förord för alternativet med uppdelning på tio år av betalningen.

Jag är liksom utredningsmännen och remissinstanserna medveten om att en kontantbetalning kan skapa rubbningar på penning- och kapitalmarknaden, som icke är önskvärda och vars neutraliserande kan erfordra användandet av penning- och finanspolitiska medel av relativt genomgripande art. I och för sig torde åtgärder kunna vidtagas som medför en önskad neutralisering. Mycket beror därvid på det ekonomiska läget vid tidpunkten för en inlösen. Då staten måste träffa sitt val av betalningssätt två år innan inlösen äger rum, är det emellertid icke möjligt att vid bestämmandet av betalningssättet veta något bestämt om det ekonomiska läget vid tiden för inlösen. Det kan därför finnas skäl att följa den linje, som fullmäktige i riksgäldskontoret förordat, även om statens räntebörda härigenom ökar under de tio åren. Ökningen i räntekostnaden blir under perioden ca 70 milj. kronor, därest man som alternativ räknar med att staten vid kontantbetalning skulle kunnat upplåna beloppet till 4 procent ränta. Att märka är, att om tioårsalternativet väljes, några större bekymmer för rubbningar på penning- och kapitalmarknaden ej behöver befaras. Så länge nuvarande konjunkturläge består skulle de årliga utbetalningarna till TGO inte bli särskilt mycket större än detta bolags andel i vinsten enligt nu gällande avtal. Skulle en konjunkturförsämring med lägre vinstmöjlighet uppkomma under avbetalningsperioden, skulle detta å andra sidan innebära att några inflationsrisker ej längre skulle föreligga i samband med inlösenssummans utbetalande. Emellertid anser jag — bl. a. med hänsyn till att man jämväl bör beakta statens övriga kapitalbehov vid den för inlösen aktuella tidpunkten — att vissa ytterligare undersökningar bör verkställas innan bestämt beslut fattas om sättet för betalningen. Jag vill därför ansluta mig till utredningsmännens och bankofullmäktiges förslag att — vid framläggandet av proposition om att staten skall giva tillsägelse om inlösen — Kungl. Maj:t samtidigt hemställer om riksdagens bemyndigande att senare få bestämma sättet för ersättningsbeloppets erläggande. Jag förutsätter därvid, att innan beslut fattas förnyade yttranden i frågan inhämtas från bankofullmäktige och riksgäldsfullmäktige.

Då i den offentliga debatten kring spørsmålet om statens inlösen av stamaktierna i LKAB även frågan om det skatterättsliga läge, som uppkommer för TGO vid en eventuell inlösen, varit föremål för olika uppfattningar, vill jag härom framhålla följande. Någon tvekan kan inte råda om att de av TGO innehavda aktierna i LKAB har karaktär av s. k. organisationsaktier. Härav följer att den framkomna vinsten skall beskattas i den mån reglerna för beskattning av realisationsvinst föranleder därtill. Då aktierna i fråga

innehafts mer än fem år, blir resultatet i detta fall att den framkomna vinsten blir skattefri. Utslag av regeringsrätten bekräftar riktigheten av denna uppfattning.

LKAB:s framtida förvaltning m. m. Jag har icke — innan statsmakterna fattat definitivt beslut i inlösenfrågan — ansett mig böra framlägga mer preciserade förslag om den framtida förvaltningen av de norrländska malmfälten. Om detta och andra härmed sammanhängande spørsmål har jag avsett att föreslå utredning så snart definitivt beslut i huvudfrågan föreligger, för att i den mån frågornas art så påfordrar hemställa till Kungl. Maj:t att vid en kommande riksdag framlägga erforderliga förslag. Jag vill dock redan nu säga, att jag finner det naturligt att LKAB även efter en inlösen skall drivas i aktiebolagsform. Det torde också vara lämpligt att undersöka, under vilka förutsättningar — därest ett fortsatt samarbete med TGO ej befinner sig möjligt — enskilt och kommunalt kapital skall kunna beredas tillfälle att ingå i företaget.

Enligt 1927 års avtal äger de statliga styrelserepresentanterna i LKAB påfordra att LKAB begär att få inlösa viss del av det fartygstonnage som tillhör TGO. Skulle beslut träffas om inlösen av stamaktierna, torde denna fråga få upptas till närmare övervägande av statsrepresentanterna i LKAB:s styrelse. Vid en inlösen av fartygstonnage från LKAB:s sida kan härför erforderliga medel tillskjutas ur företagens egna tillgångar.

Sammanfattning. Statsmakterna har tidigare vid ett flertal tillfällen och senast i samband med denna frågas behandling under 1945 års riksdag uttalat, att staten helt borde övertaga äganderätten till ifrågavarande norrbottniska malmfält, så snart detta kunde ske på rimliga villkor. Statens dominerande ekonomiska intresse i gruvrörelsen och dess ansvar för utvecklingen i gruvsamhällena gör det naturligt att staten — så länge inlösen ej skett — äger ett avgörande inflytande på LKAB:s bolagsstämma och i dess styrelse. Kontakter från statens sida med TGO i syfte att undersöka om överenskommelse kunde träffas om sådana förändringar i nu gällande avtal, som kunde erfordras härför, har icke lett till positivt resultat. Efter de ytterligare undersökningar, som nu gjorts i fråga om äganderättsförhållandena till malmtillgångarna i de berörda malmfälten, står det vidare klart att vid fortsatt samarbete såväl inlösenbestämmelserna som vinstfördelningsbestämmelserna skulle behöva överses. Det är mot denna bakgrund som frågan om inlösen måste övervägas. De bedömningar, som kan göras rörande de framtida avsättningsmöjligheterna för LKAB-malmerna och rörande möjligheterna att efter en inlösen amortera och förränta ersättningsbeloppet med den del av LKAB:s vinst, som, därest inlösen ej skulle ske, skulle tillfalla TGO, visar att en inlösen kan ske på för staten godtagbara villkor. Ej heller har i övrigt omständigheter framkommit, som i det föreliggande läget med fog kan andras mot ett förvärv från statens sida av stamaktierna i LKAB.

Jag finner mig av anförda skäl böra förorda, att Kungl. Maj:t utverkar riksdagens bemyndigande att senast den 30 september 1955 göra för staten bindande tillsägelse om inlösen av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB i enlighet med föreskrifterna i gällande malmavtal. Jag vill understryka, att ett sådant bemyndigande enligt min mening icke bör utesluta, att — om intresse från TGO:s sida föreligger för fortsatta förhandlingar — sådana upp-
tages. Skulle de leda till ett godtagbart resultat, bör tillsägelsen under förbehåll av riksdagens senare godkännande kunna återtas. Grunden för nya förhandlingar bör dock utgöra ett accepterande av statens önskemål att som den störste intressenten i LKAB och den för utvecklingen i malmsamhällena i sista hand ansvarige erhålla det avgörande inflytandet på bolagsstämman och i styrelsen. Vid sådana nya förhandlingar måste därutöver — med beaktande av vad som numera ytterligare framkommit beträffande äganderätten till malmfyndigheterna — för statens del som villkor bl. a. uppställas att ändrade bestämmelser utformas för vinstfördelning och inlösenrätt.

Departementschefens hemställan

Med åberopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte genom proposition föreslå riksdagen bemyndiga Kungl. Maj:t

att göra för staten bindande tillsägelse om inlösen av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB per den 30 september 1957 enligt bestämmelserna i gällande malmavtal, samt

att senare få bestämma sättet för ersättningsbeloppets erläggande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Olle Lindberg

Bilaga

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet

Undertecknade får såsom utredningsmän i frågan om statens inlösen av stamaktierna i Loussavaara-Kiirunavaara aktiebolag härmed bringa följande till Herr Statsrådets kännedom.

I sitt yttrande över betänkandet angående frågan om statsinlösen av stamaktierna i LKAB har kommerskollegium bland annat berört det förhållandet, att malmtillgångarna i de norrländska malmfält, varom i detta sammanhang är fråga, endast delvis tillhör LKAB. På grund av att malmerna genom sin sido- och fältstupning mot djupet kommer utanför de utmålsgränser, som anger LKAB:s gruvinnehav, blir staten vid fortgående brytning småningom ensamägare till de kvarvarande fyndigheterna. Kollegium har ansett ytterligare undersökningar erforderliga, bland annat för att det skall bli möjligt bedöma, huruvida en inlösen är försvarlig ur ekonomisk synvinkel.

Med anledning härav har vi låtit verkställa en närmare undersökning av dessa förhållanden. Resultatet framgår av bifogade av professor Janelid och kommerserådet Sahlin den 7 april 1955 dagtecknade skrivelse jämte bilagor.¹ Undersökningarna har av dem verkställts i samarbete med bergmästaren i norra distriktet samt LKAB:s tjänstemän i Kiruna och Malmberget.

Av skrivelsen framgår, att de malmtillgångar, som tillhör LKAB, kan beräknas uppgå till cirka 645 milj. ton i Kiirunavaara, 12 milj. ton i Luossavaara och cirka 230 milj. ton i Malmberget. Vid en genomsnittlig årsbrytning av 13 milj. ton skulle de sålunda räcka mellan 65 och 70 år. Med hänsyn till att utmålsgränserna nås långt innan LKAB:s malmfyndigheter definitivt utbrutits erfordras vid en tidigare tidpunkt överenskommelser mellan staten och LKAB om de villkor under vilka LKAB skall ha rätt bryta staten tillhörig malm. För Kiirunavaaras del aktualiseras detta senast om cirka 35 år och för Malmbergets del senast om cirka 30 år. I fråga om malmen i Luossavaara är behovet av en överenskommelse redan nu aktuellt.

Vi har ej funnit anledning att på grund av vad sålunda framkommit ändra våra i betänkandet gjorda uttalanden om den ekonomiska lönsamheten av en vid nu instundande tillfälle företagen inlösen. Dessa uttalanden har i huvudsak byggt på kalkyler, vid vilka man antagit att ersättningsbeloppet skulle kunna förräntas och amorteras på 75 år eller kortare tid vid en genomsnittlig årsbrytning av 13 milj. ton. Med hänsyn till att LKAB:s malmer under samma förutsättning skulle räcka mellan 65 och 70 år och då anläggningarna även efter utbrytning av LKAB:s malm har kvar ett ansevärt bruksvärde för brytning av statens malm, äger de beräkningar, från vilka bedömandena gjorts, alltså giltighet.

De redovisade omständigheterna stärker ytterligare den uppfattningen, att staten — om den skall företaga en inlösen — bör företa den nu och ej skjuta den framåt i tiden. En annan slutsats, som torde kunna dras av den nu verkställda undersökningen är, att den hänsyn, som de statliga representanterna i sitt förslag till TGO rörande inlösenbestämmelsernas utformning tog till substansminskningen i gruvorna, snarast var otillräcklig.

¹ Här ej intagna.

Med anledning av att TGO i sitt yttrande över betänkandet bl. a. hänvisat till att inom TGO uppsamlats en konjunkturreserv om ca 250 milj. kronor för hela koncernens räkning och med hänsyn till de kommentarer här-om, som förekommit i den offentliga debatten kring betänkandet, får vi meddela följande. Enligt från TGO:s ledning erhållna informationer föreligger inom TGO ej något formellt beslut om upprättande av en konjunkturreserv. Ej heller föreligger inom TGO något beslut om att de likvida medel, varöver TGO disponerar, skall stå till hela koncernens och alltså även LKAB:s förfogande.

Stockholm den 7 april 1955.

Vördsamt

O. SÖDERSTRÖM

B. LINDSKOG

P. ÅSBRINK

/ E. Grafström

Till Ordföranden i utredningen angående inlösen av stamaktierna i LKAB

Undertecknade, som anmodats att närmare uppskatta storleken av de LKAB tillhöriga malmtillgångarna i Kiirunavaara, Luossavaara och Gellivare järnmalmsfält, får härmed till fullgörande av detta uppdrag anföra följande.

Såsom närmare utvecklats i Kommerskollegii yttrande över betänkandet angående frågan om statsinlösen av stamaktierna i LKAB är detta bolag ägare endast till de malmtillgångar i ovannämnda gruvfält, som är belägna inom de vid tillkomsten av 1927 års malmavtal lagligen gällande utmålen, varvid utmålen gränser på djupet skall räknas lodrätt från ytan.

Vid uppskattningen av malmtillgångarna har vi räknat med de utmål, som finnes angivna i de till proposition nr 107/1907 som pl. II och IV bilagda kartorna. Härvid har utan åtskillnad sammanräknats de utmål, som på kartorna angivits som tillhörande bolaget ensamt och de som angivits tillhöra bolaget och staten gemensamt, enär de senare genom 1907 års avtal överförts i bolagets ägo.

Till stöd för nyssnämnda avgränsning av bolagets malmtillgångar åberopar vi skrivelse den 4 april 1955 från bergmästaren i Norra distriktet (bil. 1¹). Av denna skrivelse framgår att inom Gellivare malmfält har tillkommit ett utmål, N. Ridderstolpe, utöver 1907 års utmålskarta, men några nämnvärda malmtillgångar är ej konstaterade inom detta utmål. Inom de övriga i skrivelsen särskilt nämnda utmålen finnes veterligen icke sådana malmtillgångar att en kvantitetsberäkning ansetts motiverad.

Uppskattningen av malmtillgångarna har baserats på detaljberäkningar utförda av LKAB:s tjänstemän på bolagets kontor i Kiruna och Malmberget under kontroll av professor Janelid. Utmålsgränserna har därvid kontrollerats av bergmästare Fröman.

Tillvägagångssättet vid kvantitetsuppskattningarna och resultaten därav framgår av följande redogörelser för de olika malmfälten.

Kiruna

Beräkning av malmtillgångarna inom LKAB:s utmål i Kiruna har skett för *huvudmalmen i Kiirunavaara* samt för *Luossavaara*. Malmerna under Luossajärvi är ännu ej närmare undersökta och deras brytvärdhet kan ifrågasättas, varför de icke medtagits. Ej heller har de mindre malmkropparna på Kiirunavaaras sydöstra sluttning medräknats, då deras djupförhållanden ej är undersökta. Kvantiteterna här har uppskattats till 2 å 3 milj. ton. Rektorsmalmen intill Luossavaara är synnerligen oregelbunden och närmare kännedom om densamma på djupet saknas. De malmkvantiteter, som ovannämnda småmalmer representerar, saknar i detta sammanhang betydelse, då de är mindre än felmarginalen för Kiirunavaaras huvudmalm.

Kiirunavaaras huvudmalm (se karta bil. 2¹). Vid kvantitetsberäkningen har antagits att malmen fortsätter nedåt med samma horisontalsnitt som på 320 m avvägning (utfraktstunnelns nivå) eller 325 000 m². Vid en spec. vikt

¹ Här ej intagen.

av 4,25 ger detta en malmkvantitet av 1,38 milj. ton per avsänkt meter. Malmens sidostupning varierar något inom olika delar av fältet men har med ledning av utförda diamantborrhål uppskattats till i genomsnitt 55°, vilket betyder 70 m sidoförflyttning för 100 m avsänkning.

På grundval av ovanstående har malmens läge inritats på kartan för varje jämnt 100-tal meter mellan 400 och 1400 m avvägning, varefter den inom utmålsgränserna fallande delen beräknats. På kartan bil. 2¹ har för tydlighetens skull malmens konturer endast inritats på 500, 700, 900 och 1400 m avvägning.

Resultatet framgår av följande tabell:

Nivå	Malmarea inom LKAB:s utmål m ²	%	Malmkvantitet inom utmål mellan angivna nivåer milj. ton
Över 320.....			151,4
320.....	325 200	100	110,5
400.....	325 200	100	131,7
500.....	295 500	91,5	106,5
600.....	205 800	63,7	64,0
700.....	95 400	29,1	27,8
800.....	35 200	10,7	13,2
900.....	26 900	8,3	11,2
1 000.....	25 600	7,9	10,9
1 100.....	25 600	7,9	10,7
1 200.....	24 800	7,6	6,6
1 300.....	6 300	1,9	1,3
1 400.....	00	0	

Summa 645,8 milj. ton

Den totala malmkvantitet, som LKAB har rätt att bryta inom Kiiruna-vaaras huvudmalm, är alltså ca 645 milj. ton, varav ca 100 milj. ton ligger inom den kil, som bildas mellan liggväggen och de vertikalsnitt, som uppstår där utmålsgränserna skär malmen.

Den punkt där en utmålsgräns tidigast träffar malmens hängvägg är sannolikt vid profil 83 på ca 400 m avvägning. Ovan 500 m avvägning kommer liknande kontakter sannolikt att ske mellan profilerna 51—63 samt 96—99. Dessa kontakter inverkar dock obetydligt på tillredning och brytning ovan 500 m avvägning.

Den malmkvantitet, som av LKAB kan brytas utan praktiska olägenheter evad det gäller kontakter med utmålsgränser, är enligt ovanstående beräkningar ca 400 milj. ton. Vid en antagen genomsnittlig brytning av 10 milj. ton per år räcker detta i ca 40 år. Med hänsyn till förberedelse- och tillredningsarbeten borde avtal om brytning utanför nuvarande utmålsgränser träffas senast om 35 å 40 år.

Luossavaara. Luossavaara-malmen är på djupet undersökt med 4 diamantborrhål, som övertvårar malmen på ca 400 m avvägning. Dessa visar att malmen på denna nivå endast på enstaka ställen torde vara brytvärd.

Vid den här aktuella kvantitetsberäkningen har antagits att malmen från den kända nivån, 220 m avvägning, fortsätter till 370 m avvägning med samma area och sidostupning (se karta bil. 3¹).

Resultatet framgår av följande tabell:

¹ Här ej intagen.

Nivå	Inom utmål		malmkvant. milj. ton	Utom utmål		malmkvant. milj. ton
	malmarea m ²	%		malmarea m ²	%	
Över 220.....			4,87			0,02
220.....	23 000	98,4	3,82	380	1,4	0,41
270.....	12 930	78,6	2,10	3 510	21,4	0,95
320.....	6 790	55,7	0,88	5 410	44,3	1,30
370.....	1 500	18,1		6 800	81,9	
Summa			11,67 milj. ton			2,68 milj. ton

Den totala malmkvantitet, som LKAB har rätt att bryta inom Luossavaara, uppgår alltså till ca 12 milj. ton. Vid 220 m avvägning börjar malmen gå utanför nuvarande utmål, varför det redan nu är aktuellt med avtal om brytning utanför utmålen.

Malmberget

Beräkningen av malmtillgångarna inom LKAB:s utmål i Malmberget är betydligt mer komplicerad än vad fallet är i Kiruna. Som framgår av utmålskartan (bil. 4¹) har det utmålsbelagda området mycket ojämna gränslinjer och dessutom finnes ett par smärre icke utmålsbelagda områden inom fältet. Malmkropparna är dessutom mycket oregelbundna, såväl i horisontal som i vertikal led, och undersökningar på djupet har endast skett genom de 5 diamantborrhål, som angivits på utmålskartan. Den beräknade malmkvantiteten måste därför bli mycket approximativ, men på vertikalprojektion (bil. 5¹) har angivits hur kontakten med utmålsgränsen dragits. Av profilkartan (bil. 6¹) framgår den antagna sidostupningen av malmen.

Inom den västra delen av *Stora Malmlagret* (Hermelin-Välkommen området) torde redan på 450 m avvägning en mindre del av malmerna gå utanför LKAB:s utmål. Inom östra delen (Skåne-Tingvallskulle området) kommer delar av malmen in i icke utmålsbelagda områden på ungefär samma avvägning. På djupare nivåer kommer dessa östliga malmer ånyo in på LKAB tillhöriga utmål.

Dennewitz-områdets malmer har till ungefär hälften gått utanför utmålen på 450 m avvägning.

Inom *Kaptens-lagret* avskär utmålsgränsen malmkroppen redan vid dagytan, varför brytningen endast kunnat ske fram till denna utmålsgräns, vilken följer Tingvallskulle—järnvägen.

De inom LKAB:s utmål belägna malmtillgångarna har beräknats till följande:

	Totala malmtillgångar	Härav över 450 m avvägning
Stora Malmlagret	190 milj. ton	75 milj. ton
Dennewitz-området	20 » »	10 » »
Kaptens-lagret	20 » »	5 » »
Summa	230 milj. ton	90 milj. ton

Om man räknar med en genomsnittlig årsbrytning av 3 milj. ton exklusive Koskullskulle, varvid avsänkningen förutsättes vara densamma i Stora

¹ Här ej intagen.

Malmlagret som Dennewitz-området och Kaptens-lagret, beräknas denna avsänkning uppgå till ca 5,5 m/år.

Västra delen av Stora Malmlagret är nu bruten ned till ca 200 m avvägning, under det att brytningen inom östra delen liksom Dennewitz-området nått ned till ca 250 m avvägning. Detta innebär att brytningen av de senare nämnda malmerna om ca 35 år skulle vara nere på 450 m avvägning. I den mån den genomsnittliga årsbrytningen ökar eller minskar, kommer här angivna tid att ändras i proportion härtill.

Med hänsyn till bl. a. nuvarande statsavtal, vilket föreskriver att förberedande arbeten motsvarande 6 års brytning skall vara utförda, är det nödvändigt att i god tid träffa avtal med staten om brytning utanför utmälen. För att kunna fortsätta en rationell brytning borde detta avtal vara klart i god tid innan brytningen i genomsnitt nått ned till 450 m avvägning, vilket vid den beräknade brytningskvantiteten av 3 milj. ton per år i tid räknat betyder ca 30 år.

Inom vissa malmer ligger brytningen för närvarande så pass nära utmålsgränsen att det ur brytningstekniska synpunkter kan vara önskvärt att på ett betydligt tidigare stadium träffa överenskommelse om tillredning och brytning utanför de nuvarande utmålsgränserna. Som av ovanstående framgår kvarstår dock stora delar av LKAB:s malmtillgångar under 450 m avvägning.

Frejabolaget (Koskullskulle)

Inom Frejabolagets utmål vid Koskullskulle har brytningen redan nu nått utmålsgränserna (se bil. 5¹), varför avtal träffats med staten om brytning även utanför egna utmål. Den malmkvantitet, som kvarstår inom Frejabolagets egna utmål, har beräknats till ca 4 milj. ton. För utmälen Gottfried och Elise har LKAB endast inmutarrätten, varför endast halva malmtillgången medräknats eller ca 6 milj. ton. LKAB:s totala malmtillgångar vid Koskullskulle beräknas då uppgå till ca 10 milj. ton.

Sammanfattning

I nedanstående sammanställning har angivits dels de totalt kvarstående malmtillgångarna inom LKAB:s utmål, dels den tid inom vilken avtal om tillredning och brytning även utanför nuvarande utmål borde träffas med hänsyn till planering för samordnad brytning.

	Totalt kvarstående malmtillgångar inom LKAB:s utmål	Avtal med staten om fortsatt brytning utanför utmålsgränserna borde upprättas inom angivet antal år
Kiruna.....	645 milj. ton	35 à 40
Luossavaara	12 » »	omgående
Malmberget	230 » »	ca 30
Freja	10 » »	avtal finnes

Stockholm den 7 april 1955.

I. Sahlin

I. Janelid

¹ Här ej intagen.